

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЮСЬКОВ ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ

УДК 316.334:061.2:351.851]:378(477)(043.5)

**ДИСЕРТАЦІЯ
МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА ТА ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В СИСТЕМІ
УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ В УКРАЇНІ**

28 Публічне управління та адміністрування

281 Публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Д. С. Юськов

Науковий керівник: Кононенко Валерій Васильович,
доктор історичних наук, професор

Вінниця – 2025

Анотація.

Юськов Д.С. Механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2025.

Дисертація є завершеною науковою працею, що присвячена механізмам взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою України, що реалізується в моделі державно-громадського управління та державно-громадського партнерства в освітній сфері. На основі аналізу сучасних концепцій моделей вищої школи, підходів до визначення управлінських моделей у цій сфері зарубіжних та вітчизняних дослідників, нормативно-правових актів, що регламентують функціонування вищої освіти в Україні, визначено місце інститутів громадянського суспільства в інституційній моделі державно-громадського управління вищою освітою в Україні, обґрунтовано розширення ролі та функцій інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою в Україні, запропоновано основні напрями оптимізації основних форм взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні.

Мета дослідження полягала у здійсненні обґрунтування та пошуку шляхів оптимізації механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні.

У роботі проаналізовано концепції вітчизняних та закордонних дослідників щодо ролі інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою; охарактеризовано місце та роль інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою за національним законодавством; визначено теоретичні та

методологічні аспекти дослідження; вивчено зарубіжний досвід участі інститутів громадянського суспільства в національних системах управління вищою освітою інших країн; проаналізовано процеси демократизації системи управління вищою освітою в Україні як механізму вдосконалення системи вищої школи та запровадження моделей державно-громадського управління та державно-громадського партнерства; досліджено основні напрямки вдосконалення державної політики в системі вищої освіти України; визначено місце інститутів громадянського суспільства в інституційній моделі державно-громадського управління вищою освітою в Україні; обґрунтовано розширення ролі та функцій інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою в Україні; запропоновано основні напрями оптимізації основних форм взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів (що містять десять підрозділів), висновку, списку використаних джерел та літератури, додатків.

У першому розділі розглянуто концепції вітчизняних та закордонних науковців щодо ролі інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою в Україні, місце та роль інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою за національним законодавством, теоретичні та методологічні аспекти дослідження. Зроблено висновки, що питання модернізації системи управління вищою школою знайшли своє відображення у вітчизняній та закордонній науковій думці. Переважна більшість вітчизняних дослідників акцентують свою увагу переважно на демократизації, гуманізації, деконцентрації, подолання всеосяжного державного впливу у системі управління вищою освітою, запровадження моделі державно-громадського управління, державно-приватного партнерства та залучення громадськості до управління системою вищої освіти в Україні. Закордонні науковці розглядають підвищення ролі інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою в контексті запровадження сучасних моделей публічного управління та

поступового відходу від ідей Нового публічного управління до впровадження ідей Належного врядування та Мережевого врядування. У питанні залучення інститутів громадянського суспільства до управління у вищій школі України автором зроблено висновок, що наразі лише відбувається переосмислення функцій та завдань, що стоять перед громадянським суспільством та пошуку ідеальної управлінської моделі, де б інститути громадянського суспільства зайняли свою нішу в ній відповідно до сучасних тенденцій розвитку публічного управління та адміністрування.

У другому розділі розглянуто зарубіжний досвід участі інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою, демократизацію системи управління вищою освітою, запровадження моделей державно-громадського управління та державно-громадського партнерства як напрямів демократизації системи вищої освіти в Україні. Встановлено, що демократичні країни Північної Америки, Європи та навіть Азії мають суттєвий досвід функціонування вищої освіти на принципах демократії, автономії та широкого залучення представників громадянського суспільства до управління, що може бути використано в Україні. Визначено, що демократизація системи управління вищою освітою в Україні має відбуватися у контексті демократизації публічного управління загалом у країні та має базуватися на принципах залучення до управління усіх зацікавлених сторін, верховенстві права, прозорості, прагненні до консенсусу усіх зацікавлених сторін, соціальним спрямуванням тощо. У роботі наголошено на незавершеності реформи впровадження державно-громадського управління та державно-громадського партнерства та зауважено, що на часі чергова модернізація моделі вищої освіти України та прийняття нових нормативно-правових актів, що мають передбачити сукупність засобів, методів та важелів впливу як держави, так і громадянського суспільства на формування, реалізацію та досягнення пріоритетних цілей публічного управління у сфері вищої освіти України.

У третьому розділі роботи досліджено поняття, форми, принципи та основні напрями модернізації взаємодії інститутів громадянського суспільства

та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні. Встановлено, що законодавство України, що визначає організаційно-правові аспекти функціонування вищої школи на сьогодні потребує суттєвого оновлення. Запропоновано напрями з вдосконалення системи вищої освіти в Україні, де інститути громадянського суспільства займуть належне їм місце. Нова державна політика у цій сфері неодмінно має залучити до процесу реформування представників громадськості. Модель державно-громадського управління потребує суттєвого оновлення. Насамперед потрібно передбачити напрями залучення громадськості до управління на усіх рівнях вищої освіти України. У роботі зроблено висновки, що держава має чітко визначити нові форми взаємодії громадських організацій та органів публічної (насамперед державної) влади у системі управління вищою освітою.

Наукова новизна дисертації дослідження полягає у тому, що: *уперше розглянуто* механізми взаємодії інститутів публічного управління та органів публічної влади, як обов'язкових елементів сучасної управлінської моделі системи вищої освіти України, що заснована на насамперед на принципах нового публічного управління, належного врядування та мережевого управління, де участь громадянського суспільства в управлінні є однією із фундаментальних підвалин існування демократії; *доведено*, що демократизація управління вищою школою, як і іншими суспільними процесами, тісно пов'язана із розширенням ролі громадянського суспільства; *проаналізовано* міжнародне та національне законодавство, як організаційно-правовий механізм забезпечення такої взаємодії; *запропоновані* напрями оптимізації основних форм взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні; *узагальнено* концепції вітчизняних та закордонних дослідників щодо ролі інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою та їх місце в публічному управлінні та адмініструванні в сучасних умовах; *розширено* теоретично-методологічне розуміння понять державно-громадське управління, державно-громадське партнерство та *запропоновані* напрями їх вдосконалення в контексті

демократизації системи вищої школи України; *визначено* їх роль у становленні інститутів громадянського суспільства; *проаналізовано* місце та роль інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою інших демократичних країн за їх національним законодавством та узагальнено їх досвід, який може бути застосований при реформуванні вищої освіти в Україні; *доповнено* сучасні підходи щодо бачення основних напрямів вдосконалення державної політики у сфері вищої освіти та *акцентовано* увагу на необхідності нормативно-правового визначення місця інститутів громадянського суспільства в інституційній моделі державно-громадського управління вищою освітою в Україні; *запропоновано* авторську модель бажаної співпраці громадянського суспільства та органів публічної влади в процесі реалізації громадянами права на вищу освіту.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки дисертаційного дослідження можна використовувати при плануванні стратегічних напрямів реформування та модернізації вищої системи України, побудові нової управлінської моделі управління у цій сфері, що заснована на сучасних підходах публічного управління у демократичних розвинених країнах.

Теоретичні та практичні напрацювання дослідження також доповнюють загальні уявлення щодо ролі інститутів громадянського суспільства у процесах демократизації суспільних процесів в Україні, побудові громадянського суспільства та характеристиці загальних тенденцій формування нових підходів до публічного управління та адміністрування у країні.

Ключові слова: Україна, вища освіта, інститути громадянського суспільства, органи публічної влади, механізми взаємодії, державна політика, система управління, вдосконалення, модернізація, реформування, оптимізація, державно-громадське управління, державно-громадське партнерство.

Annotation.

Yuskov D.S. Mechanisms of interaction of civil society institutions and public authorities in the higher education management system in Ukraine. – Qualification Scientific Work as a Manuscript.

Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in the specialty 281 Public Management and Administration. – Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, 2025.

The dissertation is completed scientific work, which is devoted to the mechanisms of interaction of civil society institutions and public authorities in the system of management of higher education of Ukraine, which is implemented in the model of state-public management and state-public partnership.

On the basis of the analysis of modern concepts of high school models, approaches to the definition of management models in this area by foreign and domestic researchers, normative legal acts, the author defines the place of institutions of civil society in the model of state-public management of higher education in Ukraine. The expansion of the role and functions of civil society institutions in the higher education management system in Ukraine is also substantiated, the main directions of optimization of the main forms of interaction of civil society and public authorities in the higher education management system in Ukraine are proposed.

The purpose of the study was to substantiate and find ways to optimize the mechanisms of interaction of civil society institutions and public authorities in the higher education management system in Ukraine.

The concepts of domestic and foreign researchers on the role of civil society institutions in the system of higher education management are analyzed in the work; the place and role of civil society institutions and public authorities in the system of higher education management under national legislation is characterized; the theoretical and methodological aspects of research are identified; foreign experience of participation of civil society institutions in national systems of management of higher education of other countries has been studied; the processes of democratization of the higher education management system in Ukraine as a

mechanism for improving the higher education system and the introduction of models of state-public administration and state-public partnership are analyzed; the main directions of improvement of state policy in the system of higher education of Ukraine are investigated; the place of civil society institutions in the instructional model of state-public administration of higher education in Ukraine is determined; the expansion of the role and functions of civil society institutions in the higher education management system in Ukraine is substantiated; the main directions of optimization of the main forms of interaction of civil society institutions and public authorities in the higher education management system in Ukraine are proposed.

The dissertation consists of an introduction, three sections (containing ten units), a conclusion, a list of sources used and literature, annexes.

The first section discusses the concepts of domestic and foreign scientists on the role of civil society institutions in the system of higher education management in Ukraine, the place and role of civil society and public authorities in the higher education management system under national legislation, theoretical and methodological aspects of research. The author concludes that the issue of modernization of the higher school management system was reflected in domestic and foreign scientific thought.

The vast majority of domestic researchers focused mainly on the democratization, humanization, decoration, overcoming of comprehensive state influence in the system of higher education management, introduction of a model of state-public management, public-private partnership and involvement of the public in the management of the system of higher education in Ukraine.

Foreign scientists are considering the increase in the role of civil society institutions in the system of higher education management in the contemporary introduction of modern models of public administration and the gradual departure from ideas of new public administration to the introduction of ideas of good governance and network government. In the issue of involvement of civil society institutions in the Higher School of Ukraine, the author concluded that there is only a rethinking of the functions and tasks facing civil society and finding an ideal

management model, where civil society institutions would occupy their niche in it in context of public management and administration.

The second section considers foreign experience in participation of civil society institutions in the system of higher education management, democratization of the higher education management system, introduction of models of state-public management and state-public partnership as directions of democratization of the higher education system in Ukraine. It is established that the democratic countries of North America, Europe and even Asia have a significant experience in the functioning of higher education on the principles of democracy, autonomy and widespread involvement of civil society representatives in management that can be used in Ukraine. It is determined that the democratization of the higher education management system in Ukraine should take place in the context of democratization of public administration in general in the country and should be based on the principles of involvement in the management of all stakeholders, the rule of law, transparency, the desire for consensus of all stakeholders, social orientation, etc. The author concluded about the incompleteness of the reform of the introduction of state-public management and state-public partnership and noted that at the time the next modernization of the model of higher education of Ukraine and the adoption of new normative legal acts, which should provide a set of means, methods and levers of influence as a state and civil society for the formation, implementation and achievement of priority goals of public administration in the field of higher education of Ukraine.

The third section of the work investigates the concepts, forms, principles and basic directions of modernization of interaction of civil society institutions and public authorities in the system of management of higher education in Ukraine. The researcher found that the legislation of Ukraine, which defines the organizational and legal aspects of the functioning of higher education today requires significant updating. The author proposes forms for improving the higher education system in Ukraine, where civil society institutions will take their place. The new state policy in this area should be involved in the process of reforming the public. The state-public

management model requires a thorough update. First of all, it is necessary to provide the directions of involvement of the public in management at all levels of higher education of Ukraine. It is concluded that new forms of interaction between public organizations and public (primarily state) authorities in the higher education management system should be clearly spelled out.

The scientific novelty of the dissertation of the study is that: for the first time the mechanisms of interaction of public administration institutions and public authorities, as necessary elements of the modern management model of the higher education system of Ukraine, which is founded primarily on the principles of new public administration, good government and network management, where participation, where participation, is needed Civil society in management is one of the fundamental foundations of the existence of democracy; it is proved that the democratization of higher education management, as well as other social processes, is closely linked to the expansion of the role of civil society in the system; international and national legislation is analyzed as an organizational and legal mechanism for ensuring such interaction; proposed directions of optimization of the main forms of interaction of civil society institutions and public authorities in the system of management of higher education in Ukraine; the concepts of domestic and foreign researchers on the role of civil society institutions in the system of higher education management and their place in public administration and administration in modern conditions are summarized; theoretical and methodological understanding of the concepts of state-public management, the state-public partnership proposed directions of their improvement in the context of democratization of the system of the Higher School of Ukraine and the role in their established institutions of civil society is determined; the place and role of civil society and public authorities in the system of higher education management under national legislation and their experience is analyzed, which can be used in the reform of higher education in Ukraine; modern approaches to the vision of the main directions of improvement of state policy in the field of higher education are emphasized and emphasized on the need for normative-legal definition of the place of civil society institutions in the instructional model of

state-public management of higher education in Ukraine; the main directions of optimization of forms of interaction of civil society and public authorities in the system of management of higher education in Ukraine and a model of desirable trimming of civil society and public authorities in the process of exercising by citizens of the right to higher education are proposed.

The practical importance of the results obtained. The conclusions of the dissertation can be used in the planning of strategic directions of reforming and modernization of the highest system of Ukraine, the construction of a new management model of management in this area, which is based on the modern basic approaches of public administration in democratic developed countries.

Theoretical and practical development of the research also supplements general ideas about the role of civil society institutions in the processes of democratization of social processes in Ukraine, the construction of civil society and the characteristics of general tendencies of forming new approaches to public management and administration in the country.

Keywords: Ukraine, higher education, civil society institutions, public authorities, mechanisms of interaction, state policy, management system, improvement, modernization, reform, optimization, state-public management, public-public partnership.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Основні результати дослідження відображено в публікаціях:

1. Кононенко В., Юськов Д. Концептуальні ідеї щодо реформування управлінської системи вищої освіти в країнах розвиненої демократії (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 2. С. 157-169. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-2\(8\)-157-169](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-2(8)-157-169).

2. Юськов Д. С. Проблема модернізації системи управління вищою освітою в Україні у дослідженнях вітчизняних вчених. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. № 8. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.8.14>.

3. Юськов Д. С. Роль інститутів громадянського суспільства у демократизації системи управління вищою освітою України. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2023. Вип. 5 (71). С. 142-147. DOI: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-5\(71\)-19](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-5(71)-19).

4. Юськов Д. С. Основні напрями вдосконалення публічної політики та системи управління у сфері вищої освіти України. *Наукові перспективи*. 2024. № 2 (44). С. 618-629. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2\(44\)-618-629](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2(44)-618-629).

5. Юськов Д. С. Форми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні та основні напрями їх оптимізації. *Věda a perspektivy*. 2024. № 4 (35). Р. 112-124. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-4\(35\)-112-124](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-4(35)-112-124).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Юськов Дмитро. Участь інститутів громадянського суспільства в управлінні системою вищої освіти в США. *Публічне управління і право: історія, теорія, практика* / За заг. ред. проф. В. В. Кононенка. 2021. Вип. 1. С. 92-96.

7. Юськов Д. С. Особливості польської моделі управління вищою освітою. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку: матеріали ХХІ Міжнародної науково-практичної конференції* / за

ред. І.В. Жукової, Є.О. Романенка. Дебрецен (Угорщина): ГО «ВАДНД», 07 червня 2022 р. С. 46-51.

8. Юськов Д. С. Управління вищою освітою в Україні в умовах безпекових викликів. *Збірник матеріалів «круглого столу» «Політичні, правові та організаційні проблеми діяльності органів публічної влади та публічних службовців у воєнний та повоєнний періоди»*. 23 червня 2022 р. Київ-Вінниця: ТОВ «Друк», 2022. С. 151-156.

9. Юськов Д. С. Участь інститутів громадянського суспільства в реалізації права на освіту. *Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри. Збірник матеріалів II-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 09 грудня 2022 року)*. Вінниця, 2023. С. 263-267.

10. Юськов Дмитро. Становлення системи державно-громадського управління вищою освітою за національним законодавством. *Публічне управління і право: історія, теорія, практика* / За заг. ред. проф. В. В. Кононенка. 2022. Вип. 2. С. 68-74.

11. Юськов Д. С. Європейські моделі співпраці громадськості та закладу вищої освіти як чинник реформи вищої освіти в Україні. *Євроінтеграційні процеси в Україні: історичні, культурні, політико-правові та психологічні аспекти*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 12–13 квітня 2023 р. Київ. – Львів – Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 90-93 с. DOI<https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-21>.

12. Юськов Д. С. Інститути громадянського суспільства як замовники освітніх послуг (в контексті реалізації права на освіту). *Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри*. Збірник матеріалів III-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції до 75-річчя Загальної декларації прав людини (м. Вінниця, 07 грудня 2023 року). Вінниця, 2024. С. 124-130.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

13. Юськов Д. С. Вдосконалення ролі інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою в Україні. *Збірник матеріалів «круглого столу» «Глобальні тенденції та національні особливості публічного управління та адміністрування», 22 грудня 2023 р.* Вінниця: ТОВ «Друк», 2024. С. 124-130.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	17
ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади дослідження механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні.	26
<i>1.1. Питання підвищення ролі громадянського суспільства у системі вищої освіти та її управлінської моделі в працях вітчизняних та закордонних науковців.</i>	26
<i>1.2. Місце та роль організацій громадянського суспільства в системі управління вищою освітою за національним законодавством.</i>	47
<i>1.3. Теоретичні та методологічні аспекти дослідження.</i>	59
РОЗДІЛ 2. Етапи становлення сучасної моделі системи управління вищою освітою в Україні.	75
<i>2.1. Демократизація системи управління вищою освітою в Україні як механізм вдосконалення системи вищої школи.</i>	75
<i>2.2. Запровадження моделей державно-громадського управління та державно-громадського партнерства як напрямів демократизації системи вищої освіти в Україні.</i>	87
<i>2.3. Місце інститутів громадянського суспільства в інституційній моделі державно-громадського управління вищою освітою в Україні.</i>	97
РОЗДІЛ 3. Перспективи вдосконалення механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні.	114
<i>3.1. Закордонний досвід участі інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою.</i>	114
<i>3.2. Основні напрямки вдосконалення публічної політики в системі вищої освіти України.</i>	137
<i>3.3. Розширення ролі та функцій інститутів громадянського суспільства</i>	148

в системі управління вищою освітою в Україні.

3.4. Основні напрями оптимізації форм взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні.

ВИСНОВКИ	173
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	181
ДОДАТКИ	208

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗВО – заклад вищої освіти;

МОН – Міністерство освіти і науки України;

КМУ – Кабінет Міністрів України;

НАЗЯВО – Національне агентство із забезпечення якості освіти;

ГС – громадянське суспільство;

ГО – громадські об'єднання;

ІГС – інститути громадянського суспільства;

НАН України – Національна академія наук України;

ЄС – Європейський Союз;

NPM – New Public Management – Нове публічне управління;

GG – Good Governance – Належне управління;

NG – Network Governance – Мережеве управління;

ЄДЕБО – Єдина державна електронна база з питань освіти.

ВСТУП

Актуальність теми. Управлінська модель сучасної демократичної держави базується на нових принципах публічного управління та адміністрування та покликана сприяти насамперед захисту прав та свобод громадян, забезпеченню реалізації їх інтересів. Демократизація управління суспільними процесами тісно пов'язана із розширенням ролі громадянського суспільства в системі управління ними. Процес демократизації публічного управління охопив усі сфери суспільних відносин в Україні, включно із гуманітарною.

В умовах розвиненої демократичної держави громадянське суспільство є не тільки виразником суспільних інтересів, а й суб'єктом вироблення та реалізації публічної політики. З модернізацією системи вищої освіти в Україні загалом та управлінської моделі зокрема, суттєво розширюється й роль інститутів громадянського суспільства.

Запровадження системи державно-громадського управління веде до розширення ролі та функцій інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою. Проте із запровадженням моделі державно-громадського управління та державно-громадського партнерства мають бути вдосконалені механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні.

Громадськість має стати активним учасником усіх процесів у цій сфері: від вироблення публічної політики у сфері вищої освіти України та забезпечення дотримання конституційного права громадян на вищу освіту до участі у акредитації освітніх програм, контролю якості освіти, розподілу державного фінансування, надання освітніх послуг, проведення експертизи питань щодо функціонування системи вищої освіти в Україні та пошуку ефективних, стратегічних напрямків її модернізації тощо.

Не зважаючи на суттєві досягнення у модернізації моделі вищої школи та вдосконалення її управлінської моделі насамперед на принципах нового

публічного управління та належного врядування, констатуємо, що процес її реформування дещо призупинився внаслідок дії ряду суб'єктивних та об'єктивних факторів. Ті реформи, які були проведені у 2000-х рр. та особливо після підписання політичної Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (2014 р.) виконали свою місію та потребують суттєвого оновлення та активізації.

На нашу думку, потребує суттєвого оновлення інституційна модель системи управління вищою освітою в Україні, де представники громадянського суспільства будуть діяти як необхідні елементи усієї системи.

Також назріла проблема залучення інститутів громадянського суспільства на усіх рівнях функціонування системи вищої освіти в Україні – від центрального до функціонування закладу вищої освіти.

В умовах глобалізації та інтернаціоналізації системи вищої освіти України, що розпочалися ще із підписання Болонської декларації Україною у 2005 р., та приєднання до основних принципів організації навчального процесу та побудови нової вищої школи, вважаємо, що у пригоді може стати досвід співпраці громадських організацій, релігійних організацій, благодійних організацій, професійних спілок, творчих спілок, організацій роботодавців тощо з органами публічної влади в системі управління освітою інших країн. Особливо цінним є досвід країн Європейського Союзу та інших країн розвиненої демократії.

З огляду на це, вважаємо тему дослідження актуальною.

Об'єктом дослідження є функціонування вищої освіти України як конкурентоспроможної, соціально відповідальної, інтегрованої у європейський освітній та дослідницький простори системи.

Предметом дисертаційного дослідження є механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою України, що реалізується в моделі державно-громадського управління та державно-громадського партнерства в освітній сфері.

Зв'язок наукового дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось у рамках науково-дослідної теми кафедри публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Теоретико-методологічні та практичні аспекти публічного управління суспільними процесами в Україні» (0122U000282).

Мета дослідження полягає в здійсненні обґрунтування та пошуку шляхів оптимізації механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні.

Відповідно до зазначеної мети, було поставлено наступні **завдання дисертаційного дослідження:**

- проаналізувати концепції вітчизняних та закордонних дослідників щодо ролі інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою;
- охарактеризувати місце та роль інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою за національним законодавством;
- визначити теоретичні та методологічні аспекти участі інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою;
- вивчити зарубіжний досвід участі інститутів громадянського суспільства в національних системах управління вищою освітою;
- проаналізувати процеси демократизації системи управління вищою освітою в Україні як механізму вдосконалення системи вищої школи та особливості запровадження моделей державно-громадського управління та державно-громадського партнерства;
- дослідити основні напрямки вдосконалення державної політики в системі вищої освіти України;
- визначити місце інститутів громадянського суспільства в інституційній моделі державно-громадського управління вищою освітою в Україні;

- обґрунтувати розширення ролі та функцій інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою в Україні;
- запропонувати основні напрями оптимізації форм взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні.

Методи дослідження. Під час виконання дисертаційного дослідження були використані як загальнонаукові методи наукового пізнання (індукції, дедукції, аналізу, синтезу, порівняння, спостереження тощо), так і спеціально-наукових методів дослідження, які є характерними для методології у сфері публічного управління та адміністрування.

Так, наукове дослідження побудоване на системному підході, де вища освіта України розглядається як окрема система суспільних відносин, а інститути громадянського суспільства та органи публічної влади є одними із її визначальних елементів, що перебувають в сукупності стосунків і зв'язків в умовах функціонування демократичної держави.

Визначальними спеціальними методами, які були використані у нашому дослідженні стали:

метод системного аналізу, при якому механізми взаємодії між громадянським суспільством та органами публічної влади ми розглядали як необхідний компонент публічного управління у сфері вищої освіти на сучасному етапі, а саму їх взаємодію як процес, що має спільну мету;

метод теоретичного аналізу, за допомогою якого було проаналізовано поняттєво-категоріальний апарат наукового дослідження;

структурно-функціональний метод, при якому ми розглядали взаємодію між інститутами громадянського суспільства та органами публічної влади насамперед як обов'язкові елементи сучасного належного врядування, що перебувають у взаємозалежності у демократичній державі та виконують визначені функції, що задовольняють потреби суспільства;

інституційний метод, з допомогою якого ми розглядали місце органів

публічної влади та інститутів громадянського суспільства України на кожному з рівнів управлінської системи вищої освіти України;

при роботі із нормативно-правовими актами, що визначають систему функціонування вищої освіти України, було використано *юридичний аналіз* та *контент-аналіз*;

метод моделювання як метод наукового пізнання, дозволив уявити бажану систему взаємовідносин між громадянським суспільством та органами публічної влади на усіх рівнях управлінської моделі вищої школи України та запропонувати основні напрямки реформування державної політики у цій сфері та авторську модель взаємодії між громадянським суспільством та органами публічної влади.

Наукова новизна дисертації дослідження полягає у тому, що:

- *уперше розглянуто* механізми взаємодії інститутів публічного управління та органів публічної влади, як обов'язкових елементів сучасної управлінської моделі системи вищої освіти України, що заснована насамперед на принципах нового публічного управління, належного врядування та мережевого управління, де участь громадянського суспільства в управлінні є однією із фундаментальних підвалин існування демократії; *доведено*, що демократизація управління вищою школою, як і іншими суспільними процесами, тісно пов'язана із розширенням ролі громадянського суспільства в системі; *проаналізовано* міжнародне та національне законодавство, як організаційно-правового механізму забезпечення такої взаємодії; *запропоновано* напрями оптимізації основних форм взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні;

- *узагальнено* концепції вітчизняних та закордонних дослідників щодо ролі інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою та їх місце в публічному управлінні та адмініструванні в сучасних умовах;

- *розширено* теоретико-методологічне розуміння понять державно-громадське управління, державно-громадське партнерство, запропоновані напрями їх вдосконалення в контексті демократизації системи вищої школи України та *визначено* їх роль у забезпеченні взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади; *проаналізовано* місце та роль інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою за національним законодавством інших демократичних країн та узагальнено їх досвід, який може бути застосований при реформуванні вищої освіти в Україні;

- *доповнено* сучасні підходи бачення основних напрямів вдосконалення державної політики у сфері вищої освіти та *акцентовано* увагу на необхідності нормативно-правового визначення місця інститутів громадянського суспільства в інституційній моделі державно-громадського управління вищою освітою в Україні;

- *запропоновано* авторську модель бажаної співпраці громадянського суспільства та органів публічної влади в процесі реалізації громадянами права на вищу освіту.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки дисертаційного дослідження можна використовувати при плануванні стратегічних напрямів реформування та модернізації вищої системи України, побудові нової управлінської моделі управління у цій сфері, що заснована на сучасних підходах публічного управління у демократичних розвинених країнах.

Теоретичні та практичні напрацювання дослідження також доповнюють загальні уявлення ролі інститутів громадянського суспільства у процесах демократизації суспільних процесів в Україні, побудові громадянського суспільства та характеристиці загальних тенденцій формування нових підходів до публічного управління та адміністрування у країні.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути також використані в науково-дослідній та освітній діяльності, що зосереджена на питаннях взаємодії органів публічної влади та громадськості, розбудові громадянського

суспільства в Україні, реформування системи управління в країні, при написанні узагальнюючих праць щодо перебудови системи публічного управління в Україні, що заснована на принципах належного врядування та мережевого управління.

Особистий внесок здобувача. Кваліфікаційна робота є самостійною науково-дослідною роботою автора, яка містить теоретичні положення, практичні рекомендації, висновки та пропозиції, що були отримані автором особисто та дали можливість розв'язати завдання щодо шляхів оптимізації механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Положення і висновки дослідження оприлюднені на таких наукових заходах: XXI Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку» (07 червня 2022 р., м. Дебрецен, Угорщина); Круглий стіл «Політичні, правові та організаційні проблеми діяльності органів публічної влади та публічних службовців у воєнний та повоєнний періоди» (23 червня 2022 р., Київ – Вінниця); II-й Всеукраїнській науково-практичній конференції «Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри» (м. Вінниця, 09 грудня 2022 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Євроінтеграційні процеси в Україні: історичні, культурні, політико-правові та психологічні аспекти» (12–13 квітня 2023 р. Київ – Львів – Торунь); III-й Всеукраїнській науково-практичній конференції до 75-річчя Загальної декларації прав людини «Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри» (м. Вінниця, 07 грудня 2023 р.); Круглий стіл «Глобальні тенденції та національні особливості публічного управління та адміністрування» (22 грудня 2023 р., Вінниця).

Також матеріали дисертаційного дослідження були репрезентовані у публікаціях у виданнях категорії В: «Публічне управління і право: історія, теорія, практика». 2021. Вип. 1.; «Публічне управління і право: історія, теорія, практика». 2022. Вип. 2.

Публікації. Основні положення автором дисертаційної роботи відображено у чотирьох опублікованих статтях у виданнях з переліку наукових фахових видань України категорії Б зі спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування (трьох одноосібних та однієї у співавторстві: *Актуальні питання у сучасній науці; Державне управління: удосконалення та розвиток; Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління; Наукові перспективи*) та в одній науковій статті, опублікованій у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу (*Věda a perspektivy*).

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновку, списку використаної літератури. Повний обсяг дисертації становить 219 сторінок, з яких 162 сторінки основного тексту. Робота містить 3 рисунки, 8 таблиць та 5 додатків. Список використаних джерел та літератури нараховує 244 позиції.

РОЗДІЛ 1.

Теоретичні засади дослідження механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні

1.1. Питання підвищення ролі громадянського суспільства у системі вищої освіти та її управлінської моделі в працях вітчизняних та закордонних науковців

Як зробити ефективною модель управлінської системи вищої освіти України стоїть на порядку денному більш як тридцять років. Жвава дискусія тривала навколо проблем: що змінювати в освіті та як керувати нею по-новому, не тільки серед державних можновладців, а й у працях вітчизняних науковців. Зміна управлінської моделі системи вищої школи та залучення до цього процесу громадськості стояло, на нашу думку, у площині насамперед змін управлінської моделі держави загалом.

Після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. пошук ефективних моделей управління різними сферами суспільних відносин став як ніколи актуальним і на початковому етапі був спрямований переважно на процес демократизації українського суспільства. Проблема реформування сфери національної освіти, яка, на наше переконання, поряд з економікою, є однією із найголовніших підвалин функціонування суспільства, та яка у радянський період перебувала перед жорстким партійно-ідеологічним контролем і була орієнтована на виховання радянської людини, тепер стояла у площині першочергових завдань державної політики.

Авторитарна розпорядча модель управління освітою з початку 1990-х рр. показала свою неспроможність стати локомотивом суспільних перетворень, а отже назріла проблема пошуку ефективної системи вищої освіти, де були б подолані виклики цієї радянської моделі, але при цьому збереженні її кращі

національні та історичні особливості. В основі цієї модернізації мали стояти принципи функціонування вищої освіти країн розвиненої демократії.

У працях «Проблема модернізації системи управління вищою освітою в Україні» (2023 р.) та «Концептуальні ідеї щодо реформування управлінської системи вищої освіти в країнах розвиненої демократії (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)» (у співавторстві з В. Кононенком, 2023 р.) нами було проведено аналіз досліджень вітчизняних та закордонних вчених щодо питання модернізації вищої освіти загалом та її управлінської моделі зокрема.

Так, спочатку нами було проведено аналіз основних досліджень з питань впровадження нової управлінської парадигми в системі вищої освіти України та модернізації системи вищої освіти в Україні загалом. На основі розгляду праць вітчизняних дослідників та з урахуванням власних теоретичних доробків нами розроблено періодизацію етапів досліджень у цій сфері та виокремлено загальне коло питань, які розглядалися у роботах вітчизняних вчених.

Зауважимо, що з огляду на доволі велику кількість наукових доробків з питання нашого дослідження, нами виділено лише невелику частину із них. Основна мета аналізу у цій частині нашої роботи – визначення загальних тенденцій наукового пошуку щодо проблеми запровадження нової системи управління вищою освітою в Україні.

У праці «Проблема модернізації системи управління вищою освітою в Україні» нами при аналізі вітчизняних наукових підходів до модернізації системи вищої освіти України та її управлінської моделі умовно виділено такі етапи:

«1 етап (1991 р. – 2005 р.) – подолання наслідків радянського минулого у системі вищої освіти, її демократизація та деполітизація, декларування демократичних принципів та європейських цінностей функціонування вищої освіти. Етап розпочався із прийняттям у 1991 р. Закону України «Про освіту» та завершився приєднанням України у 2005 р. до Болонської декларації;

2 етап (2005 р. – 2014 р.) – приєднання України до Болонського процесу, взяття зобов'язань здійснити структурні перетворення вищої освіти за

узгодженою системою критеріїв, стандартів і характеристик, що мало сприяти стати Україні визнаною частиною європейського освітнього та наукового простору. В управлінській структурі вищої освіти йшов активний пошук моделі функціонування вищої освіти та дієвої її управлінської структури, напрацьовувалися стратегічні плани реформування системи вищої освіти. Етап розпочався із приєднанням України у 2005 р. до Болонської декларації та завершився прийняттям у 2014 р. Закону України «Про вищу освіту»;

3 етап (2014 р. – теперішній час) – запровадження основних європейських принципів функціонування системи вищої освіти та проголошення в управлінні принципів державно-приватного партнерства, державно-приватного партнерства, міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у європейський простір вищої освіти, відкритості формування структури, автономії закладів вищої освіти та академічної мобільності учасників освітнього процесу. З прийняттям у 2017 р. Закону України «Про вищу освіту» було проголошено принцип поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті (державно-громадського управління)» [236].

Отже, спочатку вітчизняна наукова думка була зосереджена переважно навколо питання демократизації української освіти в контексті демократизації суспільних відносин у країні загалом. Перший етап формування наукової думки щодо зміни підходів до управлінської моделі вищою освітою тривав протягом 1990-х – середини 2000-х рр. Однак маємо зазначити, що до реальних та суттєвих змін в управлінській системі вищої освіти так і не дійшло.

Так, науковець В. Луговий у посібнику «Управління освітою» (1997 р.) фактично не тільки підбив підсумки реформування освіти в Україні у першій половині 1990-х рр., а й вперше звернув увагу на потребу реформування управлінської моделі системи вищої школи. На його думку, після проголошення незалежності України у першій половині 1990-х рр. реформа в освітній сфері України не набула належної підтримки, а система управління вищою освітою була орієнтована на планову економіку, а не на ринкову та залишалася переважно радянською.

Він також звертає увагу на відсутність чіткого розподілу повноважень у сфері управління вищою освітою України. Так, за його інформацією у 1996 р. ЗВО були розпорошені між 30-ма органами центральної виконавчої влади. Окрім того, система вищої освіти України перебувала у цей період у кризі недофінансування [135, с. 101, 103].

Другий період досліджень у сфері освіти, на нашу думку, розпочався з середини 2000-х рр. Вважаємо, що вітчизняна наукова думка у цей час була зосереджена переважно на процесах активізації модернізації системи вищої освіти України, вдосконалення її управлінської моделі. Пошукам ефективної моделі управління у системі вищої школи, переосмисленню шляхів, принципів та механізмів втілення закріпленого у 2002 р. у «Національній доктрині розвитку освіти» державно-громадського управління на різних рівнях освіти, були присвячені праці багатьох вітчизняних дослідників. Серед них виділимо праці О. Зойченка [96], Н. Сурми [207], В. Грабовського [73], Л. Грицяка [77], Л. Калініної [77; 104], М. Комарницького [111] та інших дослідників.

Новий етап активного пошуку шляхів модернізації управлінської моделі вищої освіти України розпочався, на нашу думку, з прийняттям Законів України «Про вищу освіту» (2014 р.) та «Про освіту» (2017 р.), що на законодавчому рівні запровадили функціонування управлінської структури освіти України на принципах державно-громадського управління, державно-приватного партнерства, автономії ЗВО та академічної мобільності учасників освітнього процесу. Саме на цьому етапі розпочинається процес активного пошуку ефективних механізмів впровадження законодавчо введених змін.

У дослідженнях багатьох авторів у цей час обговорюються шляхи подолання радянського минулого, забезпечення реальної автономії (насамперед фінансової) ЗВО, механізмів підвищення та контролю над якістю вищої освіти в Україні, входженням до світового наукового простору в контексті процесів інтернаціоналізації та глобалізації вищої освіти тощо.

Наприклад дослідник О. Хохленко зробив висновок, що чи не найбільшим концептуальним досягненням у модернізації та процесах

реформування вищої освіти України стало проголошення Законом України «Про вищу освіту» у 2014 р. автономії ЗВО. Автор наголошує, що автономія закладу вищої освіти зумовлює необхідність запровадження в управлінській моделі вищої освіти нової системи самоорганізації та саморегулювання, а це своєю чергою веде до утвердження у ній відкритості до критики, служіння громадському інтересові, аналізу та пошуку шляхів подолання викликів, що постають перед державою і суспільством, функціонування на принципах прозорості та публічності [223, с. 81].

Україна отримала у спадок унітарну, авторитарну, закриту систему освіти, яка ґрунтувалася на вихованні «середньостатистичної» людини, неспроможної до прийняття самостійних рішень, стверджував дослідник А. Сало [189, с. 92]. На його думку, основна увага має бути зосереджена переважно на подоланні радянських елементів вищої освіти при її модернізації. Дослідник виділяє декілька пріоритетних напрямків реформування системи вищої освіти України:

- вдосконалення вітчизняних навчальних планів з урахуванням європейських стандартів;
- створення механізмів забезпечення автономності ЗВО у фінансовому аспекті;
- запровадження процесу навчання студентів з використанням сучасного обладнання;
- проведення ремонтних робіт у навчальних приміщеннях особливо у закладах вищої освіти державної форми власності;
- активізації роботи в напрямку зміцнення міжнародних зв'язків [189, с. 96].

Проблему вдосконалення державного управління системою вищої освіти в Україні М. Іванова пропонує розглядати як сьогоденну проблему розвитку цивілізації. На її думку, державне управління має шукати шляхи розв'язання цивілізаційних проблем у підсистемі «бізнес – економіка – наука – освіта – культура – соціум – влада» [99, с. 319]. В розумінні дослідниці система

управління вищою освітою має орієнтуватися не на «виробництво дипломів», а розглядатися переважно як «стратегічна «реакція» влади – суспільства – бізнесу на глобальний цивілізаційний виклик «суспільства знань» [99, с. 328-330]. Авторка зауважує, що «надто довго системою вищої освіти України керували суто зсередини», тоді як в системі управління вищою освітою України потрібно слідувати основним завданням організаційного маркетингу, де ЗВО – це «організації, які мають пропонувати себе, «подавати» себе на усіх споживчих ринках освітніх та наукових послуг одночасно», фактично «продавати себе» [99, с. 325].

В розумінні дослідниць Г. Коваль та А. Попіль механізми державного управління якістю вищої освіти в Україні в умовах модернізації потрібно розглядати через зміни загальної парадигми управління в країні в напрямку відкритості, самоорганізації освітніх процесів. Це зумовлює закономірність переосмислення вже наявних і встановлення нових функцій державного управління. Окрім того, на їх думку, механізми державного управління (насамперед взаємозв'язок, циклічність, логічність, контроль) набувають рис відкритості, демократичності, децентралізації, гуманізації [109, с. 206].

Автори підтверджують озвучену нами вище тезу, що для державного управління вищою освітою в Україні є характерним малоефективний розподіл функцій між різними суб'єктами управлінського процесу, а в управлінській системі відсутній стабільний зворотний взаємозв'язок із суспільством [109, с. 208].

Науковці Н. Павліха та О. Тоцька у дослідженні «Стратегічні наслідки модернізації системи управління вищою освітою в Україні» пропонують аналізувати заходи модернізації системи управління освітою згідно з Національною доктриною розвитку освіти (2002 р.), Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.) та їх імплементацію у Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.). Вони зосередились у своєму дослідженні на порівняльному аналізі реформування управлінської моделі вищою освітою України з урахуванням досвіду функціонування вищої освіти в

європейському просторі та через призму ролі та місця системи вищої освіти у формуванні національної економіки знань [154, с. 33-41].

У їх розумінні для модернізації управління освітою та реалізації завдань згідно з зазначеними вище нормативно-правовими актами слід розв'язати три стратегічні завдання реформування системи управління вищою освітою в Україні:

- перше завдання є переважно освітньо-соціальним та полягає у забезпеченні рівних умов реалізації права на вищу освіту, запровадженні дуальної освіти для набуття досвіду практичного застосування отриманих компетентностей та адаптації в умовах професійної діяльності, академічної мобільності, забезпечення можливостей для отримання вищої освіти особами з інклюзивними освітніми потребами, використання цифрових технологій;

- реформування науково-інноваційного напрямку через сприяння держави вітчизняним і міжнародним дослідженням й інноваціям з використанням переважно фінансових механізмів. Завдання держави – підготовка дослідників та їх працевлаштуванні, що буде сприяти розвитку економіки;

- фінансово-інвестиційний напрям реформування системи вищої освіти забезпечується зростанням автономії ЗВО, формуванням сталих фондів фінансової підтримки та диверсифікації джерел фінансування (державне фінансування, фінансування з бюджетів органів місцевого самоврядування, надходження приватних інвесторів тощо) [154, с. 39-40].

I. Хомишин спрямував своє дослідження на аналіз сучасної моделі управління освітою через адміністративно-правовий аспект здійснює. Оскільки, на думку автора, освіта є державним та громадським інститутом, відповідальність за її функціонування мають нести як держава, так і суспільство. Залучення до управління ЗВО органів громадського самоврядування є проявом демократизації освіти та освітнього процесу та сприяє впровадженню державно-громадської моделі управління. Визначаючи загалом модель управління освітою в Україні державно-громадською, науковець разом з тим наголошує, що механізми впровадження завдань

державно-громадського управління так і не набули системного характеру. Основний підсумок реформ – перехід від розпорядчого до регулятивного керівництва системою освіти України [222, с. 101, 103].

Забезпечення якості вищої освіти та побудову ефективної освітньої системи функціонування ЗВО, що б відповідала як запитам нинішнього життя, запитам розвитку держави та суспільства, так і потребам та ключовим інтересам особистості пропонує вважати одним із основних завдань реформування вищої освіти В. Сокаль [198, с. 86].

Автори В. Кононенко, С. Лапшин, Т. Пилипенко, аналізуючи проблеми державно-громадського управління освітою в Україні, вважають, що зміна управлінської моделі освітньої сфери в Україні постає особливо актуальним та набуває особливої ваги в умовах виконання завдань з формування міцного громадянського суспільства та впровадження нових моделей державного управління у політиці, економіці та соціальній сфері. При цьому автори наголошують на тому, що попри відсутність чіткого законодавчого визначення терміну «державно-громадського управління», національні нормативно-правові акти в основному передбачили загальні шляхи, принципи та механізми розбудови державно-громадського управління в освітній сфері України [115].

Одним із перших підбив підсумок реформ загалом у системі вищої освіти Г. Касьянов у праці «Освітня система України 1990 – 2014. Аналітичний огляд» (2015 р.). Зауважимо, що поряд з аналізом структури освіти, її інституційної моделі, фінансування, загального огляду рівнів освіти, загальних підсумків та передбачуваних перспектив змін у ній, дослідник також аналізує й систему управління національної освіти (розділ II) та робить невтішний висновок, що до середини 2010-х рр. система управління освітою в Україні являла собою переважно прилаштовану радянську управлінську модель до потреб перехідного періоду та була ще створена на початку 1990-х рр. Вона функціонувала на основі принципів вертикальної ієрархії управління, фактичної відсутності відповідальності за конкретні дії або бездіяльність у сфері національної освіти на ієрархічних рівнях цієї моделі. До того ж ця

модель заохочувала існування «цілої підсистеми неформальних зв'язків і взаємовідносин між різними її складовими на всіх рівнях ієрархії», а система оцінювання ефективності управлінських рішень та набір реальних індикаторів вимірювання роботи управлінських органів у системі освіти була відсутня [106, с. 9].

Також у своєму дослідженні автор висловлює думку, що загалом система управління освітою цього періоду характеризувалася наявністю політичних проблем (переважно в кадрових питаннях), відсутністю ефективною системи управління освітою (наприклад, Міністерство освіти і науки України як орган центральної виконавчої влади, що був відповідальним за реалізацію державної політики у сфері освіти, здійснював управління освітою з 11-ма іншими центральними органами управління). До того ж функції управління багатьох органів центральної влади у цій сфері дублювалися через відсутність чіткого розподілу компетенцій. Також не існувало чіткого розподілу повноважень між органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та підпорядкованими їм органами управління освітою, а концепція поєднання державного та громадського управління перебувала в «зародковому стані» [106, с. 10-12].

Водночас автор зауважує, що саме для системи освіти України у порівнянні з іншими суспільними сферами із середини 2000-х рр. стали характерними найбільша кількість реформаторських ініціатив. На його думку, визначальними реформами у цей період стали:

- приєднання України до Болонського процесу (2005 р.);
- запровадження при вступі до ЗВО системи зовнішнього незалежного оцінювання (2008 р.);
- намагання побудувати систему університетської автономії (2006 – 2009 рр.);
- ухвалення нового Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) [106, с. 36].

Також автор робить висновок, що для виходу із цієї ситуації потрібно запровадити реальну «децентралізацію, дебіюрократизацію, дерегуляцію, чітке розмежування повноважень та відповідальності між інститутами управління освітою на всіх рівнях» [106, с. 15].

Отже, із зазначеного вище матеріалу ми робимо висновок, що загалом проблема реформування управлінської моделі вищої освіти в Україні ґрунтовно знайшла відображення у працях вітчизняних вчених.

Водночас маємо зауважити, що переважна більшість наукових доробків вітчизняних дослідників була присвячена переважно питанням демократизації системи вищої освіти України та модернізації її управлінської системи загалом. Наукових праць, які б були зосереджені на ролі інститутів громадянського суспільства в управлінській моделі вищої школи України, вкрай мало.

Питання функціонування різних підсистем вищої освіти, як одного з основних фундаментів суспільства, активно розглядалось та ставало предметом наукового пошуку дослідників неодноразово.

Проблеми функціонування системи вищої освіти України загалом та реформування її управлінської моделі й надалі перебувають у сфері активної наукової дискусії. Водночас роль інститутів громадянського суспільства в управлінні у ній фактично не висвітлена, що робить предмет нашого дослідження досі актуальним.

На сьогодні основними принципами функціонування вищої освіти в Україні є принципи гуманізму, демократизму, автономії ЗВО, академічної мобільності учасників освітнього процесу, державно-приватного партнерства, державно-громадського управління тощо. Вони закріплені законодавчо та спрямовані переважно на демократизацію системи управління освітою. Сучасні дослідження вітчизняних науковців все більше спрямовані на пошук шляхів впровадження цих змін до управлінської системи вищої освіти, модернізації новоствореної системи управління вищою освітою та пошуку ефективних шляхів залучення громадськості до управлінських процесів через перерозподіл

відповідальності та фінансування між державою, бізнесом та громадянським суспільством.

На відміну від вітчизняної історіографії питання підвищення ролі інститутів громадянського суспільства більше знайшло відображення у дослідженнях закордонних дослідників. Оскільки національні системи вищої освіти інших країн формувалися протягом тривалого періоду в умовах демократичного розвитку та широкого місцевого самоврядування та відображали загальні тенденції їх розвитку, їхні системи управління вищою освітою увібрали в себе політичні тенденції їх розвію, типи політичних режимів, особливості форм державного правління та були залежними від форм адміністративно-територіального устрою та загальних історичних традицій.

Не зважаючи на те, що для закордонних управлінських моделей вищої освіти притаманним є факт ряду спільних рис (функціонування системи освіти на широких принципах демократії, автономія ЗВО, широкі права учасників освітнього процесу та академічна мобільність), кожна з цих національних систем освіти мала у своїй основі унікальну управлінську модель. Зближення цих систем, на нашу думку, розпочалося з другої половини ХХ ст. через процеси глобалізації та інтернаціоналізації, а уніфікація управлінських моделей з одного боку була пов'язана з об'єднанням держав у наднаціональні утворення (на кшталт Європейського Союзу), з іншого – із запровадженням нових стандартів у сфері державного управління.

Детально питання модернізації управлінської моделі нами опрацьоване у роботі «Концептуальні ідеї щодо реформування управлінської системи вищої освіти в країнах розвиненої демократії (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)» (у співавторстві з В. Кононенком).

Там ми зробили висновок, що «запровадження Нового державного управління (New Public Management) стало в системі освіти способом поєднати історичну традицію та нові механізми управління, ... а з переходом державного управління на межі ХХ – ХХІ ст. від концепції Нового державного управління до концепцій Належного управління (Good Governance) та Мережевого

управління (Network Governance) постала проблема переосмислення ролі держави, наукової спільноти, академічного менеджменту, ринку та громадянського суспільства в управлінні системою вищої освіти» [119, с. 159].

На наше переконання, спочатку процеси модернізації функціонування систем вищої освіти та пошуку ефективної моделі управління освітою у більшості країн Західної Європи та Північної Америки розпочалися через необхідність пошуку балансу та узгодження інтересів держави та бізнесу. Іноді держава не встигала за запитами бізнесу, а це своєю чергою гальмувало розвитку економічних процесів. Цей процес став особливо виразним у другій половині ХХ століття з огляду на активізацію економічного розвитку західних країн.

Також, як ми вже зазначали вище, істотний вплив на вищу освіту на Заході відіграли євроінтеграційні процеси у Європі, широка демократизація суспільного розвитку, інтернаціоналізація та глобалізація освіти. З падінням «радянської стіни» та із початком процесів демократизації державного управління на межі ХХ та ХХІ ст. до цих процесів доєдналися цілий ряд країн Центральної та Східної Європи.

Ми вважаємо, що чи не вперше питання модернізації управлінської моделі вищої освіти у країнах Заходу було озвучене професором Каліфорнійського університету в Лос-Анджелесі, соціологом Бертоном Р. Кларком (Burton R. Clark).

Так, у своєму науковому дослідженні «Система вищої освіти: Академічна організація в міжнародній перспективі» (The higher education system: Academic organization in cross-national perspective) ще у 1983 р. він слушно стверджував, що система управління ЗВО у різних національних утвореннях базувалася на авторитеті держави, потужності ринкової економіки чи академічній (науковій) олігархії. На підставі своїх переконань він запропонував розглядати процес управління вищими навчальними закладами через «трикутник владних відносин» (трикутник координації) (див. рис. 1.1).

На прикладі різних країн він показав функціонування трикутника координації. Так, він стверджував, що на той час найближче до моделі ринкового впливу знаходились США, до влади (сили) – СРСР і Швеція, до влади академічної олігархії – Італія та Великобританія. Окрім того, згодом Кларк запропонував вдосконалити цю модель управління (координації) з урахуванням поділу влади, підтримці різноманітності, узаконення безладу, унікальності вищої освіти [12].

Рис. 1.1. Модель управління ЗВО у різних національних системах Бертон Р. Кларка «трикутник владних відносин» (трикутник координації)

Джерело: узагальнено автором на основі дослідження Бертон Р. Кларка [12].

Р. Кларка [12].

Не зважаючи, що дослідженню Бертон Р. Кларка вже понад 40 років, вважаємо його є актуальним й донині. До цього нас спонукають декілька причин:

- він започаткував сучасну школу соціології вищої освіти;
- визначив основні системи управління вищою школою, що засновані на національних та історичних чинниках її формування;
- сформулював власну теорію управління системою вищої освіти, головні принципи якої є актуальними й нині. Серед найголовніших із них, на нашу думку, є такий: державний контроль за системою вищої освіти краще

підтримувати довгостроковими винагородами, ніж короткостроковими санкціями [12, с. 260].

На нашу думку, близьку до вчення Бертона Кларка типологію управління вищою освітою запропонував австралійський дослідник Грант Харман (Grant Harman). Він вважав, що управління вищою освітою в більшості країн тримається на одній або на поєднанні кількох управлінських моделей (див. табл. 1.2):

Колегіальна модель	Бюрократична модель	Професійна модель	Політична модель
В основі лежить неієрархічне спільне (колегіальне) прийняття рішень та широка свобода інституційного самовизначення викладачів	Базується на легально-раціональній владі та формальній ієрархії в управлінні	Базується на авторитеті експертного середовища, бере до уваги думку різноманітних горизонтально диференційованих підрозділів, що пов'язані із різноманітними об'єднаннями	Розглядає управління в межах політичного конфлікту інтересів певних груп з різними поглядами та інтересами

Табл. 1.2. Модель управління вищою освітою Гранта Хармана

Джерело: Складено на основі теоретичних положень Гранта Хармана [44, с. 45].

З розширенням вчення про багатоакторність публічного управління, з'явилися моделі, що враховують повноваження різних рівнів управління. Так, запропонували розглядати управління в системі вищої освіти через ступені повноважень, розподілених між рівнями акторів нідерландські вчені Петер Массен і Франсуа ван Вугтом (Peter Maassen, Frans van Vught). Вони виділили такі рівні:

- рівень уряду і суспільства;
- рівень центру ЗВО;
- рівень кафедр;
- рівень академічної спільноти [32].

В їхньому баченні, якщо у вищій освіті США домінує університетський менеджмент, то у Великобританії система управління заснована на сильному університетському менеджменті та менеджменті наукової олігархії [32].

Вважаємо, що із запропонованого вище матеріалу, ми можемо стверджувати, що наприкінці ХХ століття аналіз національних управлінських моделей вищої освіти йшов переважно через особливості розподілу повноважень між державною владою, менеджментом університетів, дослідниками та бізнесом.

Межа ХХ – ХХІ ст., на нашу думку, характеризується збільшенням наукових праць, де закордонні вчені аналізують управлінську модель вищої освіти крізь призму введення нових підходів загалом до системи публічного управління.

У зазначеній нами вище праці, ми стверджуємо, що «із кризою моделі управління, яка будувалася на традиційній бюрократії (Public Management), а згодом і Нового публічного управління (New Public Management) на межі ХХ та ХХІ ст. розпочався пошук нових моделей державного управління» [119, с. 161].

Із запровадженням концепцій Належного врядування та Мережевого врядування наука Заходу почала пошук основних шляхів реформування системи управління вищою школою через подальшу демократизацію систем освіти, запровадження відкритості, залучення до вироблення публічної політики широкого кола осіб та організацій, та базування політики на принципах відповідальності, ефективності, відповідності (узгодженості) політики [19, с. 11-12]. Згодом із запровадженням концепції Мережевого врядування публічну політику загалом почали розглядати «як сукупність осіб або установ, які залучаються до політичного діалогу та не є підзвітними державі; взаємодіють у відкритому та заснованому на довірі середовищі; є націленими на конкретну проблему політики» [46, с. 6].

Інші дослідники розглядають управління національними системами вищої освіти крізь призму визначальної ролі та авторитету у ній державного управління. На нашу думку, вони проводять аналіз предмета дослідження через

сукупність поглядів та фактів Нового державного управління (New Public Management). Саме NPM заклав початок поступового руху від централізованого ієрархічно-бюрократичного управління до управління, що більше було орієнтоване на скоріше гнучкі, ринково-орієнтовані форми, а згодом, із запровадженням Мережевого управління, процес суспільного управління почав розглядатися крізь призму багаторівневого управління, що опирається у тому числі на державно-приватному партнерстві [20, с. 2].

На думку окремих дослідників протягом ХХ століття сформувалося три основні концепції управління системою вищої освіти:

- «політика для науки». Базується на ролі держави переважно як гаранта забезпечення автономії вищої освіти (першою чергою автономії науки), а система управління вищою освітою базується на високому ступені автономії ЗВО та їх ізоляції від державного управління, навіть за умови своєї залежності від державного фінансування;

- концепція заснована на ролі держави як посередника узгодження інтересів суспільства та орієнтована на розвиток вищої освіти. На думку прихильників концепції, вища освіта нічим не відрізняється від інших соціальних послуг. А оскільки держава фінансує освіту, то вона може чинити тиск для втілення більш важливих цілей державної політики (приміром з метою покращення її якості та забезпечення соціальної справедливості);

- концепція базується на ролі ринку в управлінні вищою освітою та розглядає освітній процес як соціальну послугу, а викладання та дослідження як товари, а не як суспільні блага. При такому підході повністю змінюється роль держави. Тепер вона покликана стимулювати розвиток ринку, але при цьому паралельно запобігати та виправляти негативні наслідки безконтрольного впливу ринку на вищу освіту. Іншими словами, ринок розглядає студентів переважно як споживачів товарів чи послуг (і це добре, оскільки це сприятиме підвищення якості та конкуренції між ЗВО), а держава покликана захищати базові принципи функціонування вищої освіти у

демократичній державі (наприклад, рівність доступу) за необхідності втручатися при переважанні інтересів ринкової економіки [20, с. 4-5].

Загалом залежно від впливу державної влади та її ролі в управлінському процесі в системі вищої школи окремі дослідники сформуvalи чотири моделі управління в майбутній перспективі.

Модель ринкового уряду	Модель партисипативного уряду (модель участі)	Гнучка модель державного управління	Модель дерегульованого уряду
Орієнтована на заміну методів традиційного державного управління ринковими методами управління, оскільки це є один з найкращих способів отримати кращі результати організації державного сектору [36, с. 21]	Базується на припущенні, що «працівники та клієнти, що найближче залучені до фактичного виробництва товарів і надання послуг у державному секторі, мають найкраще розуміння, що потрібно робити» [8, с. 48];	«Гнучкість» – це «спроможність уряду та його установ приймати відповідні політичні рішення на зміни навколишнього середовища, а не просто реагувати звичними способами на нові за своєю суттю виклики» [36, с. 72].	Модель «дерегуляції» направлена першою чергою на вивільнення енергії працівників та заохочення їх ініціативності. Деретуляція є такою ж важливою в державному секторі, як і в приватному

Табл. 1.3. Управління вищою освітою в перспективі Гая Пітерса (B. Guy Peters)

Джерело: Складено на основі дослідження Гая Пітерса (B. Guy Peters) «Майбутнє управління: чотири нові моделі» (The Future of Governing: Four Emerging Models. Lawrence, KS: University Press of Kansas) [36].

Зауважимо, що сам же дослідник, вказує, що кожна із запропонованих моделей має свої переваги та недоліки: «Кожна з чотирьох моделей має свої переваги, але паралельно кожна з них призведе до певних витрат для суспільства та урядових суб'єктів» [36, с. 133]. При цьому автор зауважив, що він більше переконаний у недоліках попередньої моделі, ніж у перевагах майбутньої.

Гострим питанням функціонування управлінської системи вищої школи залишається проблема збереження національної традиційної освіти в умовах світових процесів глобалізації та інтернаціоналізації. Глобалізації та інтернаціоналізації з одного боку сприяє зближенню національних освітніх систем вищої школи, з іншого загострює питання втрати національного колориту та ідентичної спрямованості вищої освіти. Саме через освіту, держава має розв'язувати складні питання будівництва національної ідентичності чи збереження національної культури (і це стосується не тільки автохтонного етносу, а й національних меншин).

Окремі дослідники пропонують розглядати університети та вищу освіту як проєкт національної держави та її культурної ідентичності. Однак з посиленням глобалізації освіта втрачає свою державницьку та національноорієнтовану роль, а отже недофінансується державою [31, с. 87]. Утім, якщо сьогодні університет не забезпечує легітимізацію влади шляхом будівництва національної ідентичності, то принаймні він має бути спрямований на підтримку ідеалів громадянського суспільства. В таких умовах держава має дбати принаймні про те, щоб ЗВО були б центром плюралістичної, мультиперспективної думки, яка б дбала про ідеали громадянського суспільства [31, с. 88-89].

Інші дослідники, аналізуючи питання управління вищою освітою в умовах інтернаціоналізації та глобалізації пропонують шукати вихід в трикутнику між державою, ринком і формами самоорганізації суспільства. При цьому, на їх думку, дискусія щодо управління в таких умовах має йти навколо питань передачі повноважень і відповідальності, або донизу (децентралізація, локалізація), або вгору (між-, транснаціоналізація), або в сторону (дерегуляція, приватизація, самоорганізація) [29, с. 368].

Також вважаємо за потрібне звернути увагу на те, що навіть в умовах інтернаціоналізації та глобалізації окремими авторитетними дослідниками також звертається увага на питання вдосконалення управлінських моделей національних систем вищої освіти різних країн.

Так, наприклад окремі німецькі дослідники досліджуючи німецьку систему управління вищою освітою, вказують, що основним інструментом реформи вищої освіти у Німеччині стало запровадження конкурсних процедур для розподілу державного фінансування, що своєю чергою сформувало порядок денний запровадження тріади реформ: менше державного втручання – більше інституційної автономії – більше ринкової економіки [15, с. 33-34].

Інший німецький вчений загострює питання на тому, що реформування системи вищої освіти у Німеччині має йти у напрямку поступового зникнення традиційної координаційної діяльності у вищій освіті між державою та академічною олігархією до поступового формування концепції управління, що має базуватися на управлінні та організації координації зусиль на принципах Нового державного управління та бізнес-адміністрування, посилення конкуренції між ЗВО та всередині них та навіть посилення впливу керівництва університету.

Запропонована модель управління має базуватися на шести ключових стратегіях:

- дерегуляції державного контролю на користь більшої автономії ЗВО («розширення інституційних повноважень»);

- зменшення впливу академічної олігархії та перехід управлінських повноважень до університетського менеджменту («розширення менеджеризму»);

- поступове перетворення єдиної управлінської системи у більш диференційовану, орієнтовану на конкуренцію та ринкову економіку систему (диференціація та «маркетизація освіти»);

- посилення місії ЗВО у напрямку покращення якості та гнучкості в забезпеченні та організації навчання відповідно до потреб студентів («диверсифікація»);

- покращення загальних результатів вищої освіти («ефективізація»);

- підвищення міжнародної конкурентоспроможності [6, с. 98-99].

Дослідник із Нідерландів Берт ван дер Зван (Bert van der Zwaan) акцентує свою увагу на складних питаннях відповідальності держави у системі вищої освіти. На його думку, через звуження державного регулювання у системі вищої освіти, припинення її державного фінансування, її приватизацію виникають масштабні негативні наслідки та ризики, що ведуть до поширення соціальної нерівності. Вихід із ситуації, на його думку, полягає у тому, щоб уряди та ЗВО змогли побудувати широкодоступну та водночас диференційовану систему вищої освіти в найближчому майбутньому [10, с. 204].

Все частіше західні дослідники порушують питання взаємодії закладів вищої освіти та громадськості. Так, незалежна неурядова організація національних досліджень Європейський науковий фонд (ESF) у 2010 р. підготувала доповідь «Вища освіта в перспективі: план майбутніх досліджень». У доповіді серед інших питань вказано, що взаємодія із громадськістю веде не тільки до запровадження нових форм управління, фінансування та організації вищої освіти, а й передбачає підзвітність, прозорість роботи та участь в управлінні освітою громадянського суспільства. Однак паралельно розширення участі громадськості загострює проблему інституційної взаємодії та пошуку механізмів координації ефективного функціонування системи вищої освіти [23, с. 22-24].

Підіймає питання залучення громадськості до управління системою вищої освіти також індійський науковець Раджеш Тандон (Rajesh Tandon), який стоїть більше на позиціях західного дослідника, ніж представника азійської традиційної освіти. Він вважає, що усі питання людського та соціального розвитку країн, а отже й освіти, потрібно розглядати в рамках демократичних процедур. На його думку, інститути громадянського суспільства можуть стати активними партнерами вищих навчальних закладів [39, с. 142]. Основна проблема університетів, що вони зациклились на питаннях тільки на питаннях освіти та науки, втратили свою соціально орієнтовану місію. На прикладі Індії, він показує, що питання рівності, справедливості, інклюзії та забезпечення прав

більше підіймалися суб'єктами громадянського суспільства, і тільки окремими закладами вищої освіти та й то не усіма [39, с. 144-145].

Вихід, в його розумінні, має бути у тому, що ЗВО мають вийти зі стін лабораторій та більше забезпечити зв'язок теорії із практикою. ЗВО, як і інститути громадянського суспільства, мають зосередити свою увагу на різних аспектах людського та соціального розвитку. ІГС та ЗВО мають стати партнерами в розширенні демократії та соціального розвитку та прогресу [39, с. 149].

Як ми бачимо, питання, що підіймалися дослідниками в контексті розширення громадської участі в процесах управління та соціальної ролі ЗВО лежать у площині Належного врядування та Мережевого врядування. На нашу думку, державно-громадське партнерство та державно-громадське управління мають стати ідеальним симбіозом участі держави та громадянського суспільства в забезпеченні виконання системою вищої освіти соціальної функції та сприяти становленню ефективної системи її управління.

На нашу думку, питання вдосконалення управлінської моделі у сфері вищої освіти також слід вести в контексті вдосконалення публічного управління загалом.

Цілком закономірним є те, що в умовах демократизації та звуження всеосяжного впливу держави, до вироблення публічної політики у різних сферах суспільного буття мають залучатися різні актори публічної політики. Запровадження сучасної моделі управління якраз і полягає у тому, що місце держави у певних випадках займають інші суб'єкти політики, де чільне місце має зайняти громадянське суспільство. Якщо у певних сферах управління втрачається жорсткий контроль держави, то певною мірою саме громадянське суспільство (інститути громадянського суспільства) мають перебрати на себе функції регулювання, контролю, впливу.

Загалом, вважаємо, що наукова думка західних дослідників щодо реформування управлінської системи вищої освіти на зламі двох тисячоліть була спрямована на вирішені кількох головних питань, де основними були з

одного боку пошук ідеальної управлінської моделі в тріаді держава – суспільство – бізнес, з іншого – поступове впровадження ідей Належного врядування та Мережевого врядування як основних орієнтирів реформ публічного управління у сфері вищої освіти.

Зауважимо, що у реформуванні управлінської моделі вищої освіти України, враховуючи досвід закордонних дослідників слід обов'язково дотримуватись системи стримування та противаг. На нашу думку, безконтрольне звуження впливу держави та запровадження управління, що базується виключно на принципах ринку може привести до порушення принципу соціальної справедливості, оскільки ринкова економіка насамперед базується на отриманні прибутку, а не на забезпеченні принципу соціальної рівності.

Держава має зменшити свій вплив, забезпечити автономію ЗВО, але при цьому, зберегти контроль над втіленням публічної політики у сфері вищої освіти.

Також вважаємо, що державно-громадське партнерство та державно-громадське управління є тими ідеалами майбутнього публічного управління у сфері вищої освіти України, оскільки у такому випадку її функціонування буде базуватися на принципах відкритості, участі, відповідальності, ефективності, узгодженості публічної політики у сфері вищої освіти у поєднанні із багаторівневим управлінням.

1.2. Місце та роль організацій громадянського суспільства в системі управління вищою освітою за національним законодавством

Як показала практика, перебудова системи управління вищою школою – процес складний та тривалий. Не зважаючи на те, що система управління вищою освітою України знаходиться у пошуку нової оптимальної моделі управління із середини 1990-х років, остаточно розв'язати це завдання, на нашу думку, не вдалося до цього часу. Запровадити нові практики публічного

управління, які є характерними для сучасної демократичної держави та при цьому одночасно зберегти традиції національної освіти, виявилось не так просто.

Процес реформування системи управління вищої освіти в Україні мав враховувати сучасні традиції публічного управління, усунути недоліки попередньої системи, насамперед її малоефективність, вразливість та відчуженість від суспільства та запровадити нову практику залучення до управління громадянського суспільства. Нова управлінська модель у вищій школі України мала ґрунтуватися на принципах децентралізації управлінської системи та чіткого розподілу повноважень між різними рівнями управління, автономії ЗВО, залучення організацій громадянського суспільства до управління вищої освіти в Україні на усіх рівнях управлінської системи.

Маємо відзначити, що перехід до нової управлінської моделі у сфері вищої освіти України був не лише пов'язаний із перетворенням самої системи освіти, а й базувався на модернізації загальної системи державного управління. Найскладнішим завданням, на нашу думку, було перейти до моделі розробки та здійснення публічної політики, що ґрунтувалася б на демократичних принципах і залучала громадянське суспільство.

Насамперед цей процес залежав від суб'єктивного сприйняття його змісту органами публічної влади, як з боку Президента України, який фактично одноосібно визначав державну політику щодо розбудови громадянського суспільства, так і парламентської більшості (пізніше – коаліції) Верховної Ради України, керівників Міністерства освіти і науки України та інших ключових суб'єктів управління державою.

Демократизація суспільних процесів в СРСР розпочалася ще у період Перебудови, однак тільки після розпаду Радянського Союзу та проголошення незалежності України розпочався справжній етап реформування різних сфер суспільних відносин на принципах демократії. Оскільки освіта, як і економічні процеси, є системоутворювальними підвалинами розвитку держави та забезпечення якості життя громадян, одні з перших реформ розпочалися саме у

цих сферах. Вже у травні 1991 р. був прийнятий Закон України «Про освіту», що діяв до 2017 р. та поклав початок демократизації системи вищої освіти, утім не запропонував реальних змін в системі управління нею [172].

Початкова редакція Закону лише задекларувала принцип поєднання державного управління та громадського самоврядування, включивши до органів громадського самоврядування загальні збори (конференцію) колективу, раду навчально-виховного закладу, районні, міські та обласні конференції працівників освіти, районні та міські ради з питань народної освіти, а також республіканський з'їзд працівників освіти [172].

Проте, в новій редакції цього нормативно-правового акта, що визначав основи державної політики у сфері освіти, не було жодної згадки про інститути громадянського суспільства та їхню роль у цій сфері. На нашу думку, це пояснюється, по-перше, власне відсутністю громадянського суспільства у республіці, яка лише почала звільнятися від тоталітарного та авторитарного минулого, і, по-друге, відсутністю державної політики щодо розвитку, визначення місця та ролі громадянського суспільства у системі публічного управління України.

Для врегулювання цього питання насамперед потрібно було прийняти новий закон, який би визначив та законодавчо закріпив би правовий статус об'єднань громадян України як інститутів громадянського суспільства. Закон України «Про об'єднання громадян» з'явився у 1992 р. та діяв до 2012 р. Новий нормативно-правовий акт вперше визначив статус громадської організації як «об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів» та надав право зареєстрованим відповідно до законодавства України об'єднанням громадян представляти та захищати свої законні інтереси та законні інтереси своїх членів у державних та громадських органах, вносити пропозиції до органів влади й управління, брати участь у виробленні державної політики [170].

Оскільки управлінський апарат України продовжував й надалі функціонувати на принципах авторитарно-бюрократичної системи, а держава фактично не виявляла інтересу до розвитку громадянського суспільства, можна стверджувати, що реальна можливість впливу інститутів громадянського суспільства на державну політику у сфері освіти в цей період була мінімальною. До того ж в республіці на той час не було чітко визначено ні принципів реальної участі ІГС у виробленні публічної політики, ні форм їх взаємодії з органами публічної влади.

Можемо стверджувати, що на жаль у цей період не було політичної волі у державної влади щодо реальної участі громадських об'єднань не тільки в управлінні вищою освітою, а й в управлінні загалом. Як стверджують окремі дослідники для періоду 1990-х рр. – початку 2000-х рр. було характерним «формування правової бази діяльності інститутів громадянської освіти, проте їх повне ігнорування з боку державної влади» [117, с. 131].

Проте саме у першій половині 1990-х років чи не вперше представники громадськості взяли участь у формуванні основних напрямів національної освітньої політики. Так, у 1993 р. на I з'їзді педагогічних працівників України було схвалено Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»). На нашу думку, сам факт ухвалення цієї програми представниками педагогічної спільноти став важливою віхою в залученні громадянського суспільства до управління у сфері освіти України. Зауважимо, що Державна національна програма не стосувалася тільки вищої освіти, а була спрямована на формування базових підвалин функціонування освіти в Україні, однак саме вона вперше визначила стратегічний напрямок модернізації її загальної управлінської системи «шляхом її демократизації, децентралізації, створення регіональних систем управління навчально-виховними закладами» [84].

Першими із запропонованих принципів реформування української системи освіти за Національною програмою стали стали:

- демократизація освіти через впровадження децентралізації та регіонального контролю;

- автономізація закладів освіти;
- подолання державної монополії на освіту;
- проголошення поступового переходу до «державної системи управління

освітою» [84]. Навіть за умови, що Програма, як стверджують окремі дослідники, була надмірно узагальнена, містила ряд суперечностей та не передбачала дієвих механізмів її практичного втілення [243, с. 81], ми сприймаємо її як істотну зміну підходів до розроблення державної політики у сфері освіти.

Іншим нормативно-правовим актом, який закладав головні напрями реформування національної освіти та мав би визначити базові принципи залучення громадськості до управління системою вищої освіти стали «Основні напрями реформування вищої освіти в Україні» (введені в дію Указом Президента України від 12 вересня 1995 р.). Однак, маємо зауважити, що Основні напрями серед причин «глибокої кризи» в системі освіти не бачили проблему кризи у системі управління вищою школою, утім звертали увагу на катастрофічну нестачу коштів для утримання закладів освіти, відтік педагогічних і викладацьких кадрів з освіти, падіння зацікавленості в отриманні фундаментальної освіти, різке зниження загальнодержавних вимог до рівня освіченості громадян, загальної культури населення тощо [174].

Проаналізувавши усі запропоновані напрямки реформування освіти, що були передбачені цим нормативно-правовим актом, ми не помітили основного – лібералізації системи управління вищою освітою як квінтесенції усіх суспільно-політичних реформ, у тому числі проголошення принципу, що розвиток освіти має відбуватися з урахуванням запровадження ринкових відносин.

На нашу думку, запропоновані напрями реформування вищої освіти не тільки не враховували усіх реальних обставин функціонування її системи на той час, а й не запропонували реальних шляхів виходу із кризи. Жодного слова у цьому нормативно-правовому акті не було сказано не тільки про залучення до формування нової системи вищої освіти представників громадянського суспільства, а й загалом про її демократизацію.

Ми вважаємо, що запропоновані цим нормативно-правовим актом напрями реформування вищої освіти не враховували усіх реальних умов, в яких функціонувала система вищої освіти на той час, та вони не запропонували жодного реального шляху виходу з кризи. Також документ не містив жодного натяку щодо загальної демократизації освіти, а також залучення представників громадянського суспільства до формування нової системи вищої освіти.

Також маємо зазначити, що цей період позначився початком поступового відходу від демократизації загальнодержавної управлінської системи та становленням кланово-олігархічного управління, а також цілком помітними кроками центральної влади країни якщо забезпечити повний контроль щодо формування громадянського суспільства, то «обмежити роль недержавних інституцій у процесах управління державою, підтримуючи виключно діяльність лояльних до режиму» [100, с. 44].

Важливість освіти для розвитку для громадянського суспільства України та подальших процесів демократизації було визначено у 2002 р. із прийняттям «Національної доктрини розвитку освіти» (введена в дію Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002). Вважаємо, що у ній вперше на державному рівні було визнано, що освіта є запорукою розвитку громадянського суспільства (Розділ V. Освіта – рушійна сила розвитку громадянського суспільства).

Доктрина суттєво переорієнтувала основні напрямки та пріоритети національної політики у сфері освіти в Україні. Вперше визначено суттєву роль інститутів громадянського суспільства у демократизації навчально-виховного процесу (на той момент, виховання було визначено прямим завданням національної освіти) – навчання та виховання мало здійснюватися через втілення у сфері освіти державної політики, що була орієнтована «на посилення ролі органів місцевого самоврядування, активізацію участі батьків, піклувальних рад, меценатів, громадських організацій, фондів, засобів масової інформації» [146].

Також, вперше чітко було визначено, що управлінська система вітчизняної освіти мала бути державно-громадською (розділ X «Управління освітою»), а нова модель управління цією сферою суспільних відносин мала будуватися на принципах відкритості та демократичності [146].

Маємо зазначити, що не зважаючи на перші паростки чіткого декларування місця інститутів громадянського суспільства у розвитку вітчизняної освіти, процес визначення їх місця в управлінській моделі йшов вкрай обережно або з періодичним відкочуванням назад. Як ми вже зазначили вище, основна причина цього – відсутність політичної волі щодо цих процесів у вищого керівництва держави.

Лише після Помаранчевої революції 2004 р., коли суттєво змінилися державні пріоритети участі громадянського суспільства у державних процесах розпочався новий етап демократизації управління вітчизняною освітою. У 2005 р. у програмі діяльності новоствореного Кабінету Міністрів України «Назустріч людям» (була представлена новим Прем'єр-міністром України Ю. Тимошенко) та загалом відбивала основні положення плану дій новообраного Президента України В. Ющенка «Десять кроків назустріч людям». Не зважаючи на те, що чи не вперше програма дій уряду України була побудована не за галузевим принципом, а першою чергою за видами державної політики, у ній було передбачено «гарантовану участь кожного громадянина у суспільно-політичному житті» з урахуванням «відкритого діалогу з усіма політичними партіями та громадськими організаціями», а освіта була винесена разом із наукою в окремий блок – «Освіта і наука». У цій частині Програми уряд України взяв на себе зобов'язання «сприяння встановленню принципів автономії та самоврядування у вищих навчальних закладах усіх форм власності [179].

Однак, маємо зазначити, що навіть у цей період у Програмі не було передбачено конкретних напрямів подолання управлінської кризи у системі вищої освіти, а ряд положень були не більше ніж декларацією бачення реформ у системі вищої освіти, ніж планом конкретних дій.

Вперше на урядовому рівні було визнано, що «модель управління освітою не повністю відповідає сучасним вимогам демократичності, які передбачають розширення впливу громадської думки на прийняття адекватних управлінських рішень» у «Концепції Державної програми розвитку освіти на 2006-2010 роки» (введена в дію постановою Кабінету міністрів України від 12 липня 2006 р. № 396-р [121]. У Програмі стверджувалось, що «існуюча модель управління освітою не повністю відповідає сучасним вимогам демократичності, які передбачають розширення впливу громадської думки на прийняття адекватних управлінських рішень, динамічне реагування на потреби суспільства, перерозподіл функцій управління між центральними і місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування» [121].

Саме у цій програмі подальшу демократизацію управлінської системи вітчизняної освіти планувалось проводити через «всебічну підтримку та сприяння активній діяльності батьківських комітетів, опікунських рад, меценатів, громадських організацій, фондів, засобів масової інформації, залучення їх до розроблення та виконання рішень у галузі освіти, розширення ролі студентського і учнівського самоврядування в навчально-виховному процесі; поєднання державного і громадського контролю, упровадження нової етики управлінської діяльності, що ґрунтується на принципах взаємоповаги і позитивної мотивації; відкритість процесу розроблення нормативно-правових документів, їх експертизи і апробації та затвердження; створення систем моніторингу ефективності управлінських рішень, їх впливу на якість освітніх послуг на всіх рівнях, організація проведення експериментальної перевірки та експертизи освітніх інновацій із залученням громадськості» [121].

25 червня 2013 р. Указом Президента України № 344/2013 було затверджено «Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», яка окремо передбачила розділ «Модернізація системи управління освітою». Нова управлінська модель мала базуватися «на засадах інноваційних стратегій відповідно до принципів сталого розвитку, створення сучасних систем освітніх проєктів та їх моніторингу; розвитку моделі державно-

громадського управління у сфері освіти, в якій особистість, суспільство та держава стають рівноправними суб'єктами і партнерами» [148].

Водночас ми стверджуємо, що багато із тих положень, які передбачалися охарактеризованими вище нормативно-правовими актами, до втілення через реформи так і не дійшло. А тодішній очільник Міністерства освіти і науки України Д. Табачник (з березня 2010 р. по лютий 2014 р.) знову усе зробив для того, щоб поставити вітчизняну освіту, у тому числі і вищу під контроль центральної влади республіки. Окремі депутати Верховної Ради України звинувачували тодішнього міністра у тому, що він вибудовує ієрархічну структуру, «коли всі вузи і всі ректори будуть безпосередньо залежні від однієї людини – міністра освіти», а наступний Міністр освіти і науки України Л. Гриневич стверджувала, що Д. Табачник «не утверджує фундаментальні засади європейського освітнього простору, такі як реальна автономія вузів, академічна свобода викладачів і студентів» [153].

До ідеї впровадження концепції державно-громадського управління повернулись лише із перемогою Революції гідності з початку 2014 р. Саме тоді знову повернулись до активного обговорення Закону України «Про вищу освіту» проєкт якого був підготовлений ще за часів Д. Табачника.

Новий Закон України «Про вищу освіту» був прийнятий вже 1 липня 2014 р. Маємо зазначити, що новий законодавчий акт знову обійшов чітке декларування державно-громадського управління в освіті. Також, ми вважаємо, що він знову чітко не визначив ні функції інститутів громадянського суспільства у виробленні публічної політики у сфері вищої освіти, ні форм участі громадських об'єднань в системі управління ЗВО.

Зазначимо, що детально положення Закону України «Про вищу освіту» у частині державного громадського управління системою освіти були проаналізовані нами у статті «Становлення системи державно-громадського управління вищою освітою за національним законодавством», де ми стверджуємо, що за Законом суб'єктами управління у сфері вищої освіти

визнаються органи громадського самоврядування [241]. Про це свідчать ряд його положень:

«- зобов'язує Кабінет Міністрів України забезпечити участь незалежних експертів і представників громадськості, роботодавців та осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, у підготовці та прийнятті проектів нормативно-правових актів та інших рішень, що стосуються системи вищої освіти;

- він передбачає формування Науково-методичної ради та науково-методичних комісій (стаття 13);

- обрання до складу Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти представників всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців (стаття 19);

- функціонування Наглядової ради у закладі вищої освіти (стаття 37);

- право утворювати на громадських засадах дорадчі (дорадчо-консультативні) органи (раду роботодавців, раду інвесторів, раду бізнесу, студентську, наукову раду тощо) (стаття 38);

- функціонування органів громадського самоврядування закладів вищої освіти (стаття 39) та студентського самоврядування (стаття 40);

- функції громадського контролю, який здійснюється громадськими об'єднаннями та окремими громадянами (стаття 78)» [164].

У порівнянні із Законом України «Про вищу освіту» прийнятий у 2017 р. Закон України «Про освіту» (2017 р.) серед основних підвалин публічної політики у сфері освіти чітко передбачає державно-громадське управління та державно-громадське партнерство. Нормативно-правовий акт вперше дає визначення державно-громадського управління у сфері освіти як «взаємодію органів державної влади, органів місцевого самоврядування з громадськими об'єднаннями, іншими інститутами громадянського суспільства з метою прийняття ефективних управлінських рішень та задоволення суспільних інтересів у сфері освіти» [173]. Вперше законодавчим нормативно-правим актом було передбачено, що для втілення у життя концепції державно-громадського управління у сфері освіти та становлення системи державно-

громадського управління вищою освітою за національним законодавством можуть організовуватись представницькі громадські об'єднання та інші ІГС, у тому числі серед педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників; здобувачів освіти; батьків; заклади освіти; роботодавців; об'єднання зазначених категорій осіб [173].

Одним із останніх нормативно-правових актів, який стосувався системи вищої освіти стала «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022 – 2032 рр.» (затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р.). В операційному плані реалізації у 2022-2024 роках Стратегії для реалізації стратегічної цілі 2 – «Довіра громадян, держави та бізнесу до освітньої, наукової, інноваційної діяльності закладів вищої освіти» передбачено «залучення представників громадянського суспільства до формування освітньої політики та управління закладами вищої освіти» [203].

На нашу думку, із проаналізованих вище останніх нормативно-правових актів можна зробити висновок, що на сьогодні вітчизняне законодавство основним механізмом втілення в життя моделі державно-громадського управління передбачає розширення участі громадськості в управлінні освітою. Однак одночасно воно фактично не деталізує форми участі громадськості в управлінні освітою загалом та вищою освітою зокрема. Як зазначають дослідники О. Лазор та О. Рабенчук державна політика щодо реформування системи вищої освіти, вдосконалення управлінської моделі вищої школи та залучення громадських формувань була непослідовною та малоефективною [131, с. 160].

Навколо питання утвердження в життя положень державно-громадського управління триває активна наукова полеміка. Одні вітчизняні дослідники стверджують, що на всеукраїнському рівні модель державно-громадського управління здійснюється через роботу Громадської колегії при Міністерстві освіти і науки України, а основними напрямками взаємодії МОН і Громадської ради є: спільні засідання, розгляд МОН рішень Громади ради рекомендаційного характеру, консультації із широкою громадськістю з питань освіти [230, с. 30].

Інші науковці вважають, що «перевагами громадської складової при реалізації концепції державно-громадського управління є незалежність дій органів самоврядування в спільному управлінні; широка соціальна основа участі громадськості в управлінні та діяльності закладів освіти; практика відкритих і публічних обговорень і ухвалення рішень; заохочення ініціативи; врахування думки меншості» [69, с. 16-17].

Окремі автори звертають увагу на те, що основним фундаментом втілення нової управлінської моделі освітньої сфери має стати «об'єднання державного вертикального управління та партнерського горизонтального управління на основі врахування громадської думки та залучення громадян до прийняття управлінських рішень в інтересах суспільства» [115].

Сучасна управлінська модель у вищій школі потребує різкого реагування на сучасні виклики для суспільства. Це те, що автори В. Сиченко, С. Рибкіна та Е. Соколова називають «організаційною гнучкістю», що на їх думку є однією з головних проблем сучасного менеджменту та означає здатність «приймати зміни, адаптуватися до подій зовнішнього та внутрішнього середовища» [195, с. 71].

Ми вважаємо, що втілення в життя концепції державно-громадського управління з одного боку буде сприяти зміні управлінської моделі у вищій школі, з іншого – сприятиме розбудові громадянського суспільства. Ми розглядаємо ІГС поряд з органами публічної влади як суб'єкти сучасної системи управління у демократичній державі, що беруть пряму участь у публічному регулюванні різних сфер життєдіяльності суспільства.

Нашу думку підтверджують окремі науковці, які зазначають, що «патерналістський принцип державного управління в сучасних умовах доповнюється саморегуляцією суспільства. Все частіше об'єднання громадян виконують функції, які, як правило, відносилися до сфери відповідальності державного сектору» [114]. Також погоджуємося з окремими дослідниками, що функції громадянського суспільства полягає як легалізації дій держави в умовах

функціонування демократії, так і опору діям органів державної влади, що стоять на перешкоді розвитку суспільства [30, с. 133].

Загалом ми вважаємо, що система державно-громадського управління, яка була проголошена Державною національною програмою «Освіта» («Україна ХХІ століття») ще у 1993 р. пройшла тернистий шлях свого поступового утвердження. Її реалізація та формування нової моделі управління вищою школою в Україні неодноразово зазнавали корегування та залежали від політичної ситуації у країні та від особистого розуміння місця інститутів громадянського суспільства в публічному управлінні очільниками держави.

Якщо загалом сучасне національне законодавство вже задекларувало запровадження демократизації в освіті та її функціонування на принципах державно-громадського управління та державно-громадського партнерства, то форми їх участі у виробленні публічної політики, питання місця ІГС у системі управління вищої освіти України ще вимагають нормативного узгодження.

1.3. Теоретичні та методологічні аспекти дослідження.

Для об'єктивності дослідження нами були проаналізовані теоретичні та методологічні аспекти дослідження. Зокрема на початку дослідження була проаналізована термінологія, яка використовується у роботі. Вважаємо що центральними поняттями у нашій роботі є поняття «механізм взаємодії», «механізм публічного управління», «інститути громадянського суспільства», «орган публічної влади» та «система управління».

На нашу думку, підходи до визначення багатьох понять у публічному управлінні пройшли шлях трансформації від поняття державне управління до поняття публічне управління.

Ми відносимо взаємодію між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства до механізмів сучасної системи публічного управління, що прийшла на зміну переважно вертикальній, підзвітній за рівнями, ієрархічній системі державного управління. Загалом поняття «механізм» ми розглядаємо як сукупність способів, прийомів, засобів щодо

досягнення мети. Одночасно ми можемо вважати механізм в управлінні як певну процедуру, яка передбачає сукупність операційних дій для досягнення передбачуваного результату управління.

Поняття «механізми державного управління» у виданні «Державне управління: словник-довідник» (2002 р.) трактується як «практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей» [85, с. 116]. Автори видання вважають, що «комплексний механізм державного управління – це система політичних, економічних, соціальних і правових засобів цілеспрямованого впливу органів державного управління» [85, с. 117].

У «Енциклопедичному словнику з державного управління» (2010 р.) термін «механізми державного управління» розглядається як «способи розв'язання суперечностей явища чи процесу в державному управлінні, послідовна реалізація дій, які базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних їй форм і методів управління» [92, с. 421]. «Механізми управління» словник розглядає як «внутрішнє улаштування системи управління, що визначає порядок управлінської діяльності» [92, с. 424]. У той же час це видання виділяє «економічні, мотиваційні, організаційні та правові механізми державного управління» [92, с. 421-423].

Більш точно, на нашу думку, подано трактування поняття «механізми» у виданні «Публічне управління: термінологічний словник» (2018 р.). Застосовуючи термінологію публічного, а не державного управління, видання трактує поняття це поняття як «сукупність засобів, методів та важелів держави, спрямованих на формування, реалізацію та досягнення пріоритетних цілей у сфері публічного управління» [180, с. 87].

Питання дослідження механізму публічного управління широко представлене у сучасній літературі. Однак, переважна більшість науковців сходяться на тому, що чіткого тлумачення механізму публічного управління до

цього часу немає. Так, дослідник Т. Радчук вважає, що «у зарубіжній та вітчизняній літературі ця дефініція залишається недостатньо дослідженою», а питання класифікації механізмів публічного управління «потребують дослідження та чіткого відокремлення від механізмів державного управління» [181, с. 126].

У той самий час автор С. Дяченко вважає, що «механізм державного управління – це штучно створена система засобів організаційного, правового, економічного, мотиваційного впливу та взаємодії суб'єктів та об'єкта управління, що забезпечує узгодження інтересів учасників державного управління, які взаємодіють між собою» [90].

Г. Чирва у праці «Механізми державного управління розвитком вищої освіти: орієнтація на якість освітніх послуг» дала розгорнуту характеристику сучасних підходів до трактування поняття «механізму державного управління» у сфері вищої освіти [227, с. 150].

Дослідниця на основі наукових доробків інших авторів виділила ряд сучасних концепцій до тлумачення поняття механізму державного управління у сфері вищої освіти, де показала різні підходи до сучасного розуміння модернізації системи вищої освіти в Україні та скоординованого й раціонального управління процесами її реформування.

№ з/п	Трактування поняття «механізму державного управління»	Автор
1.	«штучно створена складна система, призначена для досягнення поставлених цілей, яка має визначену структуру, сукупність правових норм, методи, засоби, інструменти державного впливу на об'єкт управління» [185, с. 15].	Р. Рудницька, О. Сидорчук, О. Стельмах
2.	«практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей» [142, с. 248].	Ю. Ковбасюк
3.	«певне знаряддя для здійснення цілеспрямованих перетворень» [124, с. 246].	О. Коротич
4.	«засіб розв'язання суперечностей явища чи процесу, послідовна реалізація дій, які базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням	Г. Одінцова, Н. Мельтюхова

відповідних їй методів управління і спрямовані на досягнення мети» [151, с. 13].	
--	--

Табл. 1.4. Тракткування механізму публічного управління у сфері вищої освіти.

Джерело: Таблиця складена на основі дослідження Г. Чирви «Механізми державного управління розвитком вищої освіти: орієнтація на якість освітніх послуг» [227].

Також сама авторка до механізму державного управління включає наступні елементи: планування, організацію, мотивацію, координацію, розпорядження, облік, контроль, аналіз [227, с. 152].

Науковець О. Поступна вважає, що «механізм публічного управління» «є сукупністю інструментів, дій та суб'єктів, які задіяні в управлінському процесі» [162, с. 215]. У той же час, головна роль у механізмі публічного управління, на її думку, належить державним органам влади та державі загалом, «діяльність якої спрямована на досягнення пріоритетних управлінських цілей» [162, с. 215]. При цьому, «обов'язковими елементами механізмів державного управління є принципи, функції, методи, інформація, технологія та технічні засоби» [162, с. 215-216].

А. Вербицька та О. Петрик, аналізуючи питання формування конкурентоздатної моделі вищої освіти в Україні, під механізмом державного управління розуміють «приведення об'єкта управління до бажаного стану шляхом організації каналів прямих та зв'язків, що перетворюють життя суспільства в єдиний, цілеспрямований, ефективний, виробничий організм, який постійно розвивається» [64, с. 35].

Автор Д. Гавриченко присвятив своє дослідження особливостям становлення публічного управління у сфері охорони здоров'я протягом останніх 10 років. У своїй роботі він не тлумачить поняття «механізм публічного управління», однак дав, на наш погляд, вичерпну їх класифікацію: «інституційний, економічний, організаційний, правовий, фінансовий,

інформаційний, кадровий механізми та механізм державно-приватного партнерства» [68, с. 80].

Отже, із аналізу наукових підходів до трактування поняття механізм публічного управління можна виділити декілька підходів. Перший підхід орієнтований на визначення інститутів, які мають забезпечувати вплив на керований об'єкт. Другий підхід орієнтований на зосередження уваги на методах, способах та формах впливу керуючого суб'єкта на об'єкт впливу.

На сьогодні маємо декілька праць щодо трактування поняття механізму державного (публічного) управління у сфері вищої освіти.

Так, застосовуючи перший підхід, І. Хомишин вважає, що механізм державного управління в освітній сфері, це «державні органи; зокрема Кабінет Міністрів України; центральний орган виконавчої влади із забезпечення якості освіти; колегіальний орган у сфері забезпечення якості вищої освіти; Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада Міністрів Автономної Республіки Крим; органи місцевого самоврядування; правові норми, що регламентують організаційні засади та процес вказаними органами свого функціонального призначення (законодавство, державні програми розвитку, позиції держави в розподілі та перерозподілі національного доходу)» [222, с. 101].

С. Вавренюк, дотримуючись зазначеного нами другого підходу, вважає що «механізм державного регулювання системи вищої освіти є системою, яка формується завдяки методам, відповідним їм засобам та інструментам впливу» [61, с. 57]. Автор на основі різних критеріїв виділяє такі групи методів управління вищою освітою: примусові (правові) та духовно-ідеологічні; прямі, непрямі та неформальні; стимулюючі; адміністративно-правові; економічні; організаційно-розпорядчі; психолого-педагогічні [61, с. 57].

На нашу думку, механізм публічного управління – це система засобів організаційного, правового, економічного, мотиваційного впливу та взаємодії суб'єктів та об'єктів управління, де громадянське суспільство в умовах демократичної держави виступає її необхідним елементом, з часом набуваючи рис суб'єкта управління.

Термін «взаємодія» «Сучасний словник української мови: 60 000 слів» (2011 р.) трактує як «взаємозв'язок, між предметами у дії, їх взаємний вплив; як чиясь погоджена дія, взаємодопомога» [208, с. 178].

Термінологічний словник «Публічне управління» (2018 р.) визначає поняття «взаємодія» як «категорію науки публічного управління, яка відображає особливий тип відносин між об'єктами публічного управління, при якому кожен із об'єктів публічного управління впливає на інші об'єкти, спонукаючи їх до зміни, і водночас зазнає впливу з боку кожного із цих об'єктів, у результаті чого відбувається зміна його стану» [180, с. 21-22].

З даного визначення можемо визначити деякі загальні характеристики цього поняття:

- це особливий тип відносин між об'єктами публічного управління;
- це суспільні відносини пов'язані із взаємовпливом об'єктів управління;
- внаслідок цього взаємовпливу відбувається зміна стану кожного з об'єктів.

«Словник української мови» (СУМ) Інституту мовознавства імені О. О. Потебні вказує на ще одну важливу ознаку цього поняття – цей зв'язок відбувається у дії. Це «взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь» [211].

«Енциклопедичний словник з державного управління» (2010 р.) визначає управлінську взаємодію як «участь у спільній діяльності суб'єктів управління в процесі досягнення суспільно необхідних цілей» [91, с. 82]. Це ж видання наголошує на тому, що «громадянське суспільство є механізмом соціальної взаємодії, що складається з системи місцевого самоврядування, різноманітних об'єднань, суспільних рухів і публічної комунікації, місце соціальних дій, відносно автономних від держави» [91, с. 124].

Багатотомне видання «Енциклопедія державного управління: у 8 т.» (2011, голова редколегії Ю. Ковбасюк) чітко зазначає, що громадянське суспільство – це не лише сфера, «але й історично сформований у деяких

країнах тип взаємодії, модель соціальної організації» [93, с. 110]. Отже, соціальна взаємодія є необхідною умовою існування громадянського суспільства.

Дослідниця Е. Овчарук, розглядаючи взаємодію органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадянського суспільства та бізнесу, вказує на те, що загалом взаємодія – це складна система, яка «ґрунтується на сукупності ефективних методів, засобів, інструментів та принципів, залучення яких дозволяє побудувати суб'єкт-суб'єктні відносини усіх учасників комунікації на основі взаємовигідної співпраці, конструктивної взаємодії з метою розв'язання нагальних соціально-економічних завдань сьогодення» [150, с. 92].

Для того, щоб механізми взаємодії між інститутами громадянського суспільства та органами публічної влади були налагоджені важливо, як слушно зауважує М. Грузд, «поєднання «демократичного» та «виборчого» громадського суспільства, яке характеризується політичною участю громадян і наявністю опозиційних до владних структур об'єднань, що сприяє підвищенню економічної ефективності та загальному добробуту» [82, с. 179].

Автори О. Михайловська та Н. Філіпова на основі аналізу наукової літератури вказують, що на різних проявах взаємодії: взаємодопомога, взаємозв'язок, діловий контакт, співпраця, взаємовиручка, взаємозалежність. Вони розглядають взаємодію як новий якісний та ефективний рівень взаємовідносин, де «відносини – це зв'язки, які здатні виникати між різними суб'єктами публічного управління та в основному не мають постійного характеру в часі чи в просторі» [140, с. 32].

До того ж, автори виокремлюють ознаки взаємодії, що «присутні майже в усіх визначеннях взаємодії та не мають особливих розбіжностей в їх розумінні: спільна; наявність декількох елементів; погодженість змісту завдань, що виконуються суб'єктами взаємодії» [140, с. 33]. Окрім того вказують й на інших суттєвих ознаках: погодженість заходів за метою, місцем, часом, методами; спрямованість функціонування взаємодіючих суб'єктів; наявність

нормативно-правової бази; становище, яке обіймають суб'єкти взаємодії в ієрархії системи [140, с. 33].

На нашу думку, кожен з авторів у трактуванні поняття механізм має раціональне зерно. Ми вважаємо, що механізм взаємодії при здійсненні управління вищою освітою між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства проявляється у залученні інститутів громадянського суспільства до інституційного, економічного, організаційного, правового, фінансового, інформаційного, кадрового механізмів та механізму державно-приватного партнерства та проявляється у різноманітних способах, засобах, методах визначених у публічному управлінні такої взаємодії. Серед них, на нашу думку найбільш актуальними будуть надання інформації, консультації, діалог, партнерство, контроль, моніторинг, оцінювання.

Також, також на нашу думку, варто наголосити на окремих характерних ознаках понять «громадянське суспільство» та «інститути громадянського суспільства».

Національне законодавство України розглядає поняття інститути громадянського суспільства у кількох нормативно-правових актах. Так, за часів Президента В. Ющенка у 2007 р. була прийнята «Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства» (втратила чинність у 2012 р.). Концепція відносила до ІГС «громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні організації, релігійні організації, недержавні засоби масової інформації та інші непідприємницькі товариства та установи» [123].

Прикметно, що саме ця постанова чи не вперше виділила форми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів виконавчої влади. Зокрема вона зафіксувала наступні форми: «участь зазначених інститутів у розробленні та обговоренні проєктів нормативно-правових актів з питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку держави, інтересів широких верств населення, прав і свобод людини та громадянина; здійснення інститутами громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади щодо

розв'язання проблем, що мають важливе суспільне значення, у формі громадського моніторингу підготовки та виконання рішень, експертизи їх ефективності, подання органам виконавчої влади експертних пропозицій; надання інститутами соціальних послуг відповідно до укладених договорів; утворення спільних консультативно-дорадчих та експертних органів, рад, комісій, груп для забезпечення врахування громадської думки у формуванні та реалізації державної політики; співпраця органів виконавчої влади з інститутами з підготовки та перепідготовки кадрів, спільного навчання державних службовців та представників інститутів навиків ефективної взаємодії, ознайомлення широких верств населення з формами його участі у формуванні та реалізації державної політики; проведення органами виконавчої влади моніторингу та аналізу громадської думки, забезпечення своєчасного публічного реагування на пропозиції та зауваження громадськості; виконання спільних проєктів інформаційного, аналітично-дослідницького, благодійного та соціального спрямування» [123].

Науковці М. Назаренко, С. Лапшин та О. Лазор вважають основними формами громадської участі в Україні наглядові ради; громадські ради при Міністерстві освіти та науки; студентське самоврядування; консультативні органи; громадські слухання та обговорення [144, с. 487].

24 січня 2011 р. Міністерство Юстиції України надало роз'яснення «Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства», де вперше, опираючись на тогочасну вітчизняну нормативно-правову базу, визначила перелік цих організацій та здійснила їх класифікацію (Див. табл. 1.5).

Критерії класифікації громадських формувань			
За необхідністю офіційної реєстрації	За метою діяльності та функціями	За характером повноважень:	За територією дії
<i>Ті, що потребують офіційної реєстрації:</i> громадські організації; профспілки;	<i>Ті, що мають загальну мету і завдання:</i> створюються без будь-яких	<i>Ті, що мають визначені Законами спеціальні повноваження:</i> громадські	<i>Всеукраїнські громадські організації;</i> міжнародні громадські

<p>організації роботодавців; органи самоорганізації населення. <i>Ті, що не потребують державної реєстрації:</i> батьківські комітети; органи учнівського самоврядування; колективи фізкультури на підприємствах.</p>	<p>спеціальних особливостей відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян» (від автора – втратив чинність на підставі Закону України «Про громадські об'єднання» 2012 р.); <i>Ті, що мають спеціальну мету (прямо передбачену Законами):</i> громадські організації інвалідів, «чорнобильців», ветеранів війни; Національний Олімпійський комітет України; Українське товариство охорони пам'яток історії та культури; саморегулюванні громадські організації; організації професійного спрямування; організації професійного самоврядування.</p>	<p>організації споживачів; громадські організації з охорони громадського порядку і державного кордону; Українське товариство охорони пам'яток історії та культури; <i>Ті, що мають загальну мету і завдання, створені без будь-яких спеціальних особливостей</i> відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян».</p>	<p>організації; місцеві громадські організації.</p>
---	---	--	---

Табл. 1.5. Класифікація громадських формувань за роз'ясненням Міністерства Юстиції України від 2011 р.

Джерело: Таблиця складена на основі роз'яснення Міністерства Юстиції України від 2011 р. [221].

Питання тлумачення інститутів громадянського суспільства знайшло відображення у дослідженнях багатьох науковців. Так, М. Грузд вважає що ознаками громадянського суспільства, а отже і його інститутів, є «визнання автономної особи своїм головним суб'єктом, самоорганізація і структурування населення в народ, самореалізація громадськості через соціальні інститути,

добровільне формування інститутів на засадах самореалізації та самоврядування, задоволення матеріальних і духовних потреб та інтересів людини, рівні можливості громадян, упорядкованість і урегульованість суспільних відносин, соціальний стандарт поведінки у межах фактичних відносин, соціальне джерело побудови правової держави, середній клас як соціальна основа громадянського суспільства, ідеологічний і політичний плюралізм» [82, с. 175].

В. Кононенко та С. Лапшин вважають, що визначальними рисами інститутів громадянського суспільства є те, що «вони складаються з позадержавних соціальних інститутів; як правило, ці інститути утворюються політично активними, свідомими громадянами; вони утворюються з метою відстоювання суспільних інтересів» [105].

Досліджуючи поняття «громадянського суспільства» дослідник С. Іщук пропонує розглядати його як політико-правову категорію, яку не варто розглядати в межах якоїсь однієї концепції. Він вважає, що громадянське суспільство потрібно розглядати у трьох площинах:

1) як складну систему суспільних відносин, основними завданнями яких є згуртування громадян з метою захисту своїх інтересів (приватних і колективних) у різних сферах суспільного життя;

2) дієве громадянське суспільство не завжди потребує офіційного визнання з боку держави (інституціоналізованих форм). Досвід показує, що поруч з офіційно визнаними державою ІГС можуть ефективно діяти менш формалізовані форми суспільної організації (наприклад, волонтерські рухи);

3) громадянське суспільство завжди опирається на певні ціннісні характеристики (свобода самоорганізації, вільний комунікаційний простір, демократія, дієвий механізм реалізації та захисту прав та інтересів особи) [102, с. 11-12].

На основі узагальнення різноманітних підходів до визначення поняття інститути громадянського суспільства, ми дійшли висновку, що під ІГС варто розуміти позадержавні об'єднання, які представляють інтереси насамперед

громадянського суспільства та суспільства загалом, виступають захисником прав, свобод та законних інтересів громадян від всеохоплюючого впливу держави. Ми розглядаємо інститути громадянського суспільства як один із сучасних елементів механізму державного управління в умовах функціонування демократичної держави загалом та у сфері вищої освіти зокрема.

Немає єдиного підходу у науковій думці щодо визначення поняття «орган публічної влади». Центральним, на нашу думку, тут буде поняття «публічна влада». Думки щодо трактування поняття також різняться, оскільки на законодавчому рівні поняття публічної влади не визначено. Наприклад, Н. Кирич та Н. Ямпольська вважають, що публічна влада – це «інституціолізована легальна соціальна влада, що реалізує артикульовані суспільні інтереси територіально-організованого співтовариства, що консолідує дане співтовариство як цілісну систему відповідно до панівних у суспільстві цінностей» [107, с. 119].

Р. Максакова розглядає публічну владу як «суспільне відношення панування-підкорення між суб'єктами, що реалізується в процесі соціального управління у формах самоуправління та владарювання» [136, с. 7].

Т. Стукан вважає, що публічній владі властиві такі кваліфіковані ознаки як впливовість; авторитет; монополія; фінансування; офіційність; автономність; нормативне регулювання [205, с. 39].

Видання «Публічне управління: термінологічний словник» розглядає орган публічної влади як «систему владних інституцій політично організованого суспільства, яка включає органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені юридично визначеними повноваженнями і засобами для захисту прав, свобод та інтересів громадян, безпеки держави і суспільства, управління соціально-економічним та культурним розвитком країни» [180, с. 107].

Одночасно, маємо зазначити, що, на нашу думку, зосередження уваги на публічній владі як сукупності державної влади та влади органів місцевого

самоврядування, не зовсім точно відображає сучасні особливості здійснення публічної влади в демократичній розвиненій державі. Ми пропонуємо вважати, що окремі функції в умовах ефективного та розвиненого демократичного суспільства можуть бути передані інститутам громадянського суспільства.

В таких умовах, можемо вважати, що державна влада та влада органів місцевого самоврядування є лише основними формами здійснення публічної влади.

В широкому розумінні ми публічну владу можемо розуміти як «масову соціальну легітимну владу, що реалізується на основі принципу представництва і базується на довірі людей та здійснюється на благо суспільства» (Р. Максакова) [136, с. 7] або «права, здатність і можливість державних органів, органів місцевого самоврядування та громадських організацій впливати на суспільне життя, силою примусу або авторитету» (Є. Міщук та О. Лісевич) [141, с. 119].

Систему управління ми розглядаємо як сукупність елементів, що беруть участь у процесі цілеспрямованого впливу суб'єкта (суб'єктів) управління на об'єкт (об'єкт) управління. У цьому випадку ми вважаємо, що система управління вищою освітою – це сукупність усіх елементів (суб'єктів, механізмів, засобів), що об'єднанні спільною метою – приведення стану функціонування вищої освіти в Україні відповідно до напрямів державної політики. Визначальними елементами цієї системи є система органів управління, яка відповідно до статті 12 Закону України «Про вищу освіту», яка охоплює: «Кабінет Міністрів України; Міністерство освіти і науки України як центральний орган виконавчої влади у сфері освіти й науки; галузеві державні органи, у сферу управління яких входять вищі навчальні заклади; органи влади АРК, органи місцевого самоврядування, у сферу управління яких входять вищі навчальні заклади; Національна академія наук України та галузеві академії наук; засновники вищих навчальних закладів; органи громадянського самоврядування у сфері вищої освіти й науки; Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти» [164].

У той же час у своєму дослідженні ми обстоюємо думку щодо розширення впливу у цій системі інститутів громадянського суспільства як необхідного елемента вироблення публічної політики у цій сфері та її реалізації. У цій частині ми цілком погоджуємось із думками дослідниці Г. Сабурової, яка вважає, що сучасне публічне управління тісно пов'язане з поєднанням «управлінської діяльності всіх гілок влади в Україні з управлінською діяльністю органів представницької влади, недержавних інституцій, громадських організацій та бізнесових структур» [188, с. 26].

Отже, вважаємо, що сучасні тенденції розвитку публічного управління та адміністрування передбачають розширення ролі громадянського суспільства та його інститутів. Громадянське суспільство в умовах функціонування демократичної держави є не тільки замовником суспільних послуг, а й в окремих випадках саме може виступати суб'єктом управлінського впливу.

Висновки до розділу 1.

Із зазначеного та опрацьованого вище матеріалу ми дійшли таких висновків:

Питання модернізації системи управління вищою школою знайшли своє відображення у вітчизняній та закордонній науковій думці. Однак, поряд з тим, варто виділити окремі загальні характеристики цих досліджень.

Проблема перебудови моделі управління у вищій школі України глибоко відображена у наукових доробках вітчизняних вчених. Однак переважна більшість наукових праць орієнтована переважно на дослідженні напрямків подолання наслідків радянського минулого у вищій освіті, що направлені переважно на демократизацію, гуманізацію, декоцентрацію, подолання всеосяжного державного впливу у системі управління вищою освітою, запровадження моделі державно-громадського управління, державно-приватного партнерства та залучення громадськості до управління системою вищої освіти в Україні. У той же час, вкрай мало є наукових доробків, де б

здійснювалось переосмислення ролі інститутів громадянського суспільства в управлінській моделі вищою школою в Україні.

Поряд з тим, закордонні науковці розглядають покращення ролі ІГС в системі управління вищою освітою в контексті запровадження сучасних моделей публічного управління та поступового відходу від ідей Нового публічного управління до впровадження ідей Належного врядування та Мережевого врядування, де роль громадянських формувань є надзвичайно високою, а розширення їх впливу є основними орієнтирами модернізації публічного управління у сфері вищої освіти.

Якщо спочатку закордонні дослідники свою увагу зосереджували переважно на питаннях вироблення системи управління у сфері вищої освіти з урахуванням нових технологій та механізмів менеджменту, узгодження інтересів у вищій освіті між суспільством, бізнесом та промисловістю, то із поступовим впровадженням принципів Належного врядування та Мережевого врядування у систему публічного управління основна увага їх була зосередження переважно на питаннях модернізації публічного управління у вищій школі з обов'язковим залученням громадськості та представників громадянського суспільства з урахуванням принципів участі, узгодженості, відкритості, відповідальності, ефективності публічної політики у сфері вищої школи та запровадження моделі багаторівневого управління, заснованій на принципах державно-громадського партнерства.

Вважаємо, що головними підвалинами нової моделі управління вищою школою в Україні в контексті демократизації з 1990-х рр. стали принципи децентралізації рівнів управління, автономії ЗВО, залучення громадянських формувань до усіх рівнів управлінської системи вищої освіти в Україні (від центрального до місцевого рівнів). Національне законодавство зробило у цьому напрямку суттєві кроки – від впровадження принципів державно-громадського управління та державно-громадського партнерства до реальної участі в управлінській моделі у вищій школі, підвищення ролі громадянського суспільства у замовленні освітніх послуг та контролю над їх якістю.

Дослідження теоретичних та методичних напрямків дослідження дало можливість нам встановити, що питання участі інститутів громадянського суспільства в управлінських процесах у сфері вищої школи в Україні, форм взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами публічної влади, визначення їх місця у механізмі публічного управління у цій сфері не має одностайних підходів. Наразі лише відбувається переосмислення функцій та завдань, що стоять перед громадянським суспільством та пошуку ідеальної управлінської моделі, де б інститути громадянського суспільства зайняли свою нішу в ній відповідно до сучасних тенденцій розвитку публічного управління та адміністрування.

РОЗДІЛ 2

Етапи становлення сучасної моделі системи управління вищою освітою в Україні

2.1. Демократизація системи управління вищою освітою в Україні як механізм вдосконалення системи вищої школи

На сучасному етапі система вищої освіти в Україні переживає складний процес реформування з метою досягнення стандартів, характерних для розвинених демократичних країн. Хоча національні системи вищої освіти формувалися протягом довгого історичного періоду та відображають унікальні особливості своїх країн, у сучасному світі вони мають ряд спільних характеристик.

У країнах розвиненої демократії одним із найбільш значущих аспектів реформ в системі вищої освіти є демократизація системи управління, що заснована на передових практиках публічного управління та адміністрування. Загалом освіта тут виконує подвійний ефект: з одного боку вона є необхідним елементом розвитку демократії, з іншого – вона має забезпечувати міцний фундамент для демократизації суспільства. Водночас своєю чергою освіта не може функціонувати ізольовано від демократичних процесів у країні.

Зауважимо, що озвучені вище питання автором детально опрацьовані у статті «Роль інститутів громадянського суспільства у демократизації системи управління вищою освітою України» [237].

Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») (1993 р.), яку ми вважаємо одним із перших нормативно-правових актів, що був спрямований на реформування освіти в Україні та визначення її майбутньої системи зазначила, «розбудова системи освіти, її докорінне реформування мають стати основою відтворення інтелектуального, духовного потенціалу народу, виходу вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень, національного відродження, становлення державності та демократизації суспільства в Україні» [84].

Розглянемо поняття «демократизація». Довідкові видання тлумачать поняття демократизації так:

- Великий тлумачний словник сучасної української мови (2005 р.) – це «запровадження демократичних принципів, перебудову держави, організацій і т. ін. на демократичних засадах» [63, с. 283];

- Енциклопедичний словник з державного управління (2010 р.) – це «явище і процес, що характеризуються розширенням прав і свобод громадян та їхніх об'єднань, активізацією участі народу в політичному житті та його впливу на прийняття державно-управлінських рішень, посиленням контролю з боку суспільства за діяльністю держави, ідеологічним і політичним плюралізмом» [92, с. 136]. Словник визначає демократизацію управління як найвищий щабель регулювання суспільних відносин, який передбачає «процес реалізації прав і свобод громадян у системі управління суспільством», що має бути заснований на принципах «конкуренції, багатопартійності, плюралізму, свободи вибору, прозорості прийняття рішень, громадського їх контролю» [92, с. 137].

Свого часу Генеральний секретар ООН Бутрос Бутрос Галі (обіймав цю посаду з 1992 до 1996 рр.) зазначив, що демократизація – це процес, який веде до більш відкритого, більшого партисипативного, менш авторитарного суспільства. Демократія – це урядова система, яка втілює в різноманітних інститутах і механізмах ідеал політичної влади, заснованої на волі народу. Демократія в державах сприяє еволюції суспільного договору, за яким може бути побудований тривалий мир. Культура демократії є фундаментально культурою миру [11, с. 1, 8].

Автори колективної монографії «Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства» розглядають демократизацію як «процес оволодіння громадянським суспільством як суб'єктом історичної дії владними повноваженнями для участі в управлінні власними (громадськими) справами в структурі соціального організму країни» [79, с. 14].

На нашу думку, із зазначених визначень потрібно звернути увагу на кількох основних характеристиках поняття «демократизація»:

- демократизація передбачає запровадження принципів демократичного розвитку держави;
- направлена на функціонування держав на ідеї суспільного договору;
- орієнтується на реалізацію прав та свобод громадян;
- передбачає участь суспільства та громадськості у політичному житті держави;
- пов'язана із залученням народу до контролю та моніторингу дій влади;
- неможлива без забезпечення прозорості та гласності прийняття рішень органами публічної влади;
- заснована на конкуренції, багатопартійності, плюралізмі та свободі вибору;
- є однією із підвалин формування громадянського суспільства та створення мережі його інститутів, що представляють різні напрями суспільних інтересів.

Одночасно варто зауважити, що демократизація неодмінно пов'язана зі зміною ролі держави та суспільства (насамперед громадянського суспільства) в управлінських процесах. Сучасне розуміння демократії почалось складатися у Європі та Америці після буржуазно-демократичних революцій з початку XIX ст. та неодмінно пов'язане з розширенням залучення громадян до управління державою. З початку XX століття вона тісно пов'язана зі зміною підходів до розуміння державного (публічного) управління.

Так, парадигма публічного управління у демократичній державі за останніх сто років пройшла довгий шлях трансформації від «Публічного управління» («Public management») до «Належного врядування» («Good governance») та «Мережевого врядування» («Network Governance»). Кожен із цих процесів передбачав різні ступені залучення громадян до управління суспільними процесами.

Однак, демократична політична система вже забезпечує середовище для представлення ідей та інтересів громадян, хоча при цьому ступінь їх участі у прийнятті державних рішень у різні періоди був не однаковим. На думку Карла Поппера, це створює передумови для створення відкритого суспільства, на відміну від найбільш критикованого закритого суспільства – тоталітаризму [190, с. 808].

В умовах панування концепції «Публічного управління», що заснована на ідеях дотримання політичної нейтральності державних справ відповідно до вчення В. Вільсона та концепції раціональної бюрократії М. Вебера, державне управління заснована на вертикальному розташуванні, де держава має найвищу владу, а її управління є централізованим. На думку дослідниці В. Дзаткової (Veronika Džatková) типовими характеристиками цієї системи є централізація та високий рівень бюрократії, а бюрократична система часто тісно пов'язана з елітарністю, що призводить до того, що створення та реалізація державної політики пов'язана з поточною діяльністю правлячих еліт [17, с. 377].

Концепція «Нового публічного управління» була спрямована на застосування нових методів управління та програм, спрямованих на реформування державного сектору, щоб зробити його більш конкурентоспроможним та ефективним у використанні ресурсів та наданні послуг.

Як стверджує Н. Сидоренко «необхідність застосування New Public Management ... була викликана зростанням вимог громадян до якості наданих публічних послуг, а також ефективності прийняття управлінських рішень виконавчими органами влади та державної політики», що привело до публічно-правового регулювання та побудови «системи довіри між владою, бізнесом та громадянами за правилами свободи громадського вибору» [190, с. 231].

Цілком очевидно, що сучасна система публічного управління у демократичних країнах базується на двох провідних концепціях публічного управління: «Належного врядування» («Good governance») та «Мережевого врядування» («Network Governance»). Протягом останнього десятиліття чітко

помітними є намагання впровадити такий тип управління і в Україні. Утвердження кожної із цих концепцій публічного управління тісно пов'язане із залученням до управління на усіх рівнях громадян та громадянського суспільства. Так, Н. Павлов розглядає поняття «Належного врядування» як систему публічного управління, «яка регулює правовідносини громадянського суспільства, публічної адміністрації та приватного сектора на основі базових принципів демократії та верховенства права» та серед принципів її функціонування визначає: участь; верховенство права; прозорість; ефективність та результативність; відповідальність; підзвітність, орієнтація на консенсус; субсидіарність і пропорційність; стратегічне бачення [155, с. 5-6]. «Мережеве врядування» передбачає, що управління та політичний діалог включають участь незалежних суб'єктів (у тому числі й інститутів громадянського суспільства – від автора), які діють у демократичному середовищі та спрямовані на розв'язання політичних проблем [46, с. 6].

Ми проаналізували різні панівні концепції публічного управління та виділили у них місце інститутів громадянського суспільства.

Концепція публічного управління	Публічного управління (Public management)	Нове публічне управління (New public management)	Належне врядування (Good governance)	Мережеве врядування (Network Governance)
Громадськість та інститути громадянського суспільства	Традиційна модель державного правління функціонує через систему централізованого вертикального управління, де громадяни впливають на суспільні процеси переважно через обраних представників у владі.	Ця модель публічної влади передбачала залучення до управління представників бізнесу та громадянського суспільства, де управління суспільними справами здійснюється через взаємодію між державою, громадянським суспільством і приватним	В умовах Належного врядування управління суспільними процесами зосереджене переважно на забезпеченні якісного життя людей. Взаємодія держави та громадянського суспільства забезпечується через принципи Належного врядування:	Нова форма взаємодії органів публічної влади, бізнесу та громадянського суспільства через застосування інформаційно-комунікативних технологій за допомогою сервісів електронного урядування та електронної

		сектором.	чесного проведення виборів, представництва та участі; чуйності; ефективності та результативності; відкритості та прозорості; верховенства права; етичної поведінки; компетентності та місткості; інновацій та відкритості до змін; стійкості та довгострокової орієнтації; правильному фінансовому менеджментові; прав людини, культурного різноманіття та соціальної згуртованості; підзвітності [88, с. 115-116].	демократії.
--	--	-----------	---	-------------

Табл. 2.1. Залучення громадськості та інститутів громадянського суспільства до управління відповідно до панівних концепцій публічного управління

Джерело: узагальнено на основні власних досліджень та досліджень окремих авторів [88, с. 115-116].

На нашу думку, потрібно чітко розмежовувати поняття демократизації державного управління та демократизації публічного управління. Оскільки, на нашу думку, вже у самих цих поняттях закладені суттєві відмінності між механізмами залучення представників громадянського суспільства до участі в управлінні.

Так, на нашу думку, державне управління зазвичай базується на адміністративній вертикалі влади, яка недостатньо залучає представників

громадянського суспільства до процесу формування та реалізації публічної політики. Натомість публічне управління, хоча й спирається на державні та місцеві органи влади, прагне поєднати інтереси держави та суспільства, активно залучаючи до управлінських процесів представників громадянського суспільства. Як зазначає Є. Таран, «ключовим аспектом державного управління є держава, а ключовим аспектом публічного управління є народ» [209, с. 36].

Також вважаємо, що ключовою функцією інститутів громадянського суспільства є протидія надмірному впливу держави та запобігання поверненню державної влади до авторитарного управління чи встановленню авторитарно-олігархічного режиму в країні [30, с. 139]. Ми вважаємо, що різниця між державним та публічним управлінням тісно пов'язана з рівнем розвитку демократії. Чим більше розвинені демократія та громадянське суспільство, тим більш виразною стає ця відмінність.

Демократизація публічного управління базується на ряді принципів та передбачає застосування цілого ряду організаційно-правових заходів, проте майже переважна більшість науковців вбачають, що її впровадження не можливе без активного залучення до управління представників громадянського суспільства.

Наприклад, одні дослідники (І. Безена, В. Сиченко, С. Рибкіна) у демократизацію публічного управління закладають насамперед демократизації публічних інститутів як соціально моделі системи відносин людей щодо державної влади й управління та формування організаційної спільності «держава – громадяни», а основними напрямками демократизації є такі: «залучення громадян до управління справами суспільства й держави; створення умов для вияву ініціативи людей; розвиток місцевого самоврядування; укріплення законності і правопорядку; дотримання рівноправ'я всіх суб'єктів громадянського суспільства; системне врахування суспільної думки з питань громади; удосконалення виборчої системи для справедливого процесу тощо» [229, с. 52].

Г. Старикова вважає, що демократизація публічного управління обумовлена трансформаційними процесами суспільного розвитку та демократизацією суспільних відносин [199, с. 83].

О. Кристесіашвілі основними напрямками теоретичних досліджень щодо демократизації публічного управління вважає нормативно-дефінітивний, інституційно-організаційний, та модернізаційно-інноваційний, де перший орієнтований на правові та регламентні важелі представлення політичних позицій в рамках ухвалення політичних рішень, другий спрямований на забезпечення інституційної достатності та релевантності демократичних обговорень в рамках функціонування інститутів публічного врядування, а третій – стосується передусім можливості та перспектив застосування електронного врядування та інших технологій інтенсифікації взаємодії владних органів та громадського середовища [199, с. 98].

С. Ганущин вважає, що ціллю гуманізації та демократизації публічного управління має бути формування такої управлінської моделі, де б у центрі був «громадянин (індивід-власник), від якого вибудовується і вся система публічного управління (п'ятирівнева модель); взаємини громадянського суспільства і влади ґрунтуються на принципах індивідуалізму, а не колективізму» [70, с. 108].

Щодо напрямів реформування публічного управління у сфері вищої освіти України, то тут вітеутній спільний підхід. Однак переважна більшість авторів сходяться на думці, що у його основі мають бути основні засади функціонування розвиненого демократичного суспільства.

Наприклад, дослідниця Н. Чубінська виділяє такі принципи функціонування публічного управління у сфері вищої освіти:

- принцип верховенства закону (здійснення будь-яких управлінських дій у сфері вищої освіти повинно бути тільки в межах дотримання чинного законодавства і в ніякій формі не суперечити йому);

- принцип демократичності (невіддільним елементом системи вищої освіти є народ і громадськість, для яких ця вища освіта й функціонує);

- принцип підзвітності й підконтрольності (базується на чіткій ієрархії органів управління у сфері вищої освіти);

- принцип відкритості (усі дії у сфері вищої освіти мають бути прозорі та відкриті);

- принцип соціальності (дії органів державної влади не повинні обмежуватися лише інституційними аспектами системи вищої освіти, а стосуватися її працівників і студентів) [228, с. 25-26].

Л. Півнева вважає, що «демократизація вищої освіти є частиною загального процесу демократизації освіти, яка передбачає ліквідацію монополії держави на освіту і перехід до суспільно-державної системи, самостійність освітніх установ у виборі цілей, змісту, організації та методів роботи, участь в управлінні освітньою установою тощо» [159, с. 43].

Демократизацію управління у системі вищої освіти слід розглядати у поєднанні з впровадженням гуманістичної системи управління закладами освіти. О. Кондрашева вказує, що функціонування управління, яке не орієнтоване на людину, лише дискредитуватиме ідею гуманізації навчально-виховного процесу [113, с. 103].

Безперечно потрібно враховувати й те, що реформування системи вищої освіти буде мати важливий вплив на формування громадянського суспільства в Україні, оскільки, на думку М. Ажажи, громадяни з професійною компетентністю, інноваційним мисленням, високою правовою свідомістю, політичною обізнаністю та соціальною активністю, є добре адаптованими до сучасних умов життя та готові стати джерелом влади, контролювати її дії та брати на себе відповідальність за результати змін у держав [48, с. 98].

Інші дослідники переконані у тому, сучасна освіта в Україні має враховувати загальні принципи управління при державному регулюванні освітніх послуг. Серед цих принципів – демократизація, інтеграція державних та громадських принципів управління, системний підхід, а також оптимальне поєднання централізації та децентралізації управління (Л. Грень, С. Вавренюк, П. Алієва) [74, с. 55].

М. Назаренко та С. Лапшин вважають, що «включення інститутів громадянського суспільства в процес прийняття рішень щодо модернізації системи управління вищою освітою є важливим аспектом демократичного публічного управління, що забезпечує врахування інтересів широкого кола стейкхолдерів та зробить цей процес більш прозорим, ефективним і орієнтованим на реальні потреби суспільства» [145, с. 334].

Отже, демократизація публічного управління у системі вищої освіти України, на нашу думку, має передбачати декілька напрямків:

- система управління вищою освітою в Україні має стати відкритою, прозорою та підконтрольною суспільству;
- вона має ґрунтуватись на демократичних принципах управління демократичної держави;
- вона має передбачати залучення до управлінських процесів широкого кола суб'єктів управління – від органів публічної влади до інститутів громадянського суспільства, де держава буде виконувати переважно роль координатора цих процесів, а громадянське суспільство буде транслювати інтереси суспільства загалом;
- демократизація освіти має передбачати суттєве оновлення управлінської моделі в системі вищої освіти, що заснована на ідеї державно-громадського партнерства.

Водночас слід зазначити, що аналіз наукових підходів до демократизації управління у вищій школі та національної нормативно-правової бази, що регулює її здійснення у системі вищої освіти в Україні, підвів нас до узагальнення, що багато положень є декларативними і не передбачають конкретних механізмів реалізації демократичних принципів моделі управління у вищій освіті. Слід підкреслити, що демократизація вищої освіти неможлива насамперед без раціоналізації та суттєвого реформування нормативно-правової бази вищої освіти в Україні.

Також маємо зазначити, що на нашу думку, Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.) [164] загалом виконав свою основну функцію у 2010-х рр. –

дав поштовх до реформ у цій сфері, заклав зміни системи вищої освіти, остаточно ввів державно-громадське управління, проте зараз він не спроможний стати новим локомотивом змін у цій системі та закласти ритм реформ.

Окрім того, останні п'ять років вища освіта України функціонує в умовах безпекових викликів. Спочатку пандемія Covid-19, а потім повномасштабна агресія російської федерації проти України, призупинили більшість реформ. Також впровадження нових реформ не відбувається через відсутність коштів на фінансування вищої освіти повною мірою.

Ми переконані, що на сьогодні у процесах реформування вищої освіти ми опинились на тому етапі, на якому, наприклад, була польська система вищої освіти після реформ за законами 1990 р. та 2005 р. Однак, щоб рухатись далі, там був прийнятий новий «Закон про вищу освіту і науку» («Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce», 2018 р.) [42].

Підтримуємо думку дослідниці В. Шамрай, яка на основі аналізу Закону України «Про вищу освіту» від 2014 р. зробила висновок щодо демократизації вищої школи та розвитку демократії загалом, де наголосила, що «модель вищої освіти, легітимована цим законом, не здатна ані забезпечити освітній процес через участь в наукових дослідженнях (що є фундаментальною вимогою університетської освіти), ані сприяти зміцненню і розвитку української демократії, посиленню ролі та впливу демократичних цінностей у суспільному житті» [229, с. 62].

Отже, на нашу думку, демократизація системи управління вищою освітою в Україні має йти у комплексі із демократизацією публічного управління в країні загалом. Вона має базуватися насамперед на сучасних світових тенденціях управління в умовах функціонування демократичної держави, а її основними підвалинами мають стати залучення до управління усіх зацікавлених сторін, верховенство права, прозорість, прагнення до консенсусу усіх зацікавлених сторін, соціальне спрямування тощо.

При цьому підвищення ролі представників громадянського суспільства, як і інших суб'єктів (акторів) політики в багаторівневій системі управління вищою школою має стати одним із ключових принципів її реалізації.

Оскільки, на нашу думку, громадські формування, лежать у площині між державою, суспільством та бізнесом, вони мають відображати інтереси суспільства, узгоджуючи їх із завданнями, які стоять перед державою, та інтересами бізнесу. В умовах сьогодення інститути громадянського суспільства не тільки беруть участь у виробленні публічної політики, а мають залучатися до її реалізації як суб'єкти, що можуть бути наділені певними делегованими повноваженнями від органів публічної влади, або мають ці повноваження чітко відповідно до положень нормативно-правової бази.

Їх функції у демократичній державі стосуються не лише контролю та моніторингу державної політики у сфері вищої освіти, а й широкого представництва інтересів суспільства на усіх рівнях управлінської системи. Однак водночас маємо зазначити, що подальше залучення інститутів громадянського суспільства до управлінської моделі вищої школи та розширення їх функцій потребують суттєвого доопрацювання вітчизняної нормативно-правової бази.

Ми вважаємо, що якщо загалом публічне управління в умовах функціонування демократичної держави неодмінно має базуватися на верховенстві права, захисті прав та свобод людини та громадянина, широкого залучення громадянського суспільства до вироблення рішень публічної політики та їх реалізації, відкритості та прозорості, то управління у сфері вищої освіти має ґрунтуватися як на загальних демократичних принципах управління та адміністрування, так і враховувати специфіку функціонування освіти як окремої підсистеми суспільних відносин.

2.2. Запровадження моделей державно-громадського управління та державно-громадського партнерства як напрямів демократизації системи вищої освіти в Україні

Система управління різними суспільними відносинами у країні загалом залежить від рівня демократизації суспільства, держави та готовності держави поділитися частиною своїх повноважень заради суспільного блага. Увесь світовий розвиток публічного управління за період понад сто років був спрямований на пошук ідеальної моделі узгодження інтересів держави та суспільства. Не минули ці процеси й систему вищої системи України.

Автором детально проаналізовано запровадження моделей державно-громадського управління та державно-громадського партнерства як напрямів демократизації системи вищої освіти в Україні тезами «Участь інститутів громадянського суспільства в реалізації права на освіту» на II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри» [239].

Ми дійшли висновку, аналізуючи сучасні моделі управління освітою, що на сьогодні дослідники виділяють декілька базових систем, які склалися на цей час. Прикметно, що основною відмінністю між ними, на їх думку, є «взаємодія держави та суспільства у плані регулювання сфери освітніх послуг» [74, с. 53]. До таких моделей, на їх думку, належить три базові моделі:

- «патерналістська» модель, яка базується на передачі усіх управлінських функцій щодо сфери освіти до центрального управлінського апарату. Така модель заперечує участь у процесі управління освітою представників громадянського суспільства, гальмує розвиток ринкових механізмів управління в освіті, оскільки орієнтована на повний державний контроль над освітою;

- «індивідуалістична модель», яка зорієнтована на збільшенні рівня індивідуалізації сфери освітніх послуг шляхом їх надання на платній основі, розроблення додаткових освітніх послуг, структура та зміст яких зможе задовольнити запити окремої категорії населення;

- «інноваційна модель», що є залежною від «кардинально нових технологій узгодження державних та громадських інтересів та інноваційних підходів у розвитку вищої освіти взагалі» та для якої є характерною «орієнтація на підвищення якості освітніх послуг та задоволення попиту з боку споживачів на ці послуги» [74, с. 53-54]. Саме при цій моделі можлива широка взаємодія між державою, бізнесом та представниками громадянського суспільства.

З початку 2010-х рр. при реалізації освітніх прав громадян в Україні почали чітко закріплювати третю базову модель управління вищою освітою, запровадивши використання державно-публічного механізму управління освітою та значно розширивши участь у реалізації державної освітньої політики представників громадянського суспільства. «Національна доктрина розвитку освіти України на 2012–2021 рр.» визначила, що «сучасна система управління освітою має розвиватися як державно-громадська, повинна враховувати регіональні особливості, тенденції до зростання автономії навчальних закладів, конкурентоспроможність їх освітніх послуг. Діяльність освітян спрямовується на пошуки нових демократичних відкритих моделей управління освітою, що зорієнтовані на розвиток, а не на відтворення. У ній передбачається забезпечення державного управління з урахуванням громадської думки, унаслідок чого змінюється навантаження, функції, структура і стиль центрального та регіонального управління освітою» [148, с. 31].

Однак зауважимо, що державно-громадське управління це не стільки продукт реформи в освіті, скільки наслідок демократизації суспільства, держави та управлінської моделі загалом. Так, окремі дослідники вважають, що «громадські організації мають гарну перспективу долучатися до державного управління у тій частині, де йдеться про неполітичне керівництво, оскільки політичне – це монополія саме інституту держави» [79, с. 60].

Одними із перших дали трактування поняття «державно-громадське управління освітою» науковці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова у монографії «Громадські організації у дискурсі

демократизації суспільства» (2011 р.), де вони зазначили, що поєднання державного та громадського управління – це «спонтанне самоформування нових структур, стихійне нецілеспрямоване виникнення в соціальній системі нових об'єктів, яке здійснюється її власними силами, без зовнішнього втручання. При цьому громадянська самоорганізація – утворення і реалізація активності громадських організацій ... відбувається в абсолютно всіх сферах суспільної життєдіяльності» [79, с. 624].

Теоретичний аналіз трактування поняття державно-громадське управління зробила Н. Лісова. Вона зазначила, що науковці тлумачать державно-громадське управління за кількома підходами:

- як відкриту, демократичну модель управління;
- як принцип, спосіб поєднання діяльності державних і громадських суб'єктів;
- як процес органічно поєднаних, узгоджених і скоординованих сфер;
- як процес «зважування» правильності громадської думки та управлінського рішення, що ґрунтуються на спільній, взаємодоповнювальній і взаємопідтримуючій діяльності [134, с. 24].

За підсумками науково-дослідної роботи «Державно-громадське управління освітою: соціально-філософський аналіз» науковцями Міністерства освіти і науки України та Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова у 2016 р. було підготовлено монографію, у якій загалом було обґрунтовано теоретичні проблеми, практичні завдання, що накопичились у сфері демократизації управління галуззю національної освіти в Україні, та загалом запропоновано алгоритм побудови і введення у практику демократичної форми управління системою освіти, що отримала назву державно-громадського управління [86].

Принципи впровадження освітньої діяльності на моделі державно-громадського управління та державно-громадського партнерства, що значно розширюють участь інститутів громадянського суспільства в реалізації державної політики у сфері освіти, на законодавчому рівні вперше зафіксовані

у Законі України «Про освіту» (2017 р.) Так, стаття 70 згаданого Закону визначає державно-громадське управління у сфері освіти як «взаємодію органів державної влади, органів місцевого самоврядування з громадськими об'єднаннями, іншими інститутами громадянського суспільства з метою прийняття ефективних управлінських рішень та задоволення суспільних інтересів у сфері освіти» [173, с. 380].

Також цей Закон України вперше чітко розтлумачує у національному законодавстві термін «громадське самоврядування у сфері освіти» як «право учасників освітнього процесу та громадських об'єднань, інших інститутів громадянського суспільства, установчими документами яких передбачена діяльність у сфері освіти та / або соціального захисту осіб з особливими освітніми потребами, вирішувати питання у сфері освіти як безпосередньо, так і через органи громадського самоврядування, брати участь в управлінні закладом освіти, місцевими і державними справами у сфері освіти з питань, що належать до їх компетенції» [173, с. 380].

Однак, яки ми вже стверджували вище, цей нормативно-правовий акт не виокремлює форми взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами публічної влади на усіх рівнях управлінської моделі вищої школи при реалізації права громадян на освіту. На наше переконання, завдання та функції представників громадянського суспільства в умовах демократичної правової держави полягають у представленні інтересів різних соціальних груп, участі у виробленні та прийнятті публічних рішень, нагляду та контролю над діяльністю органів публічної влади. Ми підтримуємо думку дослідників, що «у модерних процесах становлення ефективного публічного управління в Україні, найбільш актуальною формою співпраці інститутів громадянського суспільства та держави має стати соціальне партнерство» [114].

Своєю чергою соціальне партнерство має реалізовуватись переважно на правових формах взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади, що прямо передбачені вітчизняним законодавством. Серед них: участь представників громадянського суспільства у роботі органів державної влади,

органів правоохоронної діяльності та діяльності державних підприємств, установ та організацій через діяльність наглядових та громадських рад; залучення представників громадського сектору на керівні посади органів державної влади; участь інститутів громадянського суспільства у нормотворчій діяльності держави; участь інститутів громадянського суспільства у правозастосовній діяльності держави; участь представників громадянського суспільства у правоохоронній діяльності держави [114].

Окремі дослідники розглядають принцип партнерства у відносинах між представниками громадянського суспільства та органами державної влади як спосіб соціальної взаємодії, що утвердився на сучасному етапі функціонування правової держави, де права людини у цих відносинах стають центральним стрижнем цього партнерства [212, с. 64].

Для реалізації концепції державно-громадського управління у сфері освіти за законодавством України можуть утворюватися представницькі громадські об'єднання та інші об'єднання громадянського суспільства, що представляють, у тому числі: педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників; здобувачів освіти; батьків; заклади освіти; роботодавців; об'єднання зазначених категорій осіб [173, с. 380]. Залучення цих представників громадянського суспільства до управління освітою допомагає ширше репрезентувати громадську думку й активну соціальну позицію громадян. Збір інформації щодо інтересів громадян відбувається через моніторинг, проведення зборів громадськості, опитування, волонтерські акції, використання соціальних індикаторів, розвиток партнерських відносин тощо. Це своєю чергою сприяє розвитку ініціативи й соціальної свідомості населення [115].

Громадське самоврядування, у розумінні законотворців реалізується як у закладі освіти, так і на місцевому (територіальному) рівні та на національному (всеукраїнському) рівні. Його представляють такі органи громадського самоврядування у сфері освіти:

- органи громадського самоврядування закладу освіти;

- конференції (форуми, з'їзди) учасників освітнього процесу, закладів освіти, їх об'єднань, що скликаються на території відповідного населеного пункту, об'єднаної територіальної громади, району, області, Автономної Республіки Крим, держави;

- Всеукраїнський з'їзд учасників освітнього процесу та їх об'єднань, що скликається у порядку, затвердженому центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки [173, с. 380].

За останнє десятиліття поняття державно-громадського управління в системі освіти загалом, та у системі вищої освіти зокрема, стало предметом наукового дослідження багатьох вітчизняних науковців. Переважна більшість дослідників наголошують на одному з вкрай важливих принципів його впровадження – воно спрямоване на захист та забезпечення прав та свобод громадян. У таблиці наведено перелік лише небагатьох сучасних підходів до трактування державно-громадського управління у сфері освіти.

№ з/п	Поняття державно-громадського управління в системі освіти	Дослідники
1.	державно-громадське управління як один з основних концептів якісних і ефективних змін в освітній сфері регіону;	Безена І. М. [56, с. 54];
2.	основою моделі державно-громадського управління в освітній сфері мають стати «пріоритет прав і свобод людини і громадянина, верховенство права, взаємна повага та партнерство, репрезентативність органів громадського самоврядування, громадських об'єднань та інших інститутів громадянського суспільства і правоможність їх представників, обов'язковість розгляду пропозицій сторін, пріоритет узгоджувальних процедур, прозорість, відкритість та гласність, обов'язковість дотримання досягнутих домовленостей, взаємна відповідальність сторін тощо»;	Кононенко В. В.; Лапшин С. А.; Пилипенко Т. І. [115];
3.	реформування моделі управління освітою в Україні є пріоритетним і відповідає загальним тенденціям розвитку державотворення, які орієнтуються на активне залучення громадськості до вирішення суспільних проблем, а отже, об'єднують дві складові: державну та громадську, тобто становлять інтегровану державно-громадську модель управління;	Супрун В. В., Лопата М. П. [206, с. 110];
4.	ціллю державно-громадського управління освітою є	Зайченко О. І. [96, с. 5];

	оптимальне поєднання державних і громадських начал в інтересах людини, суспільства й держави;	
5.	державно-громадське управління «надає можливість здійснювати цілеспрямований, комплексний і скоординований вплив на освітній та управлінський процеси як загалом, так і на його основні елементи з метою досягнення найбільшої відповідності параметрів вимогам, нормам і стандартам його функціонування й результатів»;	Онаць О., Чижевський Б. [152, с. 56];
6.	державно-громадське управління «включає два складники: державний та громадський, взаємодія яких має базуватися на професіоналізації в умовах партнерства та довіри, забезпечувати «відкритий діа(полі)лог» між усіма його суб'єктами – структурами державного управління, самоврядування та громадськості в межах визначених повноважень».	Лісова Н. І. [134, с. 26];

Табл. 2.2. Підходи до трактування поняття державно-громадського управління в системі освіти у працях вітчизняних дослідників

Джерело: Узагальнено на основі досліджень окремих авторів [56, с. 54], [115], [206, с. 110], [96, с. 5], [152, с. 56], [134, с. 26].

На відмінну від державно-громадського управління поняття державно-громадського партнерства на законодавчому рівні в Україні не розтлумачене. У «Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки» лише зазначено, що «партнерство між державою та громадянським суспільством є вагомим чинником реалізації демократичних цінностей, закріплених у положеннях Конституції України» [149]. Співпраця органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства має бути забезпечена на всіх етапах: проведення аналізу стану реалізації державної політики у відповідній сфері та визначення тенденцій, виокремлення проблем, вироблення варіантів їх розв'язання, розроблення проєктів рішень, їх імплементації та моніторингу реалізації, оцінювання результативності [149].

Прикметно, що Закон України «Про вищу освіту» не містить понять державно-громадської моделі управління та державно-громадського партнерства, натомість серед принципів державної політики у сфері вищої освіти проголошено принцип «сприяння здійсненню державно-приватного

партнерства у сфері вищої освіти» (стаття 3) [164]. На нашу думку, цей принцип насамперед спрямований на реалізацію інтересів бізнесу та на залучення додаткових інвестицій у систему вищої освіти, але він ніяк не захищає інтереси суспільства. У нашому розумінні сучасна сфера вищої освіти має бути спрямована на забезпечення інтересів суспільства, де кінцевою метою має бути його добробут, а отже ці інтереси мають стояти на першому місці.

Варто зазначити, що за кордоном термін державно-громадського партнерства (public-public partnerships) також не набув достатнього поширення на відміну від терміну державно-приватного партнерства (public-private partnerships) – угод між державним і приватним секторами для надання активів або таких послуг, як забезпечення електроенергією, водою, транспортом, освітою, охороною здоров'я тощо, за яких ризики розподіляються між партнерами, а ефективність постачальника послуг визначається певними критеріями.

Якщо поняття державно-приватного партнерства і розглядається, то насамперед через призму надання соціальних послуг, коли співпраця з громадськими організаціями направлена насамперед для виконання складних соціальних завдань з метою отримання вищої соціальної віддачі за менших витрат.

Однак, на нашу думку, зведення до такого соціального партнерства співпраці між органами публічної влади та неурядовими організаціями насправді применшує ефект такої співпраці, оскільки співпраця з громадськістю та неурядовими організаціями при державно-громадському партнерстві це й реальна їх залучення до формування та реалізації публічної політики, особливо в контексті децентралізації.

Автори навчального посібника «Державно-громадянське партнерство у сфері соціального розвитку» наголошують на тому, від чого ми вже застерігали: «державний і приватний сектори самі по собі є недосконалими в тому, щоб задовольнити всі потреби суспільства. Партнерство дає можливість оптимально

використовувати людський ресурс, освоїти активи тієї чи іншої держави для найбільшого задоволення попиту з боку населення [87, с. 17].

На відміну від закордонної історіографії поняття державно-громадського партнерства знайшло широке відображення у працях вітчизняних дослідників.

№ з/п	Поняття державно-громадського партнерства у працях вітчизняних вчених	Дослідники
1.	«вид партнерства, за якого представники державної влади й громадськості тимчасово (ситуативно) вибудовують відносини для вирішення соціально значущих питань, які залежать від мети, масштабності, самих суб'єктів, змісту та способів діяльності, а також від оформлення партнерства»;	Калініна Л. М., Лісова Н. І. [105, с. 86];
2.	особлива форма соціального партнерства, для якої притаманним є: дуальна природа суб'єкту: держава та активний сегмент громадянського суспільства (громадські організації різного рівня, ініціативні групи, громадяни з активною громадянською позицією); активне залучення основних суб'єктів до вирішення важливих завдань та подолання проблем у різних сферах суспільного життя є дієвим механізмом підтримки поступовості у прийнятті та реалізації ключових управлінських рішень, які справляють суттєвий вплив на гармонійний розвиток громадянського суспільства в умовах системних змін та постійних глобальних та локальних викликів сучасності; наявність широкого спектру рівнів, форм, методів взаємодії суб'єктів державно-громадянського партнерства: локальна та глобальна; матеріальна; нематеріальна; формальна; неформальна;	Панченко Г. О. [156, с. 86];
3.	цілеспрямована дія держави, а також активна та ініціативна діяльність суб'єктів державного управління на основі солідарності, що спрямовані на виховання, формування та створення умов для підвищення громадянської свідомості, що ґрунтується на засадах партнерства, результатом яких є створення та розвиток соціальної економіки, суспільного господарства, підприємства громадських організацій, що призводить до підвищення стандартів життя та росту ВВП;	Драгомирецька Н. М., Гордєєва А. В., Запорожець М. В., Ковальова Л. В., Ладунська-Амонс О. В., Лісова М. В., Мельник Р. В., Міськов С. В., Фітьо Я. Г. [89, с. 105];
4.	державно-громадське партнерство як синергія зусиль органів публічного управління, бізнесу та громадянського суспільства в межах сформованого суспільного договору, де кожна сторона має свою зону відповідальності та	Матвєєва О. [139];

	повноваження;	
5.	партнерство органів публічної влади в рамках оптимізації та підвищення конкурентоспроможності окремих територій і країни в цілому з інститутами громадянського суспільства як інструмент взаємодії у формі публічно-приватного партнерства;	Івашова Л. М., Антонова Л. В., Крушельницька Т.А. [101, с. 39];
6.	«...розподіл влади як параметр управління процесом реалізації організаційного потенціалу держави... Це вже зовсім інший рівень управління, який потребує іншого параметра управління, ніж влада, що стало виконує функцію у просторі держави або громадянського суспільства як самодостатніх елементів цілого».	Бех В. П., Рябека О. Г. [86, с. 14];

Табл. 2.3. Тлумачення державно-громадського партнерства у публічному управлінні у працях вітчизняних науковців

Джерело: Узагальнено на основі досліджень окремих авторів [105, с. 86], [156, с. 86], [89, с. 105], [139], [101, с. 39], [86, с. 14].

На нашу думку, що можемо вважати одним із проявом державно-громадського партнерства у сфері освіти загалом та вищої зокрема, проведення спільних нарад між органами публічної влади та громадськістю. Так, наприклад, 18 травня 2023 р. була проведена Всеукраїнська нарада «Освіта України: цілі та пріоритетні напрями». Під час наради спільно з керівниками департаментів (управлінь) освіти і науки та керівниками закладів післядипломної педагогічної освіти були розглянуті проблемні питання щодо особливостей освіти в умовах війни та відбувався пошук шляхів їх вирішення [67].

Отже, ми розглядаємо участь інститутів громадянського суспільства у реалізації права на вищу освіту, як одну із необхідних передумов демократизації вищої освіти та вагомим чинником забезпечення прав та свобод громадян у реалізації свого права на освіту. Однак, ми маємо усі підстави стверджувати, що наразі запровадження державно-громадського управління та державно-громадського партнерства в країні як напрямів демократизації публічного управління у сфері вищої освіти, відбувається вкрай повільно, оскільки до цього часу у суспільно-політичному житті переважає практика

прийняття рішень в системі вищої освіти, де переважають інтереси держави, але не завжди враховуються інтереси суспільства.

3.3. Місце інститутів громадянського суспільства в інституційній моделі державно-громадського управління вищою освітою в Україні

Маємо зазначити, що запровадження практичних кроків щодо впровадження державно-громадської моделі вищої освіти в Україні зіткнулось із рядом проблем. Одне з найвагоміших питань, яке на нашу думку потребує теоретичного та практичного переосмислення – співвідношення державного та громадського в системі управління вищою освітою України, доцільність механічного поєднання державного та громадського принципів управління освітою. До того ж чітко помітною є відсутність організаційно-правового визначення такого поєднання, технологій та механізмів реалізації публічного управління на всіх рівнях – від центрального органу державної влади до закладу вищої освіти.

Це негативно впливає на практичну реалізацію громадської участі в управлінні. З одного боку, держава заохочує участь громадськості в управлінні, з іншого, на нашу думку, помітно, що саме суспільство має досить спотворене розуміння своєї участі у цих процесах. Навіть запровадження у закладах освіти нових форм участі громадянського суспільства в управлінні через наглядові ради, фактично не несе суттєвих змін у систему управління закладом, оскільки для цього відсутня правова база. Водночас вони не мають реальної можливості впливати на освітню політику закладу вищої освіти за умови повної реалізації принципу їх автономності.

Із зазначеного нами вище, можемо зробити висновки про те, що для повноцінного запровадження моделі державно-громадського управління потрібно внести суттєві зміни в інституційну модель управління в системі вищої освіти України. Під терміном «інституційна модель управління» ми розуміємо всю сукупність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства, що на тому чи

іншому рівні будуть залучені до управління її функціонування та прийняття публічних рішень; закріплені у законодавстві норми та процедури публічної політики у сфері вищої освіти України; стійкий тип політичної поведінки, який буде відображати систему колективних дій, процедур, механізмів публічної політики [180, с. 61].

Вважаємо, що нова інституційна модель державно-громадського управління вищою освітою в Україні має базуватися на принципах, завданнях та формах Належного управління з одночасним залученням механізмів Мережевого управління, «як системи, побудованої на переході від ієрархічного управління до управління за допомогою переговорів, узгодженні інтересів, кооперації державних, суспільних, приватних, змішаних структур, покликаних задовольняти суспільні інтереси та вирішувати суспільні завдання» [180, с. 85], де значення інститутів громадянського суспільства є вкрай важливим.

Ми пропонуємо розглядати державно-громадське управління вищою освітою в Україні як консолідовані зусилля публічних органів влади та громадськості в моделі управління вищою освітою, що заснована на певній моделі соціальної взаємодії, спрямованої на забезпечення позитивного та стабільного розвитку освітньої галузі.

Також вважаємо що запровадження державно-громадського управління у сфері вищої освіти включає запровадження в управлінський процес соціальних ініціатив, що спрямовані на застосування у системі управління вищою освітою технологій саморегуляції (механізмів соціального партнерства, використання сучасних методів освітнього менеджменту для встановлення перспективних форм соціальної взаємодії в системі вищої освіти, посилення соціальної співпраці та солідарності), які неможливі без демократизації функціонування органів публічної влади та передачі окремих функцій управління громадськості.

Використовуючи дослідження Т. Парсонса, який за суб'єктами управління виділив в управлінській піраміді три рівні управління (інституційний, управлінський, технічний) дослідниця О. Тоцька у роботі

«Управління розвитком вищої освіти України в Європейському освітньому просторі» (2020 р.) виділяє в інституційній моделі управління вищою освітою в Україні такі суб'єкти:

- *інституційний рівень* – Кабінет Міністрів України (КМУ);
- *управлінський рівень* – Міністерство освіти і науки України (МОН); галузеві державні органи, до сфери управління яких належать ЗВО; органи влади АРК, органи місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать ЗВО; НАН України та національні галузеві академії наук; засновники ЗВО; органи громадського самоврядування у сфері вищої освіти і науки; Незалежне агентство із якості освіти (НАЗЯВО);

- *технічний рівень* – університети, академії, інститути та коледжі [213, с. 83].

На законодавчому рівні перелік суб'єктів у системі вищої освіти прописаний у статті 12 Закону України «Про вищу освіту». Однак тут одразу помітно, що законом не визначена роль Верховної Ради України, тоді як згідно з частиною 1 статті 3 Закону саме вона визначає державну політику у сфері вищої освіти України. Тут ми повністю підтримуємо думку М. Русина, що потрібно внести зміни до Закону України «Про вищу освіту» та прописати місце ВРУ у системі органів управління [186, с. 40].

На нашу думку, однією з найбільших проблем є те, що на законодавчому рівні місце інститутів громадянського суспільства як суб'єктів управління в системі органів управління вищою освітою України, окрім органів громадського самоврядування у сфері вищої освіти і науки України, так і не визначено. Окрім того, немає чіткої структурованої управлінської системи вищої освіти. Місце інститутів громадянського суспільства на різних рівнях інституційної моделі управління вищою освітою в Україні не прописано законодавчо. Тут ми погоджуємося із В. Кононенком, що «місце інститутів громадянського суспільства у виробленні публічної політики варто шукати із тлумачення поняття публічна політика» [116, с. 448], яка в сучасних

розвинених демократичних суспільствах неодмінно передбачає залучення громадян до формування та реалізації публічної політики.

Вважаємо, що потрібно на законодавчому рівні передбачити можливість участі громадянського суспільства у виробленні та реалізації публічної політики у сфері вищої освіти України. Також нормативно-правовими актами потрібно чітко передбачити форми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади як на загальнодержавному рівні, так і на місцевому, та прописати реальні механізми впливу як на формування публічної політики у цій сфері, так і її реалізації.

Гадаємо що маємо для початку суттєво змінити роль Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України, інших центральних органів виконавчої влади в системі управління вищою освітою України.

На нашу думку, маємо для початку суттєво змінити роль Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України, інших центральних органів виконавчої влади в системі управління вищою освітою України та значно розширити можливості впливу та передбачити конкретні форми взаємодії інститутів громадянського суспільства на кожному із рівнів управлінської моделі у сфері вищої освіти.

Так, Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади відповідає за забезпечення державної політики в галузі освіти, забезпечує розроблення і здійснення заходів щодо створення матеріально-технічної бази та інших умов, необхідних для розвитку освіти, видає в межах своїх повноважень нормативно-правові акти [168]. Однак вважаємо, що потрібно розширити повноваження КМУ в частині відкриття, реорганізації, ліквідації та управління закладами вищої освіти, що не належать до суспільних сфер, де ведеться підготовка кадрів у сфері національної безпеки та обороноздатності країни, забезпечення правопорядку та дотримання прав та свобод України. Цим самим буде забезпечено системний підхід щодо формування єдиної системи закладів вищої освіти та буде подолано відомчий інтерес окремих органів центральної влади, який існує й до сьогодні. Для

прикладу можна взяти досвід Латвії, де Кабінет Міністрів Латвійської Республіки для університету, засновником якого є держава, визначає «напрями стратегічної спеціалізації на основі пріоритетів циклу планування політики розвитку національної економіки та суспільства, визначених у документах планування політики, враховуючи з урахуванням оцінки прогресу результатів діяльності університету за попередній плановий період та потенціалу розвитку» [7].

Якщо система управління закладами вищої освіти у сфері національної безпеки та обороноздатності країни, забезпечення правопорядку та дотримання прав та свобод, не є унікальною для України та є характерною для більшості країн світу, де ведеться підготовка кадрів зі специфічними умовами навчання, то існування закладів вищої освіти, що підпорядковуються іншим органам центральної влади, на нашу думку, не завжди є логічним. Для прикладу, Міністерство внутрішніх справ України забезпечує на базі закладів освіти, що належать до сфери управління МВС, підготовку та професійне навчання кадрів для МВС, центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр, та Національної гвардії (на 2024 р. в системі МВС існує 13 закладів вищої освіти) [166].

Міністерство оборони України затверджує положення про заклади фахової передвищої військової освіти, статuti вищих військових навчальних закладів, закладів фахової передвищої військової освіти та військових ліцеїв, які належать до сфери управління Міноборони, а разом з МОН – положення про військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, затверджує стандарти військової освіти, крім стандартів вищої освіти [167].

Однак одночасно в Україні збереглася система закладів вищої освіти, що перебувають у підпорядкуванні галузевим державним органам, що не завжди є доцільним.

Наприклад, в системі охорони здоров'я України сьогодні знаходяться медичні заклади вищої освіти (органом управління є Міністерство охорони здоров'я України), єдиним закладом у системі Міністерства фінансів України є

Державний податковий університет, в системі Міністерства культури та інформаційної політики України перебуває, наприклад, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Львівська національна академія мистецтв тощо.

Також вважаємо, що у Законі України «Про Кабінет міністрів України» потрібно нарешті чітко прописати вплив інститутів громадянського суспільства на діяльність КМУ та їх роль в системі державно-громадського управління. На цей час відповідно до ст. 40 «Відносини Кабінету Міністрів України з громадськими об'єднаннями» чітко не прописані: Кабінет Міністрів України безпосередньо або через органи виконавчої влади забезпечує реалізацію передбачених законом прав громадських об'єднань; Кабінет Міністрів України розглядає пропозиції громадських об'єднань з питань, що належать до його компетенції [168].

Законом України «Про вищу освіту» передбачено широкий перелік повноважень у центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки. На цей час ці функції виконує МОН. Вважаємо, що в контексті впровадження державно-громадського управління та державно-громадського партнерства потрібно звузити повноваження МОН та розширити управлінські повноваження громадських об'єднань.

На нашу думку, основними повноваженнями МОН мають стати повноваження щодо контролю дотримання державної політики у сфері вищої освіти, затвердження форм документів про вищу освіту, розробка та затвердження стандартів вищої освіти з обов'язковим залученням до процесу насамперед представників громадянського суспільства, захисту прав та свобод у реалізації права на вищу освіту тощо.

Також пропонуємо прибрати із переліку тих органів, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти, ряд галузевих державних органів, за винятком тих, у віданні яких перебувають ЗВО зі специфічними умовами навчання. Проте варто визнати, що у цьому аспекті модернізації управління в системі вищої освіти маємо суттєві досягнення. Оскільки, за інформацією

Г. Касьянова до середини 2010-х рр. за державну політику у сфері освіти, поряд з МОН паралельно відповідало ще й 11 інших центральних органів виконавчої влади [106, с. 10-12]. Зараз кількість цих органів є суттєво меншою.

Водночас погоджуємось із думкою Н. Грабовенко, що помітною є проблема дублювання функцій МОН та функцій місцевої та регіональної влади в освіті загалом та зокрема в системі вищої освіти – «компетенційна конкуренція» [24]. На наше переконання, повністю усунути цю проблему можна буде лише після завершення реформи децентралізації та чіткого розподілу повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Однак вважаємо, що вже сьогодні потрібно розширити повноваження органів місцевого самоврядування в системі управління вищою освітою та визначити механізми впровадження державно-громадської моделі управління освітою в діяльність органів місцевого самоврядування.

На цьому рівні функціонування моделі державно-громадського управління не розв'язаними залишилися питання структури та повноважень місцевих органів самоврядування та громадських об'єднань в державно-громадській моделі управління освітою; впровадження ефективних принципів самоврядування в управлінні освітою на місцевому рівні; визначення чіткої структури державного та громадського управління освітою; розробки механізмів фінансування кожного студента з державного бюджету; обґрунтування автономії закладів освіти, що належать до компетенції органів місцевого самоврядування; розробки системи електронного документообігу та системи електронної звітності тощо [24].

На наше переконання, потрібно чітко вибудувати єдину загальнодержавну модель закладів вищої освіти та передбачити вплив органів місцевого самоврядування не лише на заклади вищої освіти, засновниками яких є органи місцевого самоврядування, а на усю систему загалом.

Також ми маємо розглядати ЗВО як установи, що покликані реалізовувати «третю місію», де розвиток вищої освіти розглядається як

передумова економічного та суспільного розвитку країни та установи зі значним потенціалом впливу на регіональний економічний та суспільний розвиток [191, с. 123]. Тут ми цілком погоджуємось з думкою Н. Васиньової, що для успішної реалізації «третьої місії» університет має активно взаємодіяти з суспільством, громадськими організаціями, територіальною громадою [62, с. 58-60]. Для того, щоб наблизити діяльність ЗВО до проблем регіону та територіальних громад, вона пропонує здійснити ряд конкретних заходів:

- модернізувати місію університету з урахуванням потенційних можливостей закладу;
- визначити територіальні громади та інших суб'єктів для налагодження взаємодії;
- визначити у ЗВО та ТГ суб'єктів взаємодії, їх функції та можливі форми діяльності;
- організувати підготовку працівників університету та ТГ до реалізації «третьої місії»;
- внести зміни в нормативні документи ТГ, закладу освіти – статут, положення, інструкції;
- створити орган управління процесом взаємодії (відділ, комісію, ради із представників ЗВО та ТГ, відповідального проректора, заступників директорів інститутів, деканів факультетів, працівників управлінь освіти);
- провести комплексний аналіз функціонування територіальних громад та закладів вищої освіти, з якими треба взаємодіяти;
- за необхідності провести аналіз стану кадрового потенціалу, можливих потреб у фахівцях;
- провести комплексний аналіз функціонування територіальних громад та закладів вищої освіти, з якими треба взаємодіяти;
- за необхідності провести аналіз стану кадрового потенціалу, можливих потреб у фахівцях тощо [62, с. 58-60].

Згідно статті 14 Закону України «Про вищу освіту» повноваження органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, до

сфери управління яких належать заклади вищої освіти (наголошуємо, що мова йде про ЗВО, які належать до сфери управління цих органів місцевого самоврядування) зводяться до:

- 1) забезпечення виконання державних програм у сфері вищої освіти;
- 2) вивчення потреб у фахівцях з вищою освітою на місцях і внесення центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку і торгівлі, та центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки пропозиції щодо обсягу державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою та підвищення їх кваліфікації, узгоджені з державними органами, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти;
- 3) подання центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки пропозиції щодо формування мережі закладів вищої освіти;
- 4) реалізації безпосередньо або через уповноважений ними орган прав і обов'язків засновника, що передбачені цим та іншими законами України, стосовно закладів вищої освіти України, що належать до сфери їх управління;
- 5) сприяння працевлаштуванню і соціальному захисту випускників закладів вищої освіти, що належать до сфери їх управління;
- 6) залучення підприємств, установ, організацій (за згодою) до розв'язання проблем розвитку системи вищої освіти [164]. Однак, звертаємо увагу, що у Законі жодним чином не вказано на роль та функції органів місцевого самоврядування у запровадженні моделі державно-громадського управління, що демонструє їх повну незадієність у цих процесах.

Цілком помітною залишається проблема представництва інтересів громадськості безпосередньо в закладах вищої освіти. Так, створені за Законом України «Про вищу освіту» наглядові ради не мають реальних важелів впливу ні на керівника ЗВО, ні на відстоювання інтересів закладу перед державними органами влади. Були сподівання, що ці проблеми розв'яжить Закон України «Про освіту» насамперед через можливість делегування радам частини повноважень засновників, у тому числі повноважень з призначення керівника

ВНЗ та укладання з ним контракту. На думку В. Бахрушина, це було б вкрай важливим для зміни системи відносин між вищими навчальними закладами та органами влади, оскільки на його думку «по-перше, це важливо як передумова справжньої автономії університетів. А по-друге, – існуюча система, коли держава в особі МОН є засновником частини ВНЗ і одночасно має велику кількість функцій управління стосовно всіх ВНЗ створює конфлікт інтересів, який неможливо вирішити в межах чинного законодавства» [54].

Однак при аналізі статті 30 цього нормативно-правового акту ми помітили, що законодавець залишив за наглядовими радами переважно дорадчі функції, а процес її формування, її відповідальність, перелік і строк повноважень, а також порядок її діяльності» залишив для регламентації «спеціальними законами та установчими документами закладу освіти» [173].

При цьому вважаємо, що положення, що вони сприяють «вирішенню перспективних завдань його розвитку, залученню фінансових ресурсів для забезпечення його діяльності з основних напрямів розвитку і здійсненню контролю за їх використанням, ефективній взаємодії закладу освіти з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, науковою громадськістю, громадськими організаціями, юридичними та фізичними особами» [173] є більше декларативними, оскільки у Законі не передбачено не тільки досконалих механізмів участі наглядових рад в управлінських процесах у ЗВО, а й жодної відповідальності, якщо до їх пропозицій не прислухаються ні органи державної влади, ні органи управління ЗВО.

Вважаємо, що для того, щоб запровадити справжні можливості у формуванні політики та впливу на організацію освітнього та наукового процесу у ЗВО, нормотворці мали б чітко передбачити перелік тих функцій, за які відповідають як наглядові ради, так і інші інститути громадянського суспільства.

На нашу думку, запропоновані вище кроки впровадження державно-громадського управління також сприятимуть надійному функціонуванню системи вищих навчальних закладів в умовах безпекових викликів.

На жаль в умовах повномасштабної агресії росії проти України ряд державних реформ відкладені. Це саме стосується і державно-громадського управління, коли звичним в умовах війни стає централізація управління. З одного боку, впровадження моделі державно-громадського управління значно деформується в умовах безпекових викликів, які стоять перед державою. Саме у цей час, піддається випробуванню не тільки конкретна система управління системою вищої освіти, а й ефективність управлінської державної моделі загалом. З іншого, на наше переконання, державно-громадське управління, державно-громадське співробітництво, реальна автономія ЗВО та тісний зв'язок з місцевими органами публічними влади (насамперед з органами місцевого самоврядування) сприяють їх функціонуванню.

На жаль за останні роки Україна постала перед рядом викликів, які вплинули не тільки на життя суспільства, а й на управлінські та регуляторні процеси. Основними серед цих викликів стали епідемія Covid-19 та початок російсько-української війни у лютому 2022 р. Що у першому, що й у другому випадку, ці події, значно вплинули на державне управління та регулювання у сфері вищої освіти. Вважаємо, що загалом запроваджена нова модель система управління вищою освітою, з одного боку показала свою ефективність, з іншого окремі недоліки.

Однозначно варто наголосити, що стійкості управлінської моделі вищою освітою сприяли запроваджені нові принципи та засади управління цією системою. Мова йде насамперед про запроваджені засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності відповідно до статті 6 Закону України «Про освіту» (2017 р.). Особливо актуальними у цих умовах стали принципи розширення фінансової, академічної, кадрової та організаційної автономії закладів освіти у межах, визначених законом, державно-громадське управління, державно-громадське партнерство [173]. Ці засади загалом сприяли тому, що керівники вищих навчальних закладів могли в межах автономії приймати ефективні рішення щодо роботи закладів вищої освіти в умовах, коли

загальнодержавна управлінська модель виробляла загальну концепцію боротьби з викликами.

Як показує досвід, у боротьбі з пандемією коронавірусу COVID-19, Кабінет Міністрів України як вищий орган в системі органів виконавчої влади, пройшов шлях від жорсткого регулювання у всіх сферах життя суспільства до розширення впливу щодо вироблення ефективних управлінських рішень місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, керівниками установ, закладів, підприємств та організацій.

З початком пандемії COVID-19 Постановою Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» від 11 березня 2020 р. на період з 12 березня до 3 квітня 2020 р. була введена заборона відвідування навчальних закладів (надалі карантин було продовжено до 22 травня 2020 р.) [165]. Ці обмеження стосувалися усіх закладів освіти включно із вищими. Проте наступні нормативно-правові акти, що були направлені на подолання наслідків пандемії жорстко регулювали діяльність переважно у сфері забезпечення освітнього процесу в закладах дошкільної, загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти.

Наприклад, заклади вищої освіти в умовах пандемії змогли обирати форми навчання. Так, у листі Міністерства освіти і науки України від 22 січня 2022 р. «Про організацію освітнього процесу в закладах освіти під час епідемічної небезпеки» керівникам закладів фахової передвищої, вищої освіти усіх форм власності та сфер управління було рекомендовано запроваджувати дистанційну форму навчання відповідно до ситуації в конкретних регіонах [171]. Дослідники О. Худоба та Д. Заяць вважають, що «це значною мірою пояснюється тим, що заклади вищої та фахової передвищої освіти мають академічну автономію – самостійність, незалежність і відповідальність закладу вищої освіти у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених Законом» [224].

Нові безпекові виклики для системи вищої освіти з'явилися із початком російсько-української війни 2022 р. Вже 24 лютого 2022 р. на всій території країни було запроваджено правовий режим воєнного стану. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (2015 р.) не містить норм, які б стосувалися системи управління та організації роботи закладів вищої освіти в умовах війни. Він насамперед наділяє окремими повноваженнями військовій адміністрації, що утворюються на період воєнного стану, у сфері управління навчальними закладами, які належать територіальним громадам (п. 15 статті 15) [175].

Не визначено особливості роботи та управління закладами вищої освіти в умовах правового режиму воєнного стану також Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту». Наказом Міністерство освіти і науки України від 24 лютого 2022 р. № 229 було утворено Ситуаційний центр МОН України, як консультативно-дорадчий орган при Міністрі освіти і науки України на період дії воєнного стану [178]. Міністерство освіти і науки України 25 лютого 2022 р. направило листа керівникам департаментів (управлінь) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій і керівникам закладів професійної, фахової передвищої та вищої освіти з рекомендацією щодо припинення освітнього процесу в усіх закладах освіти та оголошення канікул на два тижні.

Надалі Міністерство освіти і науки України також регулювало роботу закладів вищої освіти переважно у формі рекомендацій. Так, у Листі Міністерства освіти і науки України від 21 квітня 2022 р. № 1/4334-22 «Про рекомендації стосовно окремих питань завершення 2021/2022 навчального року у закладах вищої, фахової передвищої освіти» основною ідеєю було нагадування, що керівники закладів фахової передвищої, вищої освіти забезпечують діяльність закладів освіти в межах автономії, визначеної Законом України «Про вищу освіту» та «Про фахову передвищу освіту». У листі було також зазначено, що «у межах академічної автономії, відповідно до частини четвертої статті 34 Закону України «Про вищу освіту», частини п'ятої статті 33

Закону України «Про фахову передвищу освіту», керівник закладу освіти несе відповідальність за провадження та результати освітньої, економічної та інших видів діяльності у закладі освіти» [176].

Міністерство освіти і науки України також рекомендувало керівникам закладів освіти також відновити та здійснювати освітній процес за можливістю в очній або змішаній (очно-дистанційній) формі з урахуванням особливостей стану території та перебігу військових дій, в інших випадках – дистанційній формі, оскільки як зазначив цей центральний орган виконавчої влади «відновлення освітнього процесу в закладах фахової передвищої та вищої освіти в умовах війни є важливою ознакою життєздатності нашої країни» [176].

Важливо, що значну роль в управлінні релокованими ЗВО можуть відіграти вітчизняні та міжнародні громадські організації. Так, ці питання у своїх дослідженнях піднімають науковці М. Ажажа, Т. Нестеренко та Я. Пеліова [49, 51]. Вони вважають, що для переміщених університетів є вкрай важливим «шукати можливості для співпраці з іншими закладами вищої освіти та організаціями, щоб продовжити навчання, дослідження та внутрішню життєдіяльність на належному рівні» [49, с. 32]. Також в нагоді може бути «взаємодія з міжнародними організаціями, гуманітарними агенціями та урядами для забезпечення оптимальних умов для навчання та розвитку переміщених осіб» [49, с. 32].

Поряд з тим, вважаємо, що окремі питання управління системою вищої освіти потребують додаткового регулювання та нормативно-правового обґрунтування. Так, гострими залишалося питання обов'язкової вакцинації та відсторонення від роботи науково-педагогічних працівників, персоналу вищих навчальних закладів за її відсутності у період карантинних обмежень. Також, на нашу думку, в умовах правового режиму воєнного стану також додаткового регулювання потребують питання дистанційного навчання, відпусток, оплати праці науково-педагогічних працівників тощо.

Окремо також варто зауважити, що ні в мовах пандемії Covid-19, ні в умовах правового режиму воєнного стану не вдається повною мірою

реалізувати модель державно-громадського управління закладами вищої освіти, оскільки через ці безпекові виклики не можливо повноцінно забезпечити ефективний зворотний зв'язок між системою вищої освіти та громадськістю.

Тому вважаємо, що ці питання мають бути вирішені найближчим часом для повноцінного забезпечення функціонування управлінської моделі вищою школою в Україні.

Також вважаємо, що для вдосконалення функціонування системи управління вищою освітою в умовах безпекових викликів варто використовувати міжнародний досвід. Наприклад, у Чехії у Законі № 111/1998 «Про вищі навчальні заклади» (Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách) (наголошуємо, що закон прийнятий у 1998 р., а вступив у дію у 1999 р.) є окрема частина, за якою передбачено повноваження університетів в надзвичайних ситуаціях (Частина сімнадцята «Спеціальні повноваження університету в надзвичайних ситуаціях»). За ними, університет самостійно в межах університетської автономії в окремих випадках може навіть змінити оголошені умови вступу, встановити інший термін і спосіб перевірки виконання умов вступу, загальний зміст і критерії для оцінювання вступного іспиту (стаття 95a); скорочувати або продовжувати навчальний рік, використовувати засоби дистанційного навчання під час викладання, навчального контролю чи іспитів незалежно від форми навчання за освітньою програмою, або використовувати під час проведення державного іспиту засоби дистанційного зв'язку та проводити його без фізичної присутності здобувача за умови ведення аудіовізуального запису його проходження, який зберігається протягом 5 років [47].

Отже, вважаємо, що в умовах безпекових викликів автономія університету є одним із суттєвих запобіжників належного функціонування ЗВО, а державно-громадське управління стає запорукою функціонування закладу освіти в межах публічної політики із обов'язковим залученням до управлінської моделі інститутів громадянського суспільства.

Загалом вважаємо, що модель державно-громадського управління знаходиться в Україні лише на середині шляху модернізації управлінської моделі вищої освіти. Не зважаючи на те, що зроблені суттєві кроки по її запровадженню, потрібно передбачити заходи щодо створення механізмів організаційно-правового регулювання її функціонування, де на нашу думку, найголовнішими будуть напрями залучення громадськості до управління на усіх рівнях вищої освіти України.

Висновки до розділу 2.

Отже, усі реформи в системі вищої освіти України мають бути тісно пов'язані насамперед з розширенням її функціонування на демократичних принципах. Демократизація вищої освіти України – це один з основних шляхів подолання домінування держави у вищій освіті, нехтування інтересами суспільства та бізнесу та один з найшвидших механізмів залучення інститутів громадянського суспільства до управління у цій сфері суспільних відносин.

Однак маємо зазначити, що процеси демократизації управлінської моделі вищої освіти в Україні мають загалом проходити з урахуванням демократизації публічного управління та адміністрування в країні. Не можливо впровадити в якусь одну сферу суспільних відносин нові механізми управління, якщо не оновлена загальна управлінська модель держави.

Отже, на сьогодні управлінська система України має базуватися на принципах залучення до управління усіх зацікавлених сторін, верховенстві права, прозорості, прагненні до консенсусу усіх зацікавлених сторін, соціальним спрямуванням тощо. Без широкого залучення до цих процесів представників громадянського суспільства реалізація цього завдання стає неможливою.

Яскравим прикладом демократизації системи вищої освіти України є її функціонування із залученням механізмів державно-громадського управління та державно-громадського партнерства. Проте, на нашу думку, Україна лише на початку шляхів провадження такої моделі управління, а та нормативно-правова

база, яка існує в республіці на цей час, не завжди сприяє їх утвердженню. Достатньо нагадати, що основний законодавчий акт у сфері вищої освіти – Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.) – не містить ні поняття державно-громадського управління, ні державно-громадського партнерства.

Тому вважаємо, що на часі чергова модернізація моделі вищої освіти України та прийняття нових нормативно-правових актів, що мають передбачити сукупність засобів, методів та важелів впливу як держави, так і громадянського суспільства на формування, реалізацію та досягнення пріоритетних цілей публічного управління у сфері вищої освіти України.

Розширення ролі та функцій інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою в Україні сприятиме впровадженню стратегічних реформ в системі вищої освіти України.

Серед них, на нашу думку основними мають стати: залучення інститутів громадянського суспільства до формування публічної політики у сфері вищої освіти; участь інститутів громадянського суспільства у процесах регулювання та забезпечення якості вищої освіти; контроль представників громадянського суспільства питань фінансування вищої освіти та їх участь у розподілі видатків державного та місцевих бюджетів на освіту; розвиток координації та співпраці між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства з питань публічного управління у сфері вищої освіти; залучення інститутів громадянського суспільства до формування ринку кваліфікованої робочої сили; гарантування доступу та дотримання принципу справедливості вищої освіти.

РОЗДІЛ 3

Перспективи вдосконалення механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні

3.1. Закордонний досвід участі інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою

Реформування управлінської моделі держави та демократизації суспільства, що відбувається в Україні протягом останніх десятиліть, неодмінно передбачає вивчення закордонного досвіду та використання кращих практик її функціонування в інших державах. Як ми зазначили вище, сучасні міжнародні тенденції публічного управління та адміністрування в розвинених демократичних країнах передбачають залучення до управлінського процесу громадянського суспільства та його інститутів.

Закордонний досвід участі громадських формувань в системі управління вищою освітою відображено нами у кількох наукових працях: «Європейські моделі співпраці громадськості та закладу вищої освіти як чинник реформи вищої освіти в Україні» [232], «Особливості польської моделі управління вищою освітою» [235], «Участь інститутів громадянського суспільства в управлінні системою вищої освіти в США» [242]. У цих працях ми не тільки вказали на особливості залучення ІГС до управління вищою освітою у країнах розвиненої демократії, а й наголосили на тому практичному досвіді, який можна використати у вітчизняній практиці.

Ми вважаємо, що представники громадянського суспільства в умовах демократії не лише контролюють витрати державного та місцевого бюджетів, але й все більше беруть участь у формуванні та реалізації публічної політики в різних суспільних сферах. Вітчизняна система вищої освіти не залишається осторонь цих процесів. Побудова системи вищої освіти України з урахуванням принципів державно-громадського управління та державно-громадського

партнерства можна вважати яскравим фактом істотних змін щодо вироблення та реалізації освітньої політики у вищій школі України із залученням представників громадянського суспільства.

Проте, все частіше наша країна вивчає та бере на озброєння міжнародний досвід запровадження подібних змін, а прагнення України стати повноправним членом Європейського Союзу не тільки сприяє використанню досвіду ЄС щодо управління у цій сфері, а й поширює на нашу вищу освіту міжнародні тенденції, що спровоковані інтернаціоналізацією та глобалізацією вищої школи.

У Європі процес вироблення спільно політики у сфері вищої освіти було розпочато ще з другої половини 1950-х рр., коли 25 березня 1957 р. у Римі був підписаний Договір про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС). Це договір став початком створення Європейського Союзу. Саме тоді були закладені перші базові принципи залучення громадянського суспільства до вироблення та втілення політики в освіті. Не зважаючи на те, що у Договорі загалом не порушувалися питання вищої освіти, у ст. 118 і 128 Римського договору узгоджувались спільні дії щодо професійної освіти та підвищення кваліфікації – «влада європейської спільноти діятиме у тісній співпраці з країнами-членами з урахуванням громадської думки» [126, с. 56-57].

У 1999 р була укладена Болонська конвенція. Болонський процес спрямований на підвищення узгодженості систем вищої освіти в Європі. Укладена угода поклала початок створенню єдиного європейського простору вищої освіти з метою сприяння мобільності учасників освітнього процесу, запровадження більш інклюзивної та доступної вищої освіти та перетворення європейської освіти на конкурентоспроможну в усьому світі. Основними принципами єдиного простору вищої освіти стали: запровадження триступеневої системи вищої освіти (бакалавр, магістр та доктор філософії); забезпечення взаємного визнання кваліфікацій та періодів навчання у міжнаціональному просторі країн-учасниць угоди; запровадження системи забезпечення якості освіти з метою посилення контролю над якістю та

актуальністю навчання та викладання. Комюніке Конференції Міністрів країн Європи, що були відповідальними за сферу вищої освіти «Загальноєвропейський простір вищої освіти – досягнення цілей» стверджувало, що загальноєвропейський простір вищої освіти має ґрунтуватися «на основі принципів якості та прозорості». Цей процес можливо забезпечити лише із широкою участю представників громадянського суспільства до управління системою вищої школи [95].

Україна взяла курс на запровадження практики демократичних країн Європи у вищій освіті ще у 2005 р., коли долучилася до Болонської конвенції від 1999 р. Одним із перших нормативних актів, що врегулював питання взаємовідносин країни з ЄС став «План дій «Україна – Європейський Союз» (був схвалений Кабінетом Міністрів України 12 лютого 2005 р.). Вже тоді наша держава взяла на себе зобов'язання запровадити практику «залучення громадян до процедури прийняття рішень, у тому числі через організації громадянського суспільства» та «залучити представників зацікавлених громадських кіл та соціальних партнерів до участі у реформі системи вищої освіти та професійної освіти» [160].

Утім, ми вважаємо, що послідовна робота з реформування моделі публічного управління різними сферами суспільно буття почалася лише після перемоги Революції Гідності у 2014 р.

Новою віхою зближення національної системи вищої освіти з вищою освітою країн-членів ЄС стало укладення «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» (ратифікована Законом України № 1678-VII від 16 вересня 2014 р.) Україна додатково взяла зобов'язання вдосконалювати повагу до «демократичних принципів, прав людини та основоположних свобод» (ст. 2), зміцнювати співробітництво «щодо розвитку інформаційного суспільства на користь приватних осіб і бізнесу» (ст. 389) та активізувати співробітництво в галузі вищої освіти, зокрема через «реформування та модернізації систем вищої освіти» (ст. 431) [215].

Активізація реформаторської роботи у вищій освіті відбулася із прийняттям у 2014 р. Закону України «Про вищу освіту». Саме модель державно-громадського управління та державно-громадського партнерства в реалізації публічної політики у сфері вищої освіти стали основними підвалинами проголошених реформ у її системі управління.

Вважаємо, що окремі рекомендовані Європейським Союзом принципи реалізації політики у вищій школі в Україні вже успішно реалізуються на законодавчому рівні. Так, в державі передбачено втілення в життя принципу децентралізації управління освітою, що сприяє поступовому переходу радянського командно-адміністративного стилю керівництва до демократичного, веде до розширення представництва інтересів громадськості в радах шкіл, громадських організаціях, вчених рад ЗВО та факультетів, які активно беруть участь в управлінні діяльністю закладів вищої освіти [60, с. 21-22].

Під час проведення реформ вперше було надано увагу тим напрямкам в системі управління в освіті, на які раніше увага була мінімальна. Насамперед мова йде про запровадження автономізації управлінського процесу та електронного урядування у системі надання послуг громадянам, що мала сприяти управлінню загалом та вдосконаленню системи контролю над якістю освіти.

Зауважимо, що система автономізації широко на той час була вже запроваджена у Європі. Так, портали електронного урядування успішно діяли в Естонії (веб-сторінка Податково-митного департаменту, портал «X-Road» (Перехрестя)), Австрії («Help»), Фінляндії (веб-портал Suomi.fi), Нідерландах («e-Citizen»), Великобританії (Портал www.direct.gov.uk) тощо [128, с. 39-45].

У системі управління освітою в Україні ефективною системою автоматизації управлінських процесів стала Єдина державна електронна база з питань освіти (ЄДЕБО), що була запроваджена постановою Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011 року №752. Підключення ЗВО до Єдиної державної електронної бази з питань освіти розпочалось ще з 2012 року.

Запровадження автоматизованого управління та забезпечення широко доступу громадян до рішень органів публічної влади також сприяє вдосконаленню управлінського процесу у цій сфері. Маємо достатньо прикладів із практики європейських країн. Так, у Великобританії участь ІГС широко представлена у сферах освіти, культури, відпочинку та соціальних послуг. Там, громадські формування не тільки впливають на прийняття політичних та державних рішень щодо розвитку вищої освіти, а й самі її успішно реалізують. Не даремно відсоток витрат громадських організацій на утримання британських «публічних» шкіл, незалежних університетів, інших закладів освіти припадає 42% усіх витрат [72].

Децентралізований та демократичний шлях функціонування національних систем освіти з широким представництвом інтересів громадянського суспільства обрали, наприклад Швейцарія та Німеччина. На думку С. Кравченка в основі їхньої системи управління вищою освітою лежить децентралізована схема адміністративно-територіального устрою. Наприклад, юридично незалежними установами з правом на самоуправління та на визначення структури ЗВО, змісту та методів навчання, організації науково-дослідної роботи. І лише окремі питання (наприклад питання реорганізації або відкриття відділень, планування розвитку установи, призначення на посаду професора) керівництво ЗВО узгоджує з урядовими організаціями [125].

Варто зазначити, що окремі принципи реалізації політики у вищій школі, рекомендовані Європейським Союзом. Наприклад, в Україні вже на законодавчому рівні зафіксовано принцип децентралізації управління освітою, внаслідок якого відбувається перехід від командно-адміністративного формату керівництва, розширення повноважень та прав в радах шкіл, громадських організаціях, вчених рад ЗВО та факультетів, які активно беруть участь в управлінні діяльності закладів вищої освіти [60, с. 21-22].

Загалом ми вважаємо, що врахування досвіду та втілення практики управління демократичних країн як держав Європейського Союзу, так і міжнародної спільноти є запорукою успішних реформ в Україні. Залучення

громадськості та інститутів громадянського суспільства до формування та реалізації публічної політики у сфері вищої освіти, контроль якості підготовки фахівців, участь у наглядових радах закладів вищої освіти, а також представництво у робочих групах з розробки освітньо-професійних програм та державних стандартів спеціальностей для здобувачів вищої освіти повинні стати звичайною практикою. Лише після цього ми можемо сподіватися на істотні перетворення та успішні реформи в системі вищої школи.

Поряд із загальноміжнародною практикою вважаємо за потрібне звернути увагу на досвід залучення інститутів громадянського суспільства в окремих країнах. Зокрема нами детально проаналізована система залучення громадськості на різних рівнях управлінської системи вищою освітою в США, Польщі, Латвії, Чехії та кількох інших країн.

Так, у статті «Участь інститутів громадянського суспільства в управлінні системою вищої освіти в США» ми вивчили досвід залучення до управління системою вищої освіти ІГС Сполучених Штатів Америки.

Загалом у дослідженні ми встановили, що система управління освітою у США повністю відповідає насамперед особливостям адміністративно-територіального та політичного устрою країни. Так, за системою адміністративно-територіального устрою США є федеративною країною. Саме тому, система управління освітою, тому числі й вищою, передбачає декілька рівнів. На кожному з них функції управління та контрольні функції покладаються як на органи публічного управління, так і на інститути громадянського суспільства:

Загальнофедеративний рівень управління – (Департамент освіти США; Американська рада з освіти);

Рівень управління на рівні штату – (Департамент з вищої освіти або підрозділ з вищої освіти департаменту освіти штату; Рада регентів; Регулюючо-координаційна рада; Консультативно-координаційна рада);

Рівень колегіального округу – (Рада округу; Виконавчий апарат ради округу), четвертий – рівень навчального закладу (Адміністрація закладу; Рада опікунів) [103, с. 10].

Зауважимо, що Розділ 8 Конституції США, де визначаються права Конгресу фактично ніяк не коментує питання функціонування освіти, проте законодавці зафіксували, що він має право «сприяти розвитку наук...» [120].

США за формою політичного устрою є країною з демократичними традиціями, а тому роль ІГС є надзвичайно високою. Наприклад, призначений у березні 2021 р. новий Міністр освіти США доктор Мігель Кардона (Miguel Cardona) проголосив партнерські відносини з громадянськими формуваннями своїм основним підходом до керівництва. Він, як попередній успішний очільник Департаменту освіти штату Коннектикут, передусім був зосереджений на партнерських відносинах між державними органами, з місцевими радами, спілками освітян, асоціаціями шкільних адміністраторів, захисниками дітей, а головне, учнями та їх сім'ями [16].

Традиційним для системи вищої освіти США є також врахування історичної традиції формування ЗВО, що навіть до цього часу орієнтована на різні релігійні та національні чинники. Сегрегація темношкірого населення, іспаномовних громадян, американців азійського походження та індіанців привела до того, що перші державні вищі навчальні заклади були орієнтовані переважно на біле населення країни. З часом окрема система державних і приватних університетів була заснована для афроамериканських студентів. Подібна система орієнтації коледжів та університетів у США навіть збереглася до цього часу. Загалом у 2015–2016 роках децентралізований сектор вищої освіти в цій країні нараховував 7021 установу [14, с. 2].

Децентралізованими у США залишаються загальна політика, нагляд і навіть акредитація ЗВО. Ці риси є одними із найголовніших та відрізняють систему вищої освіти цієї країни від інших [4, с. 3]. Навіть федеральний закон «Про вищу освіту у США» (The Higher Education Act (HEA) (прийнятий у 1965 р.) спрямований не на формування єдиної системи управління вищою

освітою у країні, а переважно на санкціонування федеральних програм допомоги та підтримки як особам, які здобувають вищу освіту, так і ЗВО [5, с. 1].

За умови децентралізованого публічного управління вищою освітою в США федеральний уряд має обмежений вплив на рішення, що приймаються в установах. Однак у США добре розвинена мережа різноманітних організацій на рівні штату, діяльність яких спрямована переважно на підтримку навчання у ЗВО, реалізацію різноманітних соціальних програм у цій сфері, розвитку вищої освіти США загалом, вдосконаленню освітніх програм, пошуку інвестицій в освіту, пропаганду американської освіти серед іноземців тощо.

Серед таких організацій варто виділити: Американську освітню раду (ACE), Американську асоціацію секретарів університетів і посадових осіб з прийому (AACRAO); Американську асоціацію державних коледжів та університетів (AASCU); Американську асоціацію громадських коледжів (AACC); Національну асоціацію вступу до університетів (NACAC); Асоціацію міжнародних педагогів (NAFSA); Національну асоціацію професійного прийому аспірантів (NAGAP) та Асоціацію консультування при вступі до університетів за кордоном (OACAC) [18, с. 258].

Федеративний адміністративно-територіальний устрій США також сприяв тому, що у країні на рівні штатів фактично існує своя система публічного управління вищою освітою. Як правило, такими виконавчими державними структурами на рівні штатів є Рада управління чи Рада координації [201, с. 280].

Так, систему управління на рівні штату можна простежити на прикладі статті 8 Конституції штату Мічиган (1963 р.). Зокрема система представлена такими інституціями:

- Державною радою освіти штату Мічиган. Вона здійснює керівництво та загальний нагляд за всіма державними освітніми закладами штату, окрім вищих, де надається освіта бакалавра. Проте, плановим та координаційним органом вона є для усієї системи освіти, у тому числі вищої. Легіслатура штату

(законодавчий орган) виділяє кошти на утримання Мічиганського університету, Університету штату Мічиган, Університету штату Уейн, Університету Східного Мічигану, Мічиганському коледжу науки та техніки, Центральному Мічиганському університету, Північному Мічиганському Університету, Університету Західного Мічигану, Інституту Ферріса, Державному коледжу Гранд-Веллі та іншим вищим навчальним закладам. За Конституцією Мічигану, Легіслатура щорічно звітує про витрату коштів, а керівні ради закладів освіти мають бути відкритими для громадськості [33].

- Органом управління ЗВО (як правило, колегіальним: у Мічиганському університеті – регентська рада, в Університету штату Мічиган – рада опікунів; в Університеті штату Уейн – Рада керівників). Рада кожного закладу складається з восьми осіб, обирає президента університету та здійснює «загальний нагляд за його установою та контроль і керівництво всіма видатками та коштами установи» [5, с. 1].

- Виконавчими органами управління ЗВО. Уособлюють виконавчі органи закладів президенти (ректори) та сенати.

Зауважимо, що система управління вищою освітою, яка склалася в штаті Мічиган, багато в чому є рідкісною навіть для США, через суттєві обмеження владних функцій Державної ради освіти штату. Ще у 1975 р. суд задовольнив позов Регентської ради Мічиганського університету та встановив: «Повноваження державної ради освіти штату є дорадчими, а автономія університетів залишається незмінною» [13, с. 6].

У США інші вищі навчальні заклади, які уповноваженні надавати ступінь бакалавра, керуються корпоративними контрольними радами. Переважна більшість рад обираються. Утім у США є десять вищих навчальних закладів, що керуються радами, які призначаються губернатором за згодою сенату штату. Ради тринадцяти університетів штату складаються з восьми членів [13, с. 6].

Отже, в системі управління ЗВО у США діють університетська рада, рада опікунів, регентська рада та виконують функції органу правління закладу. Члени ради можуть призначити (найняти на роботу) президента або ректора,

який разом з іншими адміністративними секторами університету, наприклад сенатом, може давати рекомендації, здійснювати адміністративні дії та здійснювати управління за участю громадськості [18, с. 264].

Також у США на рівні управління вищим навчальним закладом важливу роль відіграють ради випускників. Ради випускників виконують роль переважно донорів навчального закладу та є основними інвесторами коледжів та університетів і часто входять в опікунські ради вищих навчальних закладів.

Стейкхолдери (зацікавлені сторони) також відіграють важливе місце в системі управління вищими навчальними закладами. У США стейкхолдерами є: урядові зацікавлені сторони у сфері вищої освіти, батьки та студенти, опікунські ради (правління), адміністрація навчального закладу, викладацький склад та співробітники, громади, донори [34, с. 4].

Отже, система управління вищою освітою в США через особливості адміністративно-територіального устрою є децентралізованою. Міністерство освіти США виконує головним чином координаційну функцію та забезпечує співпрацю з громадськими інститутами, які діють на всіх рівнях системи управління. Федеральний уряд має обмежений вплив на рішення, прийняті в ЗВО. Легіслатури та уряди штатів здебільшого відповідають за планування та координацію діяльності. Вищі навчальні заклади працюють на принципах широкої автономії. Громадські формування найбільше представлені на рівні управління самими закладами вищої освіти. Їхні представники можуть входити до правлінь ЗВО (регентська рада, координаційна рада, рада опікунів тощо) та до університетських сенатів. Значну роль у цій структурі відіграють ради випускників та стейкхолдерів (зацікавлених сторін). Перші забезпечують фінансування та популяризацію ЗВО, тоді як другі – безпосередньо впливають на формування освітньої політики закладу.

Цікавим, на нашу думку, є досвід організації системи вищої освіти у Латвійській Республіці, яка, як і Україна перебувала у складі Радянського Союзу, проте зуміла ще у середині 1990-х рр. створити систему вищої освіти, що заснована на принципах автономії університетів та академічної свободи.

У 1995 р. у республіці було прийнято Закон «Про університети», який є чинним і до сьогодні [7]. За Законом університети є автономними закладами вищої освіти та науки з правом самоврядування. Автономія університетів характеризується академічною свободою та розподілом повноважень і відповідальності між державними установами та університетом, між засновником університету та його установами, що приймають рішення. Автономія університету виражається в його праві вільного вибору шляхів і форм реалізації завдань, поставлених засновником університету, а також у відповідальності за якість здобутої в університеті освіти та наукової та творчої діяльності, що здійснюється в університеті, дотримання демократичних засад, цільового та раціонального використання фінансових і матеріальних ресурсів (стаття 4).

У завданнях діяльності університетів (стаття 5) зазначено, що університети організовують свою роботу в інтересах громадськості, а також інформують громадськість про свою діяльність, про напрями та можливості навчання та наукових досліджень, сприяючи вибору навчальної та наукової роботи відповідно до інтересів і здібностей особи. Вони пропонують громадськості отримати наукові, художні та професійні ідеї, методи та результати досліджень [7].

Прикметно, що Закон абсолютно не визначає місця в системі управління вищим навчальним закладом Міністерства освіти і науки Латвійської Республіки (Izglītības un zinātnes ministrija). Визначає функції Міністерства «Положення про Міністерство освіти і науки». Згідно з ним воно реалізує наступні функції:

- розвиває освітню, наукову, космічну, спортивну, молодіжну та національно-мовну політику;
- організовує та координує реалізацію освітньої, наукової, космічної, спортивної, молодіжної та мовної політики;
- виконує інші функції, визначені зовнішніми нормативними актами [27].

За Положенням Міністерство є власником частки державного капіталу окремих державних установ (Державної служби якості освіти; Агентства міжнародних молодіжних програм; Латвійського музею спорту; Латвійської наукової ради; Агентства латиської мови; Державного агентства розвитку освіти; Національного центру змісту освіти; Академії наук Латвії), наукових закладів (Інституту електроніки та комп'ютерних наук; Інституту фізичної енергетики; Латвійського центру біомедичних досліджень і досліджень; Латвійський інститут органічного синтезу тощо) та чітко визначеного переліку державних університетів (наприклад Латвійського університету; Ризького технічного університету; Вентспільського університету; Відземського університету тощо) [27]. Державні університети засновуються на підставі пропозиції Міністра освіти і науки Кабінету Міністрів Латвійської Республіки [7].

За Законом «Про університети» в Латвії передбачено функціонування різних органів, у тому числі з обов'язковим залученням громадськості для контролю діяльності навчального закладу та забезпечення автономії та академічної свободи.

Так, при державних вищих навчальних закладах утворюється Рада державного університету, що є колегіальним вищим органом управління державним університетом. Законом передбачено, що до складу Ради, яка складається з 11 членів, обираються 5 представників громадськості в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів із залученням громадськості до відбору (у тому числі організації випускників вищих навчальних закладів, галузеві асоціації та роботодавців відповідного профілю, представники наукових, наукових і творчих організацій) [7].

В університетах може бути створено Раду радників, яка консультує раду університету, сенат і ректора з питань стратегії розвитку університету (стаття 16).

З метою координації співпраці та організації необхідних спільних заходів у вищих навчальних закладах створюється колегіальна дорадча рада вищих

навчальних закладів – Рада ректорів, до складу якої входять ректори всіх вищих навчальних закладів, що мають державну акредитацію (стаття 64).

Студентське самоврядування вищих навчальних закладів створює Латвійську студентську спілку. Студентська спілка Латвії – це колегіальна спілка студентського самоврядування, до якої входять представники студентського самоврядування всіх акредитованих вищих навчальних закладів (стаття 64²).

Розділ IX Закону регламентує статус Ради вищої освіти. Рада вищої освіти у складі 13 членів затверджується Сеймом за поданням міністра освіти і науки. Рада вищої освіти складається з одного делегованого представника від Академії наук Латвії, Асоціації університетів Латвії, Асоціації університетів мистецтв, Асоціації лідерів освіти Латвії, Торгово-промислової палати, Асоціації коледжів Латвії, Ради ректорів, Асоціації викладачів університетів Латвії, Конфедерації роботодавців, Латвійської освіти та представників профспілки працівників науки, Латвійської студентської спілки, а також делегованого представника університетів, заснованих муніципалітетами та інших юридичних та фізичних осіб. Міністр освіти і науки за посадою як член Ради вищої освіти представляє Раду на засіданнях уряду [7].

Навіть маючи суттєві напрацювання у демократизації системи управління вищою освітою, залучення інститутів громадянського суспільства до управління у цій сфері, забезпечення автономії закладів вищої освіти, академічної свободи здобувачів вищої освіти та науково-педагогічних працівників, Латвія й надалі модернізує систему управління вищою освітою. Так, з 2016 по 2018 рр. у республіці з метою впровадження необхідних реформ, а також цілеспрямованого та ефективного використання наявних ресурсів Міністерством освіти і науки Латвійської Республіки (IZM) за угодою з Міжнародним банком реконструкції та розвитку (Світовий банк) було проведено дослідження щодо вдосконалення управління вищою освітою. Мета дослідження вдосконалення внутрішнього управління вищими навчальними закладами відповідно до модернізації вищої освіти Латвії та доступ

латвійського суспільства до вищої освіти найвищої якості [37]. У звіті «Міжнародні тенденції та передовий досвід внутрішнього фінансування вищої освіти та управління» (Starptautiskās tendences un laba prakse augstākās izglītības iekšējā finansēšanā un pārvaldībā, 2016 p.) зазначено, що «кожна установа повинна адаптувати свої структури управління до умов системного рівня, в яких вона працює, постійного мінливого операційного середовища, профілів установ та майбутніх амбіцій. Структури управління мають бути достатньо адаптивними, гнучкими та здатними створювати інноваційні рішення, тобто особливо в тій мірі, в якій вони прагнуть (та повинні прагнути) відповідати вимогам зовнішніх акторів» [41].

Також варто зауважити, що в окремих країнах інститути громадянського суспільства залучаються до управління вищою школою через надання їм окремих управлінських функцій у вищій школі. Так, на думку В. Пашкова можна виділити «три моделі політики децентралізації – деконцентрація, делегування влади академічним представницьким органам чи посередницьким структурам; передача повноважень безпосередньо самим вузам» [157, с. 90].

Варто зауважити, що в окремих країнах Європейського Союзу досвід США взяли за основу при реформуванні власної системи управління та функціонування вищої школи. Зокрема, ми детально проаналізували систему управління вищою освітою у Польщі у роботі «Особливості польської моделі управління вищою освітою» [235].

Ми встановили, що трансформація системи управління вищою освітою Польщі розпочалася із падінням авторитарного комуністичного режиму у Польській Народній Республіці із кінця 1980-х рр. Спочатку в управлінській моделі держави були усунуті централізація, бюрократизація, ідеологічний контроль та поступово було запроваджено модель державно-громадського управління.

На думку Я. Гречки, вже у середині 2000-х рр. модель державно-громадського управління вищою освітою, базувалася на кількох рівнях управління: на горизонтальному (включав діяльність громадських та освітніх

рад самоврядування), на вертикальному (пов'язаний з участю в управлінні державних, самоврядних, громадських органів) [1, с. 16]. Це дало можливість забезпечити гнучкість та ефективність системи управління вищою освітою у реагуванні на суспільні потреби, що істотно її відрізняло від попередньої авторитарної моделі управління вищою освітою.

Трансформація системи управління вищою освітою Польщі загалом тривала близько тридцяти років та проводилась переважно шляхом прийняття трьох основних нормативно-правових актів: Закону про вищу освіту 1990 р. (Ustawa o szkolnictwie wyszym), Закону про вищу освіту 2005 р. (Ustawa o szkolnictwie wyszym) та Закону про вищу освіту та науку 2018 р. (Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce).

За прийнятим у 1990 р. Законом про вищу освіту (Ustawa o szkolnictwie wyszym) розпочалися процеси децентралізації управління вищою освітою. Цей Закон поклав початок ліквідації державної монополії на вищу освіту, запровадив диверсифікацію освітньої системи та надав автономію вищим навчальним закладам. Публічне управління системою вищої освіти стало більш демократичним завдяки введенню прозорості системи виборів ректорів, свободі у розробці освітніх програм, відокремленню майнових прав закладів вищої освіти (отримання права розпоряджатися власними активами) та зміні системи фінансування (зокрема, через можливість отримання грантів) [22, с. 17].

Цей Закон також запровадив нову модель управління системою вищої освіти, яка включала державні органи, органи місцевого самоврядування та громадські формування. Нова модель повністю враховувала територіальний устрій Польщі. Всупереч тому, що Польща загалом є унітарною державою, реформа децентралізації надала воєводствам широкі повноваження, певну незалежність та юрисдикцію. Це дозволило поєднати державну та регіональну політику у сфері управління вищою освітою [22, с. 17].

До системи органів управління вищою освітою за Законом про вищу освіту 1990 р. у Польщі входили:

1. Міністр вищої освіти (здійснював контроль за дотриманням ЗВО законодавства та власних статутів, а також мав право призупиняти їхні рішення, якщо вони суперечили польському законодавству або статуту) (стаття 31).

2. Головна рада вищої освіти (представницький орган, обраний на трирічний термін, що співпрацював з міністром вищої освіти та іншими державними структурами у формуванні державної політики у сфері вищої освіти) (статті 35-37).

3. Державна акредитаційна комісія (призначалася міністром вищої освіти з-поміж кандидатур, висунутих Головною радою вищої освіти, університетськими сенатами, науковими асоціаціями, а також професійними, творчими організаціями та організаціями роботодавців) (статті 38-43).

4. Система управління університетами, що була представлена як ректором та деканами, так і колегіальними органами (сенат, ради факультетів) (статті 46-50).

5. Студентське самоврядування (приймали рішення щодо розподілу коштів, наданих університетськими органами для студентських потреб, і відповідали за соціальні, побутові та культурні питання студентів. Студентські організації (зазвичай наукові, мистецькі та спортивні) мали право подавати запити до адміністрації університету та органів студентського самоврядування з питань, що стосувалися навчання та діяльності університету) (статті 156-161) [45].

Також слід зазначити, що відповідно до цього закону ЗВО Польщі отримали право організовувати свою діяльність, дотримуючись принципів свободи наукових досліджень, свободи художньої творчості та свободи викладання. Університети функціонували на основі статуту, який затверджував Міністр вищої освіти [45]. Варто звернути увагу на те, що Закон про вищу освіту 1990 р. був прийнятий на межі авторитарної епохи та початку формування демократичної держави. Це пояснює, на нашу думку, поєднання широких повноважень Міністра вищої освіти щодо контролю над діяльністю

закладів вищої освіти з активним залученням представників університетів, наукових асоціацій, професійних і творчих організацій, а також організацій роботодавців до складу Головної ради вищої освіти та Державної акредитаційної комісії.

Рис. 3.1. Рівні управління вищою освітою Польщі за Законом про вищу освіту 1990 р.

Джерело: складено на основі Закону про вищу освіту (Ustawa o szkolnictwie wyższym) 1990 р. [22].

У 2005 році було прийнято новий Закон про вищу освіту (Ustawa o szkolnictwie wyższym). Відповідно до цього закону система управління вищою освітою зазнала незначних змін. Основними елементами залишалися:

- *Міністр вищої освіти* – продовжував здійснювати контрольні та наглядові функції щодо діяльності університетів та очолював інформаційну систему вищої освіти.

- *Головна рада з питань науки та вищої освіти* – виборний представницький орган, що співпрацював з міністром вищої освіти, міністром у справах науки, та іншими органами державної влади для визначення державної політики у сфері вищої освіти, науки та інноваційної політики.

- *Польська акредитаційна комісія* – до її складу входили голова Студентського парламенту Республіки Польща, кандидати, які були запропоновані Головною радою з питань науки та вищої освіти, Конференцією ректорів академічних шкіл Польщі, Конференцією ректорів польських професійно-технічних училищ, Студентським парламентом Республіки Польща, Національним представництвом аспірантів, університетськими та національними сенатами, науковими об'єднаннями та організаціями роботодавців.

- *Конференція ректорів* – мала право звертатися до органів державної влади з важливих питань, пов'язаних з вищою освітою, наукою та культурою, висловлювати думки за власною ініціативою та надавати висновки з питань вищої освіти, науки та культури, а також підтримувати та контролювати заходи щодо якості освіти.

- *Колегіальні органи* – сенат університету або інший колегіальний орган, що діяв замість сенату або поряд з ним, а також ради та з'їзди; одноосібні органи управління університетом включали ректора та керівників структурних підрозділів.

- *Органи студентського самоврядування* – представники університетського студентського самоврядування входили до Студентського парламенту Республіки Польща, а також до студентських організацій університету [43].

Законом про вищу освіту та науку 2018 р. (Prawo o szkolnictwie wyższym i paucie) створено теперішню систему управління вищою освітою Польщі. Цей нормативно-правовий акт вказує, що основою системи вищої освіти та науки є свобода навчання, художня творчість, наукові дослідження разом із широкою системою оприлюднення їх результатів та автономія університетів [42].

Новим законом фактично повністю змінено модель управління вищою освітою. Основу цієї системи склала автономія ЗВО (стаття 9.1) [42]. Органи публічної влади як центрального, так і місцевого рівня можуть приймати щодо ЗВО виключно у передбачених законодавчими актами Парламенту випадках [65, с. 110].

Статтею 17.1. також змінено систему університетських органів управління. Ними за новим законом стали рада університету, ректор і сенат [42]. На основі аналізу складу, порядку формування та повноважень Ради можна зробити висновок, що система управління закладом вищої освіти за законом 2018 року значною мірою відображає принципи американської моделі управління ЗВО. При цьому функції студентського самоврядування та їх об'єднань залишилися практично незмінними.

Загалом під час дослідження управлінської моделі вищої освіти Польщі ми встановили, що вона складалася протягом тривалого періоду з початку 1990-х рр. до кінця 2010-х рр. На нашу думку, вона поступово змінилася від моделі, що заснована на державно-громадського управління, до моделі широкої автономії ЗВО.

Чеська система управління вищою освітою також пройшла шлях від поступового запровадження моделі державно-громадського управління до широкої автономії. У цій країні, що мала давні освітні традиції, наслідки комуністичного минулого у освіті долалися шляхом децентралізації та демократизації системи вищої освіти. Так, І. Дегтярьова вважає, що ухваленим у 1990 р. за безпосередньої участі академічної громадськості Законом про вищу освіту «було кардинально змінено модель державного управління та запроваджено нові демократичні умови розвитку вищої освіти у тодішній Чехословаччині» [83, с. 186].

За Законом № 111/1998 «Про вищі навчальні заклади» (Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách) були як розширені права автономії вищих навчальних закладів, так і передбачена система важелів щодо зловживання автономією та керівниками закладу вищої освіти. Так, за зазначеним Законом передбачено

функціонування Опікунської ради державного університету, яка складається щонайменше з дев'яти членів, а їх кількість завжди повинна ділитися на три.

Члени Ради призначаються та звільняються міністром після погодження з ректором та представляють інтереси, представників громадянського суспільства, професійних палат, організацій роботодавців, представників місцевої влади та державної адміністрації, випускники цього ЗВО. Члени опікунської ради не можуть бути працівниками цього державного університету. Рада у першу чергу контролює питання щодо використання рухомого та нерухомого майна; створення, ліквідації або перереєстрацію ЗВО в іншу юридичну особу; розглядає поданий ректором звіт про внутрішню оцінку якості освітньої, творчої та пов'язаної з нею діяльності державного університету та доповнення до цього звіту; затверджує бюджет і середньострокову перспективу державного університету, які представлені ректором; затверджує стратегічний план громадського університету; обговорює річний звіт про діяльність та річний звіт про керівництво державним університетом, який представляє ректор; висловлює свою думку з інших питань, які ректор виносить їй на обговорення [47].

Окрім того, у Чехії існують інші впливові національні органи, які мають статус інститутів громадянського суспільства та беруть участь у виробленні публічної політики у сфері вищої освіти. До них відносяться Чеська конференція ректорів (орган, який представляє вищі навчальні заклади) та Рада вищої освіти (або Рада вищих навчальних закладів), яка «представляє академічне середовище в усій її багатоманітності» [83, с. 190]. Головними напрямками роботи ради за їх Статутом визначено «сприяння розвитку, економічній безпеці, ефективному управлінню університетами, захисту прав університетів, викладачів, студентів і співробітників, консультативно-дорадча діяльність і формування рекомендацій для Міністерства та інших інституцій» [83, с. 190].

Окрім того, громадянське суспільство впливає на вищу освіту Чехії через процедури оцінки якості вищої освіти, оскільки з власної ініціативи заклади

вищої освіти можуть бути оцінені незалежними експертами. Тоді як загалом за якість освіти та процедуру акредитації у Чехії відповідають державні органи – Агентство з акредитації та Акредитаційна Комісія Чеської Республіки [71, с. 79].

Позитивним є досвід інших країн щодо діяльності неурядових громадських організацій, які впливають на формування публічної політики у сфері вищої освіти та її реалізації. Так, у Великобританії такими впливовими організаціями є Національний союз студентів (National Union of Students, NUS), Університети Великобританії (Universities UK, UUK), Відділ проблем рівності (Equality Challenge Unit, ECU), Дослідницькі бібліотеки Великобританії (Research Libraries UK, RLUK), Інститут політики вищої освіти (Higher Education Policy Institute, HEPI).

Національний союз студентів (National Union of Students, NUS) – це національна спілка, яка представляє студентів університетів і коледжів Великобританії. Це один із найбільших студентських рухів у світі, який ставить за мету боротьбу за безкоштовну та безперервну освіту. Також Союз стоїть в авангарді змін, які стосуються усього суспільства – від захисту прав ЛГБТ в освіті до деколонізації освіти та протистояння впливовим корпоративним інтересам. Організація існує з 1922 р. Пріоритети організації формують студенти через обговорення, семінари та дебати на демократичних конференціях. Вони відображають проблеми, які студенти хочуть вирішити та пропонують потенційні шляхи розв’язання цих проблем. Щороку формування політики Союзу проводиться на 5 демократичних конференціях [2].

Університети Великобританії (Universities UK, UUK) – це колективний голос університетів Сполученого королівства Великої Британії та Північної Ірландії, який об’єднує університети чотирьох частин королівства вже понад 100 років. У своєму складі має понад 140 університетів-членів. Організація впливає на політику та політичну думку, об’єднує університети для спільних дій, забезпечує розуміння діяльності університетів, допомагає університетам планувати майбутнє [25].

Відділ проблем рівності (Equality Challenge Unit, ECU) (зараз частина організації Advance HE) є благодійною організацією, яка фінансується Радою фінансування Шотландії, Радою фінансування вищої освіти Уельсу та університетами Великобританії. Вона має понад десятирічний досвід підтримки рівності та різноманітності як персоналу, так і студентів вищих навчальних закладах у всіх чотирьох країнах Великобританії та в коледжах Шотландії. Організація має у своєму складі експертів у сфері вищої освіти, фокусує свою увагу на викладанні та навчанні, управлінні, розвитку лідерства та рівності, різноманітності та інклюзії. Організація є центральним джерелом експертних знань, порад, досліджень і лідерства в питаннях рівності та різноманітності, що сприяє змінам і трансформує організаційну культуру в навчанні, дослідженні та обміні знаннями. ECU все більше працює в партнерстві з університетами та дослідницькими секторами по всьому світу [4].

Дослідницькі бібліотеки Великобританії (Research Libraries UK, RLUK) – це консорціум провідних наукових бібліотек Великобританії та Ірландії. Основна мета організації – формування порядку денного дослідницьких бібліотек та внесок у економіку знань через інноваційні проекти та послуги, які додають цінності та впливають на процес дослідження та навчання дослідників. Організація робить внесок у здоров'я суспільства через збереження та обмін знаннями, що є однією з підвалин відкритого суспільства [3].

Інститут політики вищої освіти (Higher Education Policy Institute, HEPI) – Інститут політики вищої освіти був заснований у 2002 році, щоб сформулювати дискусію щодо політики вищої освіти на основі доказів. Є незалежною організацією, яка працює по всій Великобританії. Фінансується організаціями та університетами, які хочуть бачити яскраві дебати про вищу освіту. Основними цінностями організації є незалежність (єдиний незалежний аналітичний центр, що спрямований на вищу освіту у Великобританії); ретельність та глибина дослідження (звіти демонструють глибину та ретельність дослідження, використовуючи низку методологій для розв'язання найнагальніших проблем у секторі); стимулюючі дебати (звіти та блоги

відображають широкий спектр думок, а заходи надають можливість детально розглянути актуальні питання політики вищої освіти); гнучкість (швидке реагування на зміни політики, щоб допомогти сектору зрозуміти зміни, коли вони відбуваються); редакційна незалежність (забезпечується Консультативною радою та довіреними особами, які здійснюють експертну перевірку всіх великих проєктів) [1].

Отже, можемо зазначити, що у сучасній практиці розвинених демократичних країн, маємо достатні приклади залучення інститутів громадянського суспільства до управління національними системами вищої освіти. Вважаємо, що всупереч тому, що багато у чому ця практика визначається історичними та національними традиціями, на нашу думку, помітними є дві найголовніші тенденції:

- залучення інститутів громадянського суспільства (ради вищої освіти; ради з питань науки та освіти; регулюючо-координаційні ради; консультативно-координаційні ради; ради закладів вищої освіти; ради (асоціації, з'їзди, конференції) ректорів; ради (асоціації, союзи) викладачів та студентів тощо) на зовнішньому рівні управління системою вищою освітою, що у першу чергу сприяє вдосконаленню публічної політики у цій сфері та якості її реалізації;

- залученню інститутів громадянського суспільства (опікунські ради; ради радників; ради випускників; ради (асоціації) стейкхолдерів; органи студентського самоврядування, організації-донори тощо) на внутрішньому рівні управління закладами вищої освіти, де вони залучаються до контролю, моніторингу діяльності управлінських структур закладів, забезпечення автономії, фінансової незалежності, академічної свободи, зворотного зв'язку із зовнішнім середовищем та забезпечення інтересів суспільства.

Окремо варто наголосити на тому, що у західних демократичних країнах добре розвинута діяльність неурядових громадських організацій, що впливають на вироблення публічної політики у сфері вищої освіти, виступають експертами у сфері вищої освіти, здійснюють захист інтересів здобувачів освіти, сприяють міжкультурному обміну тощо.

3.2. Основні напрямки вдосконалення публічної політики в системі вищої освіти України

Вітчизняна система вищої освіти понад тридцять років перебуває у стані суттєвої трансформації. У ній вдосконалювались загальні підходи до функціонування вищої школи, реформувався зміст освіти, формувались державні стандарти підготовки фахівців, визначалася нова система вищої освіти, вдосконалювалась її управлінська модель тощо. Проте усе це відбувалося на фоні зміни державної політики у цій сфері загалом.

Цей процес був складним та іноді непослідовним насамперед через те, що реформування вищої освіти залежало від суспільно-політичної атмосфери в Україні, її бачення окремими політичними партіями та їх об'єднаннями, керівників державних органів влади, що відповідали за формування державної політики у цій сфері, бачення місця України у міжнародній спільноті та залежності вищої освіти від світових процесів інтернаціоналізації та глобалізації.

Разом з тим маємо зауважити, що в системі вищої освіти України так і не були до кінця подолані, на нашу думку, «наслідки радянського минулого (надмірна централізація управління вищою освітою, бюрократизація багатьох процесів, відсутність повноцінного залучення інститутів громадянського суспільства до формування та реалізації публічної політики у системі вищої освіти) та не завжди були враховані сучасні світові тенденції розвитку системи вищої освіти (залучення освіти до глобалізаційних процесів, її відповідність швидкоплинним процесам цифрової трансформації та розвитку технологій у суспільстві, орієнтація на ринок праці, формування рівного доступу до вищої освіти усіх соціальних груп населення, збільшення вартості освіти тощо)» [234, с. 620].

Під час підготовки дисертаційного дослідження питання вдосконалення публічної політики у сфері вищої освіти були відображені у декількох наших наукових роботах: «Основні напрями вдосконалення публічної політики та системи управління у сфері вищої освіти України» [234], «Форми взаємодії

інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні та основні напрями їх оптимізації» [240].

Ми маємо переконання, що на сьогодні публічна політика у сфері вищої освіти потребує суттєвого оновлення. Насамперед потрібно вдосконалити нормативно-правову базу регулювання функціонування вищої освіти в Україні, оскільки, на нашу думку, на сучасному етапі загалом вона не відображає пріоритетні стратегічні напрямки її реформування, хоч на той час, коли вона формувалась (на середину 2010-х рр.) вона суттєво активізувала реформи у цій сфері. Вважаємо, що у ній мають бути враховані як загальні тенденції розвитку публічного управління та адміністрування у світі та в Україні, так і міжнародні тенденції функціонування системи вищої освіти у XXI столітті.

Під час підготовки нашого дослідження ми проаналізували закордонну та вітчизняну наукову думку, рекомендації щодо вдосконалення публічної політики у цій сфері та сформулювали власні рекомендації щодо її вдосконалення в національному освітньому просторі.

Насамперед маємо зазначити, що навколо питання куди рухається вища освіта та якою вона має бути у новому тисячолітті триває доволі жвава дискусія у міжнародних наукових колах. Наприклад, ще у 2011 р. європейські окремі дослідники зробили висновки, що реформування європейської системи вищої освіти було зосереджено на кількох стратегічних напрямках:

- на суспільно-політичних реформах у сфері вищої освіти, які з кінця 1990-х позначилися двома ключовими подіями: укладення Болонської декларації (1999 р.) та підписання Лісабонської стратегії ЄС (2000 р.);

- загальної стандартизації освітніх навчальних програм за трьома циклами підготовки: бакалавр – магістр – доктор філософії (Phd), зі збереженням національних особливостей освітніх систем;

- введення академічної мобільності, що своєю чергою передбачало побудову єдиної системи забезпечення прозорої якості освіти, впровадження єдиної Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи,

Європейської рамки кваліфікацій з метою запровадження єдиного підходу до отримання професійної кваліфікації;

- підняття ролі закладів вищої освіти у формуванні суспільства знань та впливу в економіці;

- впровадження ринкового менеджменту та сучасних типів публічного управління в системі вищої освіти;

- ріст самозабезпеченості та конкурентоспроможності ЗВО через комерціалізацію діяльності;

- перехід системи управління вищою освітою від класичної державної форми регулювання до «багаторівневого багатоакторного управління» на різних рівнях;

- усунення кордонів національних систем вищої освіти та формування нових завдань перед органами державної влади та ЗВО внаслідок глобалізації, інтернаціоналізації та європеїзації вищої освіти;

- посилення інституційної автономії ЗВО [28, с. 1-10].

Зрозуміло, що ці реформи, які загалом були впроваджені наприкінці ХХ століття, це лише початок реформування вищої освіти з метою її відповідності тим завданням, які ставить сучасне суспільство. Тому система вищої освіти приречена на подальші зміни.

Наприклад, окремі дослідники вважають, що у майбутньому національні системи вищої освіти постануть перед новими викликами. Серед них:

- подальша інтернаціоналізація вищої освіти;

- європеїзація та глобалізація системи вищої освіти;

- зменшення кількості державних ЗВО та розширення ролі приватних ЗВО (у тому числі й через приватизацію) як механізм пошуку альтернативних фінансових джерел утримання вищої освіти;

- запровадження освіти протягом життя як одного з ефективних механізмів людського розвитку, у тому числі з особистих або професійних мотивів;

- створення нової системи управління вищою освітою;

- функціонування ЗВО через співпрацю з органами державної влади та промисловістю;

- ширше впровадження сучасних інформаційних технологій та розширення можливостей дистанційного навчання [35, с. 472].

Отже, вдосконалення системи вищої освіти – це процес постійний та безперервний. Запровадження досконалої системи вищої освіти – це запорука формування відповідальної публічної влади та побудови справедливого суспільства. Поряд з тим, вважаємо за потрібне, перевести увагу на окремі першочергові питання вдосконалення системи вищої освіти.

Узагальнивши пропозиції інших дослідників та опрацювавши наші попередні напрацювання, ми висловлюємо ряд міркувань щодо шляхів вдосконалення публічної політики у сфері вищої освіти.

Насамперед сучасна публічна політика у сфері вищої освіти має бути багатовекторною та багаторівневою. До вироблення публічної політики та її реалізації, на нашу думку, має залучатися широке коло суб'єктів: від органів публічної влади до інститутів громадянського суспільства, засобів масової інформації, представників експертного середовища тощо. Саме представники громадянського суспільства мають бути гарантом дотримання прав та свобод громадян у реалізації права на освіту загалом, вищої освіти зокрема та засобом подолання всеосяжного державного впливу [30, с. 139].

ІГС мають стати необхідним елементом інституційної моделі управлінської системи вищої освіти, а не бути орієнтованими лише на моніторинг та контроль її функціонування. Співпраця між органами публічної влади та представниками громадянського суспільства має базуватися на соціальному партнерстві [114]. Функціонування системи вищої освіти на принципах державно-громадського управління та державно-громадського партнерства має запроваджуватись законодавчим закріпленням багаторівневого управління в системі вищої освіти України, де будуть чітко визначені повноваження інститутів громадянського суспільства, форми їх взаємодії з органами публічної влади в системі управління вищою освітою.

На нашу думку, також, неодмінно має вирости роль органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади у формуванні публічної політики у сфері вищої освіти з метою подолання та розв'язання проблем розвитку громад, територій, регіонів та суспільства. Органи місцевого самоврядування та місцеві органи виконавчої влади мають володіти перевіреною інформацією щодо руху виробничих сил, кадрового дефіциту територій та першочергових завдань розвитку регіональної економіки. Це потрібно як для підвищення ролі регіональної політики в Україні, так і вдосконалення реформи децентралізації. Основна мета – забезпечення гармонійного розвитку регіонів, нівелювання суттєвих відмінностей між ними, забезпечення стабільного рівня їх функціонування.

Публічна політика у сфері вищої освіти має враховувати як загальнодержавний, так і регіональний ринок праці. Потрібно усунути «суперечності між вимогами ринку праці та обсягами, структурою і якістю підготовки у професійних ланках освітньої галузі» [112, с. 108], а «децентралізація управління освітою має здійснюватися з огляду на особливості соціально-економічного розвитку регіону, інтереси територіальних громад, можливості фінансового забезпечення» [110, с. 47].

Л. Грень, С. Вавренюк, П. Алієва пропонують розглядати вищу освіту через призму регіональної ефективності, яка має враховувати не тільки економічні, а й соціальні аспекти. Якщо економічна ефективність, на їх думку, веде до підвищення добробуту конкретної людини, організації, території та держави, то соціальна ефективність вищої освіти проявляється у двох аспектах: соціокультурному та демографічному. На їх думку, соціальний аспект спрямований на «поліпшення якості життя, зниження рівня соціальної напруженості, активізація культурного життя населення регіону», а демографічний полягає у тому, «що наявність на території регіону закладів вищої освіти веде до приросту населення в його працездатної частини, збільшує мобільність населення» [74, с. 146-147].

Вважаємо, що вже давно назріла проблема переосмислення повноважень ряду інститутів, що здійснюють управління та регулювання у сфері вищої освіти з метою вдосконалення інституційного забезпечення публічного управління у сфері вищої освіти. На нашу думку, модель управління вищою освітою має складатися із таких рівнів: Кабінет Міністрів України – Міністерство освіти і науки України та інші органи центральної виконавчої влади, відповідальних за розвиток вищої освіти – Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти – місцеві органи виконавчої влади – органи місцевого самоврядування – інститути громадянського суспільства – заклад вищої освіти.

Необхідність внесення змін в інституційну модель системи управління вищою освітою можна простежити на прикладі функціонування системи забезпечення якості освіти. До цього часу органи державної влади є основними агентами якості вищої освіти України. Вони формулюють вимоги до якості, контролюють та оцінюють діяльність учасників ринку освітніх послуг, що неодмінно веде до конфлікту інтересів зі стейкхолдерами, громадянським суспільством, «оскільки вирішальну роль у конструюванні системи забезпечення якості відіграє державне управління, а внесок інших учасників є мінімальним» [76, с. 89]. Суттєві кроки у цьому напрямку вже зроблені. Так окремі дослідники зазначають, що кількість ланок інституційної системи суттєво збільшилась. На сьогодні серед інституцій, що формують та реалізують публічну політику у сфері вищої освіти поряд з органами державної влади (Верховною Радою України; Кабінетом Міністрів України; Міністерством освіти і науки України, Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, акредитаційними комісіями) діють «навчально-методичні центри, інститути, що працюють у сфері досліджень проблем освіти); громадські об'єднання (організації роботодавців, об'єднання ЗВО, аналітичні центри, благодійні фонди, освітні асоціації, спілки дослідників); заклади вищої освіти (розробка внутрішніх систем забезпечення

якості); громадян, що є причетними до системи освіти (викладачі, студенти, їх батьки)» [98, с. 137].

Важливо, зберігати баланс під час зміни інституційної моделі забезпечення функціонування вищої освіти. Так, розширена інституційна автономія ЗВО, не має орієнтуватися лише на підвищення ролі керівництва ЗВО. Вона також має паралельно формувати вищий рівень його підзвітності, передбачати процедури забезпечення якості освітніх послуг, прозору систему функціонування з метою забезпечення інформованості стейкхолдерів про діяльність ЗВО та їх включення до прийняття рішень на рівні ЗВО [28, с. 7]. Поряд з тим зауважимо, що ці процеси неодмінно відбуваються з урахуванням історичних особливостей розвитку країни та розвитком загальним розвитком демократичних процесів в державі. Наприклад, якщо у Нідерландах, наглядова рада у ЗВО є звичним явищем, а в одному з найдавніших університетів країни – Лейденському університеті вона функціонує з 1575 р. [28, с. 7], то в Україні лише із прийняттям Закону України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 р. було передбачено появу наглядових рад в закладах вищої освіти.

Також зауважимо, що при формуванні та узгодженні публічної політики у сфері вищої освіти мають враховуватись як переваги, так і недоліки міжнародних тенденцій інтернаціоналізації та глобалізації вищої освіти. На нашу думку, із чітким проголошенням курсу європейського вибору та з набуттям статусу кандидата на членство в ЄС з 23 червня 2022 р. ми маємо, з одного боку, зберегти та закріпити у нормативно-правових актах збереження кращих історичних національних традицій вищої освіти, з іншого – врахувати як європейські, так і міжнародні тенденції розвитку вищої освіти.

Події в системі функціонування вищої освіти доводять, що Україна вже є активним учасником цих процесів. І, на нашу думку, цей процес є невідворотним, навіть якщо ми ще маємо врахувати певні загальноміжнародні тенденції розвитку вищої освіти. Окремі вітчизняні дослідники вказують, що «українські вищі навчальні заклади ще мають пройти довгий шлях до більшої інтернаціоналізації та глобалізації. Для цього вони повинні позбутися

пострадянських рис, що залишилися, і завершити розпочаті реформи» [59, с. 157], а інші наголошують на тому, «публічне управління у сфері вищої освіти має сформувати підґрунтя для реалізації різних форм інтернаціоналізації в закладах вищої освіти (ЗВО) України» [210, с. 304].

Однак одночасно ми поділяємо думки тих дослідників, які вказують що інтернаціоналізація та глобалізація вищої освіти – це загроза втрати автентичності національної системи. Так, дослідник К. Балабанов вказує, що «перед сучасною освітою постають універсальні цілі: вийти на новий рівень якості європейської освіти і де-факто забезпечити її конкурентоспроможність на світовому ринку, реформуючи її на засадах демократизації, відкритості, безперервності, рівного доступу до набуття освіти, мобільності, зберігаючи при цьому автентичність національної освіти» [53, с. 304].

Цю думку підтверджують також інші дослідники. Так, В. Петрович, О. Байбакова, С. Лапшин аналізуючи модернізацію освітніх програм для здобувачів вищої освіти, вважають, що вони мають бути спрямовані на «активну підтримку розвитку культурної та національної ідентичності молоді, повинні ґрунтуватися на національній пам'яті та історичній правді, національній самосвідомості, патріотизмі, ідеалах, почутті гідності» [158, с. 1293]. І. Усар та В. Кононенко також застерігають, що поряд із суттєвими перевагами інтернаціоналізації та глобалізації вищої освіти також стоять загрози звуження національного елементу та втрата історичних традицій вищої освіти [118, с. 128].

На думку окремих дослідників, виходом із цієї ситуації може стати те, що замість чіткого централізованого державного управління у цій сфері потрібно ширше використовувати механізми державного регулювання, що дозволить забезпечити дотримання балансу між автономією ЗВО та діяльністю органів публічного управління щодо коригування функціонування системи забезпечення якості вищої освіти [143, с. 27].

На нашу думку, також суттєвого вдосконалення вимагає система фінансового забезпечення вищої освіти. Ми вважаємо, що система

фінансування вищої освіти навіть на сьогодні включає багато елементів колишньої радянської системи освіти. Також питання суттєвого оновлення системи фінансування вищої освіти, як і, наприклад фінансування системи охорони здоров'я, лежить в площині політичних непопулярних радикальних рішень, і за це хтось має взяти на себе політичну відповідальність.

Вважаємо, що потребують модернізації механізми фінансової підтримки ЗВО, забезпечення автономії ЗВО у фінансових питаннях, поступового відходу від інституту державних стипендій до системи грантів при функціонуванні вищої освіти, розширення ролі представників громадянського суспільства у питаннях моніторингу та контролю розподілу державних коштів на освіту, ширше залучення капіталу приватних осіб та бізнесу до фінансування вищої освіти. І тут наша думка повністю збігається з поглядами інших вітчизняних дослідників, які зауважують, що у питаннях фінансування освіти першою чергою потрібно зупинитись на кількох основних напрямках: підвищення фінансової незалежності як фактора, що сприятиме підвищенню відповідальності за ефективне використання як власних, так і позикових коштів; нормативного визначення питання інституційного забезпечення механізму надання освітніх грантів, заохочення видачі грантів на навчання обдарованої молоді за допомогою коштів бізнесу; модернізації державного фінансового контролю щодо використання ЗВО бюджетних коштів через підвищення якості освіти та їх ефективного функціонування [132].

У цих питаннях, важливу роль може відіграти досвід інших країн. У першу чергу варто звернути уваги досвід економічно розвинених країнах світу. У таких країнах, як правило, фінансування вищої освіти відбувається через її фінансування різноманітними фондами. У США та інших провідних країнах світу інвестування у вищу освіту вважається найкращим капіталовкладенням. Також особливої уваги та вивчення досвіду інших країн потребують питання функціонування інституту кредитування освіти, роботи стипендіальних фондів та поширення грантових програм [184].

Важливим також, на нашу думку, у питаннях фінансування залишаються питання збільшення та диверсифікації фінансування вищої освіти; посилення контролю над дотриманням принципів фінансування вищої освіти, що прописані у нормативно-правових актах (насамперед виконання норм Конституції України та законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту»), де передбаченні чіткі критерії фінансування вищої освіти; створення умов та залучення приватних підприємств до підготовки фахівців у вищих навчальних закладах та стимулювання їх активної участі у цих питаннях, у тому числі через матеріальне забезпечення вищої школи [183, с. 44].

Ми також вважаємо, що суттєвого вдосконалення потребує інститут науково-дослідної діяльності закладів вищої освіти. Вважаємо, що Україна має ширше взяти за основу досвід інших країн, де ЗВО є центром науково-дослідної роботи, втіленням у життя нових технологій та інновацій. На нашу думку, підвищення ролі ЗВО у науці паралельно сприятиме виконанню кількох важливих завдань щодо модернізації вищої освіти: залучення коштів інвесторів до фінансування ЗВО; заохоченню розроблення високотехнологічних продуктів; стимулювання проведення високоякісних наукових досліджень здобувачами вищої освіти через запровадження механізмів фінансування, підтримки та стимулювання інноваційної діяльності в ЗВО, комерційно-орієнтованих досліджень та розробки інноваційних технологій.

Останнім часом у вітчизняних нормативно-правових актах наголошується на необхідності запровадження високотехнологічного виробництва та створення масових інноваційних продуктів, де важлива роль відводиться ЗВО. Цьому має сприяти, на думку органів державної влади, «налагодження комунікацій та створення консорціумів, які об'єднують заклади вищої освіти, наукові установи і підприємства, проведення інвентаризації технологічних рішень (їх рівня і готовності до впровадження), розроблених закладами вищої освіти та науковими установами, а також підприємств, здатних виробляти конкурентоздатну продукцію на основі цих технологічних рішень» («Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року», 2019 р.) [204].

Отже, вважаємо, що питання модернізації та вдосконалення публічної політики у сфері вищої освіти залишається актуальним й на сьогодні. При реформуванні державної політики у цій сфері, Україна має відмовитися від недоліків функціонування системи вищої освіти у період радянського минулого, зберегти історичні традиції та автентичність національної освіти, але при цьому врахувати загальні тенденції глобалізації та інтернаціоналізації вищої освіти, запити соціально-економічного, політичного розвитку держави, інтереси громадянського суспільства.

При цьому, слід визнати, що навіть за умови реформування системи вищої освіти в Україні протягом останніх тридцяти років, ця вітчизняна сфера суспільних відносин перебуває у ролі, що наздоганяє кращі традиції у цій сфері розвинених демократичних країн. Ми відстаємо від загальносвітових тенденцій та нерідко беремо за основу той досвід інших країн, від якого вони відмовилися або який вже суттєво вдосконалили.

Публічна політика у сфері вищої освіти потребує системних змін та глибокої модернізації. Варто зазначити, що якщо тут не відбудеться суттєва модернізація та не будуть взяті за основу інші принципи функціонування вищої освіти, Україна буде поступатися у цій сфері не тільки країнам розвиненої демократії, а й багатьом державам, з якими Україна ще не так давно знаходилися в межах єдиної соціалістичної системи. На нашу думку, модернізації та вдосконалення потребують питання нормативного, інституційного та фінансового забезпечення вищої освіти; вироблення новітньої освітньої політики з урахуванням загальнодержавного та регіонального ринку праці, тенденцій соціально-економічного розвитку країни, запитів промислового виробництва, приватного бізнесу та інтересів громадянського суспільства. До того ж, сприятиме підвищенню ролі вищої освіти в Україні та її конкурентоздатності у світі її переорієнтування на науково-дослідну та інноваційну діяльність.

3.3. Розширення ролі та функцій інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою в Україні

В умовах становлення демократії та реформування публічного управління на демократичних засадах роль громадянського суспільства та його інститутів значно зростає. Як стверджують окремі автори, «передача окремих управлінських функцій від органів державної влади до інших суб'єктів управлінської діяльності в державному регулюванні суспільними процесами є невідворотними» [115]. Утім маємо зазначити, що Україна до цього часу так і не використала цей потенціал реформування управлінської моделі, а управління в системі вищої освіти багато у чому знаходиться між елементами радянського минулого та сучасного неконтрольованого процесу формування ринкової економіки.

В цих умовах вважаємо за необхідне висловити ряд міркувань щодо реформування системи управління вищою освітою в Україні та визначити основні напрямки вдосконалення ролі інститутів громадянського суспільства в управлінській моделі вищою школою. Серед них ми виділили такі напрями структурних реформ:

- Залучення інститутів громадянського суспільства до формування публічної політики у сфері вищої освіти. Вважаємо, що саме громадянське суспільство через різноманітні громадські організації має стати одним із головних суб'єктів вироблення державної політики. Оскільки в демократичній державі та в умовах реалізації у публічному управлінні концепції «Належного врядування» уся діяльність держави та органів публічної влади має бути направлена на задоволення інтересів громадян, роль інститутів громадянського суспільства у виробленні публічної політики у сфері вищої освіти є вкрай високою. Ми підтримуємо висновок дослідників, що «залучення громадськості до процесу прийняття рішень підвищує прозорість та підзвітність, що допомагає запобігати корупційним практикам та покращує ефективність управління» [200, с. 474].

Інститути громадянського суспільства мають залучатися до формування державної політики з питань реалізації права на отримання вищої освіти та вступу, плати за навчання, фінансової допомоги здобувачам вищої освіти, функціонування служб підтримки здобувачів, акредитації закладів вищої освіти, формування державних стандартів освіти тощо. Адже це те, що буде хвилювати суспільство завжди, а «функціональне призначення об'єднань громадян (non-government organizations) – захист їхніх конституційних прав і свобод, реалізації спільних інтересів» [81, с. 40].

- Участь інститутів громадянського суспільства у процесах регулювання та забезпечення якості вищої освіти. Інститути громадянського суспільства мають безпосередньо залучатися разом з органами державної влади до забезпечення якості вищої освіти. Оскільки інститути громадянського суспільства представляють інтереси та запити учасників сучасного ринку праці, вони мають брати участь у формуванні державних стандартів вищої освіти, залучатися до розробки освітніх програм, забезпечувати контроль над кваліфікацією викладачів тощо. Держава має сприяти «участі інститутів громадянського суспільства у громадському контролі, моніторингу та оцінці якості надання суспільно значущих послуг за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів» [149].

- Контроль представників громадянського суспільства питань фінансування вищої освіти та їх участь у розподілі видатків державного та місцевих бюджетів на освіту. На нашу думку, є чітка проблема визначення місця інститутів громадянського суспільства як структурного елементу фінансового механізму у системі вищої освіти України. У проєкті «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки» (наслідком обговорення проєкту стало прийняття «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки») до слабких сторін системи вищої освіти в Україні віднесено «недосконалу систему розподілу бюджетних ресурсів між закладами вищої освіти» [202, с. 34].

- Розвиток координації та співпраці між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства з питань публічного управління у сфері вищої освіти. Це сприятиме залученню зусиль як держави, так і громадянського суспільства щодо співпраці між вищими навчальними закладами, обміну ресурсами, досвідом, використання дослідницької співпраці тощо. Тут також варто зазначити, що держава має у всілякий спосіб сприяти підвищенню ролі інститутів громадянського суспільства та реалізації концепції державно-громадського управління.

Водночас маємо звернути увагу на іноді інертному зацікавлені у впливі самим громадянським суспільством на сферу вищої освіти. Так, при обговоренні проєкту «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки» громадськими організаціями було надано лише 4 % пропозицій (менше лише здобувачами – 1 %), тоді як Міністерством освіти і науки України – 19 %, закладами вищої освіти – 56 %, Національною академією наук України, Національною академією педагогічних наук України, Національним інститутом стратегічних досліджень – 15 %, бізнесовою спільнотою – 5 % [202, с. 70].

- Залучення інститутів громадянського суспільства до формування ринку кваліфікованої робочої сили. Заклади вищої освіти мають узгоджувати свої освітні програми з потребами робочої сили регіону та держави загалом. Держава має співпрацювати з громадянським суспільством та іншими зацікавленими сторонами з питань запровадження освітніх програм, що у першу чергу є потрібними ринку праці. Одночасно держава має зважати на проблеми глобалізації як ринку праці, так і освіти, супутніми проблемами яких є проблема трудової міграції. Тут ми повністю погоджуємося з В. Слюсаренком, який стверджує, що «існуюча в Україні система взаємин бізнесу і держави та «третього сектора» при вирішенні нагальних питань суспільства зумовлює необхідність формування нового інституту та механізмів внутрішньо-інституціонального партнерства на основі поєднання принципів державного регулювання економіки» [197, с. 154]. На нашу думку, сприятиме формуванню ринку кваліфікованої робочої сили також дуальна освіта, яка, на

думку окремих дослідників спричине модернізації у системі вищої освіти [194, с. 791]. Інститути громадянського суспільства мають також активно долучитися до впровадження концепції «навчання протягом життя», що своєю чергою активно вплине на розбудову самого громадянського суспільства та стане «рушійною силою формування та розвитку економічного, інтелектуально-духовного та культурного майбутнього нації» [8, с. 106].

- Гарантування доступу до вищої освіти та дотримання принципу справедливості реалізації права на вищу освіту. Інститути громадянського суспільства мають стати не тільки гарантом дотримання права на вищу освіту, а й суб'єктом, який практично буде допомагати реалізовувати це право. Мова йде не тільки про громадський контроль, що проводиться окремими інститутами громадянського суспільства та «сьогодні є невіддільним складником механізму демократичної, правової держави» [182, с. 116], а й взяттям інститутами громадянського суспільства на себе функції з сприяння реалізації права на вищу освіту через надання грантів, соціальної допомоги, матеріальної та інклюзивної підтримки окремих категорій громадян.

Поряд з тим варто наголосити на окремих формах реалізації завдань з підвищення ролі інститутів громадянського суспільства у системі вищої освіти. На нашу думку, серед них варто виділити такі:

- залучення представників громадянського суспільства до складу експертних груп, громадських рад з питань вироблення державної політики у сфері вищої освіти;

- залучення громадських організацій до вироблення проєктів нормативно-правових актів з різних питань реформування системи вищої освіти в Україні;

- проведення громадських консультацій, створення онлайн-платформ для збору відгуків та ідей від широкого кола громадськості щодо питань вищої освіти, проведення опитувань серед різних груп, щоб врахувати різні точки зору (В. Бондар та Р. Ленда пропонують розглядати поняття «платформа», як «таку форму участі, при якій за допомогою соціально-комунікативного засобу

формується спеціалізоване соціальне середовище для здійснення інституціолізованої взаємодії між владою і організованим громадянським суспільством, направленої на пошук спільних узгоджених рішень з метою реалізації інтересів її учасників» [58, с. 92-93]);

- встановлення рівноправного партнерства з громадськими організаціями, що у першу чергу представляють інтереси закладів вищої освіти, наукової спільноти, здобувачів вищої освіти, інших зацікавлених сторін;

- проведення громадських форумів, обговорень та відкритих дебатів для стимулювання взаємодії між інститутами та громадою;

- забезпечення повного доступу громадських організацій та суспільства до інформації з питань функціонування вищої освіти в Україні.

Зазначимо, що на основі вищевикладеного матеріалу цілком помітна проблема законодавчої регламентації залучення інститутів громадянського суспільства до участі вироблення публічної політики у сфері вищої освіти. Зокрема, є потреба внести зміни у цій частині до Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) [164].

В реалізації права на освіту в демократичній державі інститути громадянського суспільства беруть участь не тільки як один з елементів концепції державно-громадського управління, а й виступають замовниками освітніх послуг. На жаль, в сучасних умовах існує величезний розрив між міжнародними правовими зобов'язаннями країн щодо забезпечення загальної безплатної та якісної освіти та реальністю забезпечення такої освіти для всіх. Саме тут громадянське суспільство відіграє вирішальну роль, де воно є важливим учасником процесів соціальної підзвітності та слідкує за ефектом створення рівності та за ефективністю політики в сфері державної освіти [9]. Водночас ми підтримуємо тезу, яка запропонована у «Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» (2016 р.), що «громадська складова в управлінні освітою інституційно не розвинута, що не дає громадськості відповідально й ефективно впливати на стан освітянських справ» [147, с. 18].

Однак міжнародна спільнота активно пропагує залучення інститутів громадянського суспільства до співпраці із закладами вищої освіти. Так, авторитетна міжнародна організація та спеціалізована структура Організації Об'єднаних Націй (ООН) ЮНЕСКО, яка серед інших завдань відповідає за співпрацю своїх членів-держав у галузі освіти, наголошує на необхідності взаємодії та партнерських стосунків із різними категоріями стейкхолдерів для виконання соціальної ролі вищої освіти. У підсумковому документі Міжнародної конференції у 2009 р. (World Declaration on Higher Education, 2009, WCHE2009), яка була проведена ЮНЕСКО, було зазначено, що «вищій освіті належить створити взаємовигідні товариства (партнерства) з громадами і громадянським суспільством для полегшення обміну та передачі знань», що своєю чергою передбачає активну участь інститутів громадянського суспільства як стейкхолдерів розвитку вищої освіти.

Поряд з тим, варто зазначити, що в умовах формування демократичної держави, де економіка, як правило, базується на ринкових принципах, а освіта є товаром, який можна вигідно продати, роль інститутів громадянського суспільства зростає. Вони беруть безпосередню участь у визначенні фахівців, необхідних для розвитку суспільства. Інститути громадянського суспільства стають важливим суб'єктом суспільного замовлення освітніх послуг, оскільки бізнес, у тому числі й освітній бізнес, спрямований переважно на отримання прибутку, а не стільки на задоволення суспільних запитів. Саме громадянське суспільство, через гнучкість і здатність до адаптації, стає все більш цінним перед формуванням нових викликів.

У цих умовах інститути громадянського суспільства мають стати суттєвою ланкою забезпечення співпраці суспільства з державою, у тому числі через забезпечення їх доступу до управління освітою, але це своєю чергою можливе за умови формування у державі «соціального партнерства як феномену демократії» [147, с. 18].

Вважаємо, що тут у пригоді має стати досвід США, де роль інститутів громадянського суспільства є надзвичайно важливою. Їх функції зводиться не

тільки до замовлення освітніх послуг, а й включають проведення різноманітних заходів:

- досліджень сфери освіти;
- надання грантів учням, вчителям та школам;
- надання освітніх послуг;
- захист прав та свобод учасників освітнього процесу;
- впровадження окремих навчальних практик;
- вплив на громадську думку або лобіювання тощо [52, с. 18].

Якість освіти має безпосередньо відповідати запитам суспільства. Так у Законі України «Про вищу освіту» вказано, «якість вищої освіти – відповідність умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та / або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам *заінтересованих сторін і суспільства* (виділено автором), що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості» [164].

Забезпечення якості освіти є важливим елементом надання освітніх послуг. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» «система забезпечення закладом вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) за його поданням оцінюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти або акредитованими ним незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти на предмет її відповідності вимогам до системи забезпечення якості вищої освіти, що затверджуються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти» [164]. Згідно із вказаним нормативно-правовим актом до складу Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти обов'язково мають входити три особи, які обираються з-поміж представників всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців (ст. 19) [164]. Отже, представники інститутів громадянського суспільства з одного боку безпосередньо впливають на роботу Національного агентства, з іншого –

безпосередньо мають вплив на якість освіти у закладах вищої освіти через залучення до процедур оцінювання якості освітніх програм.

Згідно зі статтею 41 Закону України «Про освіту» (2017 р.) інститути громадянського суспільства можуть залучатися до забезпечення якості освіти через такі інструменти, процедури та заходи забезпечення і підвищення якості освіти: громадську акредитацію закладів освіти, зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання, моніторинг якості освіти, громадський нагляд [173]. До того ж Закон прямо зобов'язує заклади вищої освіти здійснювати свою діяльність на принципах прозорості та інформаційної відкритості. Вони «формують відкриті та загальнодоступні ресурси з інформацією про свою діяльність та оприлюднюють таку інформацію» [173].

Важливим інструментом впливу інститутів громадянського суспільства на забезпечення реалізації права на освіту є участь інститутів громадянського суспільства у формуванні програмних компетентностей та результатів навчання освітніх програм, які дають право на присудження чи присвоєння визначеної освітньою програмою освітньої або освітньої та професійної кваліфікації; визначенні переліку освітніх компонентів, їх логічної послідовності; пропозицій щодо вибіркового освітніх компонентів програми, участь в акредитації програми як стейкхолдерів тощо. Вважається, що обидва суспільні актори, ЗВО та ГО, виконують схожу функцію – сприяють суспільному прогресу та здійсненню соціально-економічних, культурно-політичних, просвітницьких, технологічних та інших трансформацій за допомогою різних способів та практик [214, с. 102]. Помінова І. І., Зарецька Л. М. вважають, що «громадські організації виступають сьогодні важливим суб'єктом, який контролює якість навчального процесу, рівень знань випускників і їх відповідність запитам сучасного ринку праці й надає пропозиції щодо постійного вдосконалення кожного актора та їх взаємодії» [161, с. 10].

Своєю чергою ЗВО представляють інтереси суспільства. Особливо це яскраво проявляється в умовах війни. Як слушно зауважують окремі дослідники: «університети виступають катализаторами громадських ініціатив у

сфері гуманітарної допомоги та відновлення країни та її людського потенціалу» [49, с. 111]. Тому, налагодження вигідного партнерства потрібно і громадянському суспільству, і закладу освіти, і суспільству та державі загалом.

Однак безпекові виклики піднімають запити до нових реформ у суспільстві, у тому числі й у вищій освіті. Як слушно зауважують окремі науковці, здобувачі освіти з України через воєнні дії змушені були виїхати за межі нашої країни та «мали змогу оцінити інфраструктуру західних університетів», а у майбутньому, цей досвід стане вимогою до трансформації вітчизняної системи вищої освіти [192, с. 154].

Отже, роль та значення інститутів громадянського суспільства в реалізації права на освіту є надзвичайно важливими. В умовах демократичної держави вони виступають не тільки учасниками формування та реалізації публічної політики у сфері вищої освіти, а й є замовниками освітніх послуг як посередник між трьома макросередовищами: суспільством – державою – бізнесом. Вважаємо, що прямими завданнями громадянського суспільства у цьому контексті є вплив на підготовку кваліфікованих фахівців, які забезпечать соціальні інтереси суспільства та будуть вигідними як державі, так і бізнесу.

Отже, вважаємо, що зазначенні напрямки залучення інститутів громадянського суспільства сприятимуть системним реформам у сфері управління вищою освітою в Україні, подоланні недоліків минулого, пристосування до глобалізаційних процесів у сфері вищої освіти та підвищення її конкурентоздатності в умовах глобалізації.

3.4. Основні напрями оптимізації форм взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні.

Функціонування суспільства в умовах демократії неминує передбачає залучення інститутів громадянського суспільства до формування та реалізації публічної політики, а також передачу певних функцій процесу управління

інститутам громадянського суспільства. Демократія не може існувати без участі громадян, а громадянське суспільство не може існувати без демократії.

Безсумнівно, сектор вищої освіти не стоїть осторонь цього процесу. Ідеальним варіантом ми бачимо взаємодію громадянського суспільства та органів державної влади, органів місцевого самоврядування у формі співпраці для реалізації функцій та завдань, що стоять сьогодні перед вищою освітою.

Однак слід зазначити, що хоча національне законодавство загалом визначає основні форми взаємодії між державними установами та організаціями громадянського суспільства, воно не фокусується на конкретних сферах суспільних відносин, у тому числі й на вищій освіті. Вітчизняне законодавство, що регулює суспільні відносини у сфері вищої освіти, загалом визначає лише загальні форми взаємодії між державними установами, органами місцевого самоврядування та організаціями громадянського суспільства в Україні.

Питання взаємодії представників громадянського суспільства з органами публічної влади опрацьоване нами у статті «Форми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні та основні напрями їх оптимізації» [240]. У цьому підрозділі ми частково представимо наші напрацювання щодо цього питання.

На нашу думку, широка взаємодія у публічному управлінні стала можливою лише із початком активного впровадження процесів демократизації суспільних відносин, що передбачала залучення громадянського суспільства та його інститутів як до вироблення, так і реалізації публічної політики.

Також цьому сприяла загальна модернізація публічного управління в Україні на принципах «Належного врядування», де до прийняття політичних рішень та впровадження дії мають залучатися усі зацікавлені сторони, а усі суспільні відносини мають регулюватися на принципах верховенства права, реагування на соціальні потреби, прагнення до політичного консенсусу, включення до цих процесів різних груп і середовищ, ефективністю та підзвітністю (соціальною відповідальністю) [26, с. 98]. Належне врядування

ґрунтується на кількох основних принципах. Серед них: процес демократичного вибору, контролю та постійної зміни центрального органу виконавчої влади; можливість визначати та впроваджувати публічну політику та надавати якісні публічні послуги; участь громадян у функціонуванні адміністративних інституцій, які керують соціальною та економічною політикою [26, с. 98].

На нашу думку, взаємодія в управлінні – це взаємодія різних суб'єктів, яка характеризується широким залученням інститутів громадянського суспільства до формування державної політики та її реалізації з метою задоволення суспільно значущих інтересів та отримання якісних послуг. Взаємодію також визначають як діяльність учасників суспільних відносин для досягнення спільних інтересів, що характеризується взаємним впливом. Оскільки освіта є однією з найважливіших суспільних сфер і важливою основою функціонування держави, беззаперечним є той факт, що інтереси держави та суспільства завжди перетинаються та є предметом взаємодії всіх зацікавлених сторін.

Маємо зазначити, що за оцінками самої державної влади України, та міжнародних організацій у питаннях взаємодії громадянського суспільства з органами публічної влади маємо суттєві проблеми. Наприклад, згідно з Індексом сталості розвитку організацій громадянського суспільства протягом 2014-2019 рр. в Україні відбулося «лише незначне покращення ситуації у сфері організаційної спроможності інститутів громадянського суспільства, їх фінансової життєздатності, розвитку інфраструктури громадського сектору, а також відсутність суттєвих змін за напрямом залучення органами державної влади та органами місцевого самоврядування таких інститутів до надання суспільно корисних послуг» («Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки») [149].

Зазначимо, що цей нормативно-правовий акт не передбачає конкретних форм взаємодії ІГС з органами публічної влади. Однак, у ньому вказується на необхідності забезпечення «ефективних процедур громадської участі у

формуванні та реалізації державної політики на національному та регіональному рівнях, вирішенні питань місцевого значення», де до форм участі представників громадянського суспільства у взаємодії з органами публічної влади передбачено: вибори та референдуми, загальні збори (конференції) за місцем проживання, громадські слухання, місцеві ініціативи, електронні петиції, консультації з громадськістю, громадську експертизу, участь громадян та інститутів громадянського суспільства у роботі консультативно-дорадчих органів та органів самоорганізації населення [149].

Маємо також наголосити на тому, що існує суттєва різниця між взаємодією організацій громадянського суспільства з органами публічної влади на загальнодержавному та регіональному рівнях. На думку окремих дослідників на регіональному рівні вона є малоефективною, а й іноді відсутня взагалі, що неодмінно веде до виникнення корупційних дій та зловживання службовим положенням посадових осіб [137, с. 96].

Основною формою взаємодії, на нашу думку, на сучасному етапі є громадська участь. Наразі представники громадянського суспільства в першу чергу представляють свою позицію через участь у роботі органів публічної влади. Однак ми вважаємо громадську участь лише однією з форм такої взаємодії при реалізації суспільних відносин у сфері вищої освіти. При цьому, зауважимо, що у багатьох міжнародних актах саме участь є одним із базових принципів ефективного управління через врядування.

Так, за «Білою книгою», що була підготовлена на початку 2000-х років Європейською Комісією у реформі врядування Європейського Союзу, як плані дій реформування системи управління, було зазначено, що якість та ефективність політики ЄС тісно пов'язана з участю різноманітних осіб та організацій на кожному етапі створення політики, починаючи від планування й до впровадження. Розширення участі представників громадянського суспільства з великою ймовірністю підвищить довіру до кінцевого результату політики та інституцій, які її втілюють [94, с. 11].

Своєю чергою зауважимо, що впровадження взаємодії інститутів громадянського суспільства у процесі управління вищою школою залежать від зрілості самого суспільства та особливостей демократичного розвитку держави. Іншими словами, форми взаємодії громадянського суспільства з органами публічної влади залежать від «ролі громадянського суспільства у мережевих конструкціях публічного партнерства залежить від рівня інституціоналізації даного виду акторів і від поведінкової стратегії держави по відношенню до суспільства» [225, с. 102]. Одночасно погоджуємось із думкою інших дослідників, які стверджують, що навіть сьогодні, з утвердженням демократичної традиції розвитку держави, остання так і не сформувала твердого розуміння форм співпраці органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства, та не може використовувати увесь запас «третього сектора» для побудови та функціонування правової демократичної держави [117, с. 132].

Саме тут бачимо найбільшу прогалину у державній політиці щодо розуміння місця та ролі громадянського суспільства. Очевидно, що за таких умов ефективним може стати як міжнародний досвід залучення громадськості до управління, так і окремі стійкі національні історичні традиції демократії участі.

Рух України до членства в ЄС, на нашу думку, якраз продиктований тим, що наша держава намагається використати кращий досвід західної демократії взаємодії органів публічної влади з громадськістю, що неодмінно сприятиме сталому розвитку суспільства, підвищенню рівня життя громадян, соціальній інтеграції та побудові суспільства на засадах взаємної довіри [133].

З огляду на зазначене вище та враховуючи досвід розвинених демократичних країн, власні теоретичні висновки, які ми зробили під час пропонованого дослідження, вважаємо за потрібне виокремити такі напрями вдосконалення форм взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства в процесі побудови ефективної управлінської моделі у системі вищої школи.

- Представлення та лобіювання інтересів суспільства.

Ми вважаємо, що організації громадянського суспільства мають стати лобістами інтересів суспільства загалом. В умовах, коли держава прагне перекласти тягар фінансування вищої освіти на плечі бізнесу, приватного капіталу та промисловості та враховуючи те, що вони насамперед є орієнтованими на отримання прибутку, якраз громадянське суспільство має виконувати функції адвокації та лобіювання інтересів суспільства. Організації громадянського суспільства мають відстоювати принципи формування державної політики у сфері вищої освіти, залучаючи громадянське суспільство та заохочуючи політиків до прийняття законів та впровадження публічної політики, які будуть відповідати їхнім цілям.

Однак втілити це у життя можна тоді, коли буде постійно рости рівень правової культури, обізнаності громадян, мобілізації громадської підтримки та впливу на представників органів публічної влади. У демократичній державі громадянське суспільство виступає виразником інтересів громадян, захищає їхні права та свободи, організовує та координує акції протесту, ініціює державні реформи (особливо у сфері боротьби з корупцією), здійснює моніторинг та контроль за діяльністю органів публічної влади, державних і комунальних підприємств, установ та організацій [114].

Коли ми вживаємо термін лобіювання, то маємо на увазі насамперед представництво інтересів суспільства. Оскільки інститути громадянського суспільства – це насамперед добровільні об'єднання громадян для вираження власних інтересів, які створенні без мети отримання прибутку. Саме тому лобіювання інтересів представниками громадянського суспільства не має нічого спільного із «комерційним лобіюванням», що було врегульоване новоприйнятим 24 лютого 2024 р. Законом України «Про лобіювання» (вступив в дію 14 березня 2024 р.). У Законі чітко зазначено, що лобіюванням «не є діяльність громадських об'єднань, інших неприбуткових підприємств, установ та організацій, що спрямована на вплив (спробу впливу) на суб'єктів владних повноважень (органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого

самоврядування, юридичні особи публічного права, наділені владними повноваженнями, їх посадових осіб) з метою прийняття або утримання від прийняття такими суб'єктами рішень, що віднесені до їхніх повноважень, крім випадків, якщо така діяльність стосується комерційних інтересів» [169].

- Участь інститутів громадянського суспільства у розробці та реалізації політики у сфері вищої освіти.

Організації громадянського суспільства мають бути невіддільними учасниками процесу формування та реалізації політики. Організації громадянського суспільства мають розробляти та впроваджувати політику у сфері вищої освіти, у тому числі через долучення до розробки правил вступу, затвердження стандартів освітньо-професійних програм, встановлення плати за навчання у закладах вищої освіти, розробку правил організації освітнього та наукового процесів тощо. Ця політика має на меті сприяти доступу, рівності та якості вищої освіти, беручи до уваги потреби та пріоритети суспільства.

Варто зазначити, що чинне вітчизняне законодавство багато у чому вже визначає громадянське суспільство невідчужуваним учасником процесу формування державної політики, метою якої має стати прийняття ефективних спільних рішень разом з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та бізнесом, захист прав та інтересів громадян, досягнення спільного суспільного блага («Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки») [149]. Одночасно звертаємо увагу на те, що державна політика України своєю чергою має сприяти розвитку громадянського суспільства та особистої зацікавленості громадян у формуванні публічної політики. На нашу думку, основою співпраці громадськості та органів публічної влади має стати добробут громадян та якісне життя. Тут ми погоджуємося з думкою дослідників, що в основі цієї співпраці мають бути не домовленості між суб'єктами політики, а прагнення розв'язання політичних, соціальних та економічних проблем, як викликів для повноцінного функціонування суспільства [187, с. 205-206]. І все це має

відбуватися з урахуванням одних із базових принципів ефективного врядування – відкритості та підзвітності [94, с. 17].

- Моніторинг і нагляд у реалізації публічної політики у сфері вищої освіти.

Моніторинг і нагляд залишаються ключовими аспектами взаємодії між інститутами громадянського суспільства та органами публічної влади. У демократичному суспільстві інститути громадянського суспільства виконують роль наглядачів, контролюючи діяльність уряду, його політику та програми, щоб забезпечити підзвітність, прозорість і дотримання стандартів прав людини, зокрема й у сфері вищої освіти. Вони можуть проводити дослідження, збирати та аналізувати дані, а також висвітлювати проблеми, які мають суспільний інтерес.

Питання необхідності контролю над владою було неодноразово порушено західними теоретиками. Наприклад, Ф. Фукуяма стверджував, що демократія вимагає політичного контролю над державою, який, своєю чергою, відображає популярні побажання та очевидно висхідні рівні політичної участі. Такий контроль є необхідним і легітимним для досягнення політичних цілей держави [220, с. 342].

- Долучення інститутів громадянського суспільства до дослідження та аналізу публічної політики у сфері вищої освіти як експертного середовища.

Основою публічної політики у сфері вищої освіти України має стати доказова політика як новий підхід вдосконалення системи публічного управління, яка базується на доказах (англ. «Evidence-Based Policy», «Evidence-Based Policy-Making»). На нашу думку, якщо не всі, то окремі інститути громадянського суспільства мають ширше залучатися до аналізу публічної політики у сфері вищої освіти. ІГС можуть не тільки залучатися до досліджень та аналізу актуальних питань публічної політики у цій сфері, а й надавати рекомендації, що базуються на фактах доказової політики органам публічної влади.

Ращом з тим маємо зазначити, що традиція співпраці органів державної влади та органів місцевого самоврядування з представниками у питаннях вироблення публічної політики є вкрай нерозвиненою. Вона фактично не застосовувалася до вироблення публічної політики у сфері вищої освіти, оскільки переважна більшість таких аналітичних центрів є зосередженими переважно на питаннях економіки, внутрішньої політики, зовнішньої політики та соціальної сфери. Однак, на нашу думку, так звані «фабрики думок» (англ. «think tanks») у цій сфері мають значний потенціал, оскільки можуть залучатися до здійснення політичних досліджень та підготовку консультативно-аналітичної інформації високого кваліфікаційного рівня, що сприятиме прийняттю ефективних політичних рішень [108, с. 91]. Окрім того, вони нарешті можуть покласти край монополії держави на вироблення державної політики як у сфері вищої освіти України, так і інших сферах, та стати важливим елементом новітньої вітчизняної політичної науки [217, с. 159].

Маємо зазначити, що окремі приклади діяльності аналітичних центрів у сфері вищої освіти вже маємо. Наприклад, дослідниця В. Філіпова, виокремлює такі типи «фабрики думок», що мають вплив на педагогічну освіту в Україні: дослідницькі центри при університетах; консультативні центри, відділи, що займаються питаннями освіти при великих корпораціях (IBS), міжнародних структурах (Світовий банк); некомерційні недержавні організації (Національний фонд підготовки кадрів, Центр стратегічних розробок та ін.) [218]. Яскравим прикладом аналітичної діяльності у сфері освіти може бути також Аналітичний центр Фонду Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. Центр окрім досліджень та аналізу тенденцій громадської думки щодо діяльності органів державної влади, внутрішніх процесів реформування політичної системи європейської та євроатлантичної інтеграції також спрямовує свою діяльність на дослідження питань щодо реформування освіти [219]. А всеукраїнська громадська організація «Прогресильні» своєю місією проголосила підвищення якості освіти в Україні через розширення можливостей освітян, студентів, ВПО.

- Представники громадянського суспільства як координатори суспільних колективних зусиль тиску та змін у сфері вищої освіти.

Інститути громадянського суспільства відіграють важливу роль у згуртуванні громадян та мобілізації їхніх зусиль через колективні дії для вирішення як місцевих, так і загальнонаціональних проблем у різних сферах суспільного життя, зокрема у вищій освіті. Вони часто надають платформу для членів спільноти, щоб висловитись щодо своїх проблем та брати участь у процесах прийняття рішень. Ці інститути організують масові рухи та соціальні кампанії для розв'язання конкретних питань або підтримки широких соціальних змін, включаючи протести, мітинги, бойкоти та інші форми прямої дії, щоб підвищити обізнаність та тиск на осіб, що приймають рішення. Цю думку вже неодноразово підтверджувала вітчизняна історія. Так, студенти стали важливою силою, що сприяла тиску на владу та політичним змінам в Україні під час Революції на граніті, Помаранчевої революції та Революції гідності. Нашу думку підтверджують окремі дослідники, які вважають, що «соціальні рухи йдуть рука в руку з університетами» [40, с. 256].

- Участь інститутів громадянського суспільства у наданні послуг у сфері освіти.

Ще одним важливим аспектом удосконалення роботи інститутів громадянського суспільства у сфері вищої освіти України є їх активна участь у наданні освітніх послуг. Громадські організації, хоч і не завжди можуть безпосередньо забезпечувати надання освітніх послуг, мають можливість долучатися до реалізації окремих освітніх напрямків або фінансово підтримувати певні програми. На нашу думку, основними напрямками діяльності ІГС у цій сфері можуть бути:

- фінансування освітніх програм підготовки бакалаврів і магістрів у державних і приватних закладах вищої освіти за спеціальностями, що мають велике суспільне значення;

- активна участь у фінансуванні досліджень і грантів шляхом виділення коштів на наукові проєкти у ЗВО, що направлені на дослідження вдосконалення процесів у різних сферах суспільних відносин;

- надання специфічних освітніх послуг, які відповідають потребам суспільства та сприяють покращенню якості життя людей;

- підвищення обізнаності громадян шляхом громадянської освіти;

- фінансова підтримка студентів і супутніх служб для забезпечення доступу до вищої освіти. Це може включати стипендії, гранти, кредити та інші форми фінансової допомоги, а також послуги консультування, такі як кар'єрні консультації та академічне репетиторство, для покращення успішності студентів;

- залучення інститутів громадянського суспільства до управління сферою вищої освіти та акредитації освітніх програм. Громадські організації можуть створювати регуляторні органи та агентства з акредитації для забезпечення якості та відповідності стандартам вищої освіти, оцінюючи академічні програми та діяльність установ;

- співпраця з приватним і некомерційним секторами для покращення освітніх можливостей та розв'язання проблем у вищій освіті через дослідницькі партнерства, ініціативи з розвитку ринку робочої сили або спільні освітні програми;

- підтримка міжнародного співробітництва та обмінів у сфері освіти;

- сприяння навчанню протягом життя та безперервній освіті через програми для дорослих, професійне навчання і курси розвитку.

- Інститути громадянського суспільства як агенти розбудови спроможності окремих осіб та громад через систему вищої освіти.

Громадянське суспільство є важливим фактором у будівництві суспільної спроможності. Його інститути спрямовані на надання різноманітних можливостей для особистого та громадського розвитку, включаючи навчання, освіту та доступ до ресурсів. Це сприяє підвищенню навичок, знань і самостійності людей. Таке розширення можливостей надає людям змогу

керувати своїм життям та брати активну участь у суспільно-політичному житті. Як зазначає Рада Європи, саме поняття громадянства має в цілому суспільний зміст. З одного боку, воно передбачає, що всі громадяни, незалежно від статі, мають повне право користуватися правами людини й відчувати себе захищеними в демократичному суспільстві. З іншого боку, громадянство означає активну участь людини у справах, які стосуються життя суспільства, та вимагає від неї постійної участі як активного та відповідального громадянина, який поважає права інших [80, с. 8].

Однак важливо зазначити, що розширення можливостей громадян та їх об'єднань у системі вищої освіти повинно супроводжуватися широким впровадженням громадянської освіти та підвищенням обізнаності. Організації громадянського суспільства повинні активно залучатися до просвітницьких кампаній і діяльності, яка спрямована на підвищення обізнаності, щоб інформувати суспільство про проблеми та виклики щодо суспільного розвитку, а також просувати такі цінності, як демократія, непорушність прав людини та забезпечення гармонійного сталого розвитку.

Зазначимо, що Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р була прийнята «Концепція розвитку громадянської освіти в Україні», яка розуміє під поняттям громадянська освіта «освіту на основі національних та загальнолюдських цінностей, спрямовану на формування та розвиток громадянських компетентностей, які надають особі можливість реалізовувати і захищати права та свободи людини і громадянина, відповідально ставитися до прав та громадянських обов'язків, дотримуватися їх, відігравати активну роль у суспільному житті з метою захисту демократії і верховенства права, а також на усвідомлення громадянами, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ» [122].

На підставі теоретичних та практичних положень нами було складено орієнтовну модель форм взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні, де ми передбачили як найкращі, на нашу думку, форми взаємодії, так і конкретні

напрями її реалізації. Зрозуміло, що ця модель є нашим баченням певного ідеалу у такій взаємодії.

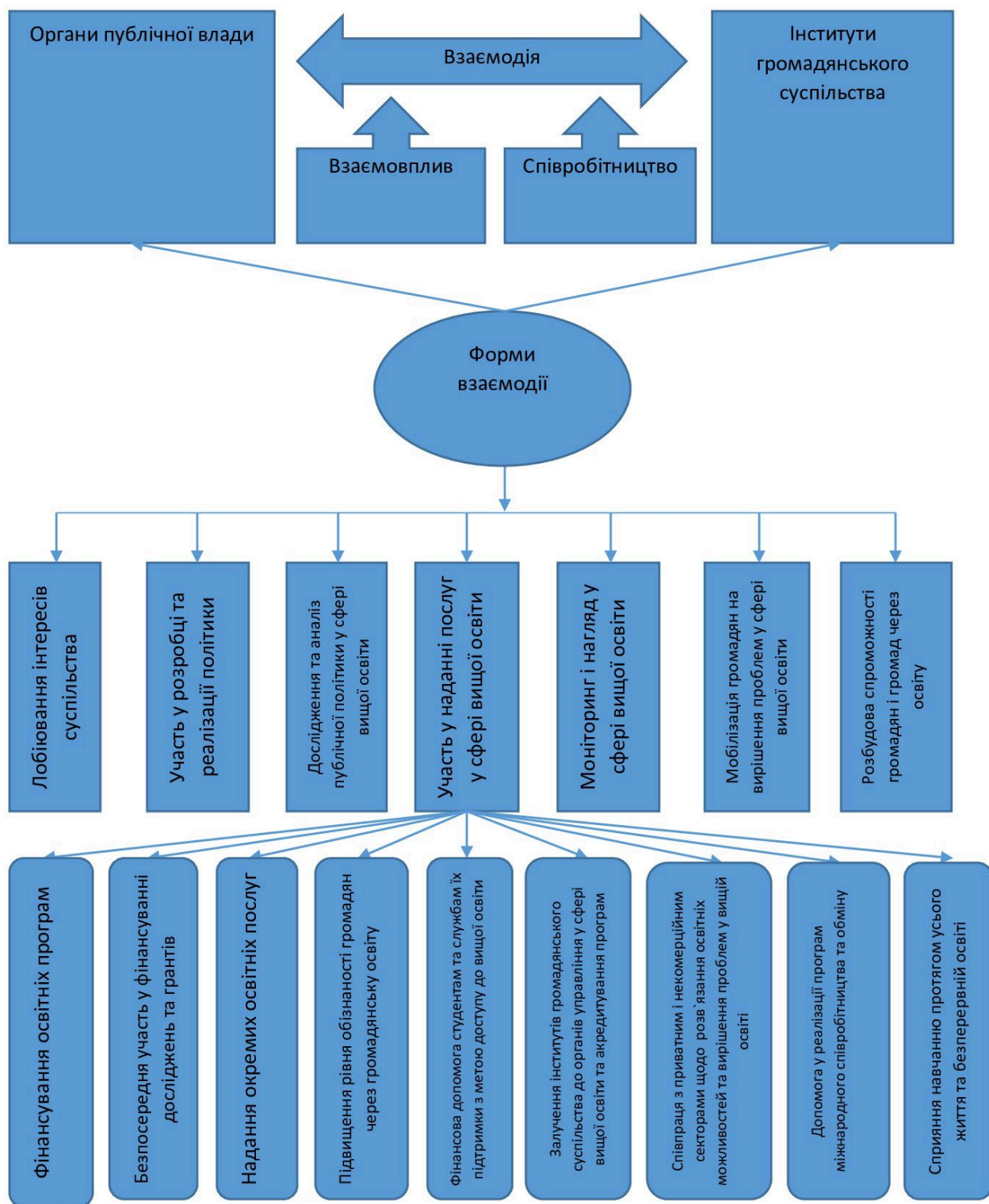

Рис. 3.2. Модель форм взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні

Джерело: Модель складено автором на основі теоретичних положень дисертації.

Отже, важливо підкреслити, що навіть за умов багато у чому реформованого та демократичного національного законодавства, яке регулює функціонування освітньої сфери, форми взаємодії між інститутами громадянського суспільства та органами публічної влади в управлінні вищою освітою України потребують суттєвого удосконалення.

На нашу думку, участь інститутів громадянського суспільства у системі управління вищою освітою не повинна обмежуватися лише моніторингом і контролем, але й передбачати активну політичну роль у формуванні та реалізації публічної політики в цій сфері. Громадянське суспільство має стати замовником освітніх послуг, відповідно до завдань і пріоритетів суспільства.

Ми вважаємо, що необхідно чітко визначити нові форми взаємодії між громадськими організаціями та органами публічної влади у системі управління вищою освітою. Крім того, держава повинна стимулювати інститути громадянського суспільства до активної участі в цій сфері суспільних відносин.

Висновки до розділу 3.

Отже, вважаємо, що процес залучення інститутів громадянського суспільства до управління в системі вищої освіти України неодмінно має враховувати кращий досвід розвинених демократичних країн. Модернізація управлінської моделі функціонування вищої школи має враховувати досвід інших країн при одночасному збереженні кращих національних традицій. Демократичні країни Північної Америки, Європи (і це не тільки країни-члени Європейського Союзу) та навіть Азії мають приклади функціонування вищої освіти на принципах демократії, автономії та широкого залучення представників громадянського суспільства до управління. Вважаємо корисним досвід їх залучення до функціонування вищої освіти через їх залучення до

вироблення та реалізації публічної політики на центральному рівні та їх залучення на внутрішньому рівні до управління закладами вищої освіти.

На зовнішньому рівні ефективно діють ради вищої освіти; ради з питань науки та освіти; регулюючо-координаційні ради; консультативно-координаційні ради; ради закладів вищої освіти; ради (асоціації, з'їзди, конференції) ректорів; ради (асоціації, союзи) викладачів та студентів, освітні організації, експертні середовища («фабрики думок»), де їхня діяльність першою чергою направлена на вдосконалення публічної політики у сфері вищої освіти та її якісну реалізацію.

Внутрішній рівень представлений такими інститутами громадянського суспільства як опікунські ради; ради радників; ради випускників; ради (асоціації) стейкхолдерів; органи студентського самоврядування, організації-донори тощо, що залучаються до контролю, моніторингу діяльності управлінських структур закладів вищої освіти, забезпечення автономії, фінансової незалежності, академічної свободи, зворотного зв'язку із зовнішнім середовищем та забезпечення інтересів суспільства.

Варто зазначити, що такий шлях пройшли й інші країни колишнього соціалістичного табору, а тепер є прикладом для нас. Наприклад, Польща спочатку ввела модель державно-громадського управління, розширила залучення до управління в системі вищої освіти представників громадянського суспільства, що дало можливість забезпечити гнучкість та ефективність системи управління вищою школою у реагуванні на суспільні потреби. А із прийняттям Закону про вищу освіту та науку у 2018 р. перейшла до широкої автономії вищих закладів освіти та побудувала її на принципах американської системи управління ЗВО.

Вважаємо, що не зважаючи на суттєвий прогрес у формуванні освітнього простору вищої школи України на принципах демократизації та суттєвої модернізації її моделі управління, заснованої насамперед на сучасних моделях публічного управління та адміністрування, залучення інститутів громадянського суспільства до формування нової системи вищої школи

знаходиться, якщо не на початковому, то на перехідному етапі. Законодавство України, що визначає організаційно-правові аспекти функціонування вищої школи та яке було сформоване на середину 2010-х рр., загалом виконало свою функцію, визначило основні напрями демократизації у цій сфері, як основній підвалині модернізації вищої школи, проте на сьогодні вже потребує суттєвого оновлення.

У цьому розділі автором дослідження запропоновані конкретні форми з вдосконалення системи вищої освіти в Україні, де інститути громадянського суспільства займуть належне їм місце у цій системі відповідно до сучасних тенденцій публічного управління.

Насамперед потребує суттєвого оновлення державна політика у цій сфері, яка, на нашу думку, з одного боку має враховувати сучасні тенденції інтернаціоналізації та глобалізації вищої школи, з іншого – зберегти автентичність національної системи вищої освіти. Нова державна політика має залучити до процесу реформування неодмінно представників громадськості, які в сучасних умовах публічного управління є акторами публічної політики.

На нашу думку, потребує суттєвого оновлення модель державно-громадського управління. Не зважаючи на те, що зроблені суттєві кроки по її запровадженню, потрібно зробити суттєві кроки щодо створення механізмів організаційно-правового регулювання її функціонування та чітко передбачити напрями залучення громадськості до управління на усіх рівнях вищої освіти України.

У розділі також запропоновані напрями оптимізації основних форм взаємодії інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою України, де їх роль не має зводитись тільки до її моніторингу та контролю, а й передбачати широку їх політичну участь як суб'єктів вироблення та реалізації публічної політики у цій сфері.

На нашу думку, така взаємодія має ґрунтуватися насамперед на взаємовпливі та співробітництві. Основними формами взаємодії мають бути такі: лобіювання інтересів суспільства; участь у розробці та реалізації політики;

дослідження та аналіз публічної політики у сфері вищої освіти; участь у наданні послуг у сфері вищої освіти; моніторинг і нагляд у сфері вищої освіти; мобілізація громадян на розв'язання проблем у сфері вищої освіти; розбудова спроможності громадян і громад через освіту; фінансування освітніх програм; безпосередня участь у фінансуванні досліджень та грантів; надання окремих освітніх послуг; підвищення обізнаності громадян шляхом громадянської освіти; фінансова підтримка студентів і супутніх служб для забезпечення доступу до вищої освіти; залучення інститутів громадянського суспільства до управління сферою вищої освіти та акредитації освітніх програм; співпраця з приватним і некомерційним секторами для покращення освітніх можливостей та розв'язання проблем у вищій освіті через дослідницькі партнерства, ініціативи з розвитку ринку робочої сили або спільні освітні програми; підтримка міжнародного співробітництва та обмінів у сфері освіти; сприяння навчанню протягом життя та безперервній освіті через освітні програми для дорослих, професійне навчання і курси розвитку.

Ми вважаємо, що слід чітко визначити нові форми взаємодії між громадськими організаціями та органами публічної влади в системі управління вищою освітою України. Крім того, держава має заохочувати інститути громадянського суспільства до активної участі у цій сфері суспільних відносин.

ВИСНОВКИ

На основі всебічного вивчення предмета кваліфікаційної роботи дослідник обґрунтував основні наукові положення, що стосуються дослідження механізмів взаємодії між інститутами громадянського суспільства та органами публічної влади у системі управління вищою освітою України. Ці положення розглядають цю проблему як частину теоретико-методологічного обґрунтування механізмів державного управління в Україні. Аналіз нормативно-правових актів, що регулюють функціонування системи вищої освіти в Україні, а також наукових праць вітчизняних і закордонних дослідників дозволив автору зробити наступні висновки:

1. Питання модернізації та реформування системи управління вищої освіти в Україні ґрунтовно розглянуто у працях вітчизняних науковців. Наукова думка щодо цього питання формувалась протягом кількох етапів. Від початку 1990-х до середини 2000-х рр. дослідники зосереджували свою увагу переважно на процесах демократизації як системи вищої освіти загалом, так і її управлінської моделі. Також широко обговорювалось питання подолання у ній елементів радянського минулого, усунення надмірної централізації та бюрократизації, спрощення підходів щодо внутрішнього змісту освітніх програм тощо. Однак однією з центральних проблем усіх досліджень залишалася проблема впровадження структурних та інноваційних змін у систему управління вищою освітою, розширення участі громадськості та представників громадянського суспільства в процесах управління цією сферою суспільних відносин.

Закордонні науковці, з огляду на те, що традиція автономії закладів вищої освіти та учасників освітньо-наукового процесу у них існує давно, зосереджували свою увагу переважно на запровадженні нових моделей управління загальною системою вищої школи, модернізацію управлінської системи через загальну модернізацію публічного управління, що розглядала залучення громадськості до управлінських процесів як необхідно передумову подальшої демократизації цих країн.

Наприклад, більшість сучасних країн – членів ЄС будують свою систему публічного управління, у тому числі й у сфері вищої школи, переважно на принципах концепцій Належного врядування (Good Governance) та Мережевого врядування (Network Governance).

2. Роль громадянського суспільства в управлінні вищою освітою формувалася протягом тривалого періоду шляхом прийняття нормативно-правових актів з початку з початку 1990-х рр. Революційна перебудова управління сферою освіти загалом та вищої освіти зокрема була проголошена ще на I з'їзді педагогічних працівників України із прийняттям Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»). Її основою мали стати запровадження функціонування національної освіти на засадах демократизації, децентралізації, регіоналізації управління, автономію закладів освіти, подолання державної монополії на освіту, перехід до системи державно-громадянського управління освітою.

Однак, на нашу думку, за більш як 30 років реформ в системі вищої освіти України держава спромоглася переважно задекларувати побудову нової управлінської моделі, передбачила її функціонування на нових принципах та законодавчо закріпила участь в управлінні системою вищої освіти інститутів громадянського суспільства.

Ми вважаємо, що основними проблемами запровадження нової управлінської моделі у системі вищої освіти України стали неодноразова зміна вектора щодо принципів функціонування вищої освіти, відсутність системного плану дій щодо впровадження реформ, небажання брати на себе політичну відповідальність за впровадження змін певними політичними партіями та посадовими особами, перевага особистого бачення над загальнодержавними інтересами у керівників органів вищої та центральної влади щодо місця інститутів громадянського суспільства в публічному управлінні та їх ролі у виробленні публічної політики тощо.

Навіть із нормативним закріпленням у Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.) функціонування управлінської моделі вищою школою на принципах

державно-громадського управління та державно-громадського партнерства, є підстави вважати, що місце, роль, функції громадянського суспільства в управлінській моделі у сфері вищої освіти України інституційно не визначені, що і підтверджує «Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» (2016 р.).

3. Дослідження теоретичних та методичних напрямків дослідження дало можливість нам встановити, що питання участі інститутів громадянського суспільства в управлінських процесах у сфері вищої школи в Україні, форм взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами публічної влади, визначення їх місця у механізмі публічного управління у цій сфері не має одностайних підходів. Наразі лише відбувається переосмислення функцій та завдань, що стоять перед громадянським суспільством та пошуку ідеальної управлінської моделі, де б інститути громадянського суспільства зайняли свою нішу в ній відповідно до сучасних тенденцій розвитку публічного управління та адміністрування.

Інститути громадянського суспільства, у нашому розумінні, – це позадержавні об'єднання, які представляють інтереси насамперед громадянського суспільства та суспільства загалом, виступають захисником прав, свобод та законних інтересів громадян від всеосяжного впливу держави. Ми розглядаємо інститути громадянського суспільства як один із сучасних елементів механізму державного управління загалом та у сфері вищої освіти зокрема в умовах функціонування демократичної держави. На нашу думку, механізм державного управління – це система засобів організаційного, правового, економічного, мотиваційного впливу та взаємодії суб'єктів та об'єктів управління, де громадянське суспільство в умовах демократичної держави виступає її необхідним елементом, з часом набуваючи рис суб'єкта управління.

Механізм взаємодії між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства при здійсненні управління вищою освітою в Україні ми розглядаємо через їх взаємодію в інституційному, економічному,

організаційному, юридичному, фінансовому, інформаційному, кадровому впливі на об'єкти управління в системі вищої освіти та реалізацію концепції в управлінській моделі вищої школи державно-громадського управління та державно-приватного партнерства, де основними формами такої взаємодії є надання інформації, консультації, діалог, партнерство, контроль, моніторинг, оцінювання.

4. Вважаємо за потрібне зазначити, що маємо достатні приклади залучення інститутів громадянського суспільства до управління національними системами вищої освіти у сучасній практиці насамперед розвинених демократичних країн. Це той не до кінця вивчений досвід, який може стати у пригоді Україні, навіть за умови функціонування їх національних систем освіти зі збереженням певних характерних рис історичних та національних традицій.

Ми дійшли висновку, що залучення інститутів громадянського суспільства, як правило відбувається на двох рівнях: зовнішньому та внутрішньому, де зовнішній рівень представлений переважно взаємодією інститутів громадянського суспільства з органами публічної влади, а внутрішній – з органами управління закладів вищої освіти.

5. Реформування системи управління вищою освітою в Україні насамперед тісно пов'язане із процесами демократизації у цій сфері та демократизації публічного управління. Сучасна демократизація управлінської моделі національної вищої школи намагається взяти краще зі світових тенденцій розвитку публічного управління та адміністрування та з урахуванням сучасних концепцій управління розвинених демократичних країн, які розглядають управління ефективним за умови його соціального спрямування, дотримання верховенства права та гарантування реалізації прав та свобод громадян, залучення до управління усіх зацікавлених сторін, прагнення до консенсусу усіх зацікавлених сторін, прозорості, відкритості тощо.

Ключовим принципом демократизації вищої освіти також залишається питання підвищення ролі інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою школою. Представники громадянського суспільства, на

нашу думку, покликані сьогодні виконати важливу місію – поєднати інтереси суспільства, завдання держави та зацікавленість в отриманні прибутку бізнесу.

Ми вважаємо, що на сьогодні громадські організації мають не тільки брати участь у виробленні публічної політики у сфері вищої освіти, здійснювати процеси моніторингу та контролю у цій сфері, а й ширше долучатися до реалізації загальнодержавної та регіональної політики у сфері вищої освіти як рівноправні суб'єкти управлінського процесу, що наділені певними функціями та завданнями. Однак, на нашу думку, включення представників громадянського суспільства у модель управління вищої школи має відбуватися на основі суттєвої модернізації національної нормативно-правової бази.

Наслідком демократизації системи вищої освіти України стало трансформування управлінської моделі системи вищої школи у модель, що заснована на принципах із залученням механізмів державно-громадського управління та державно-громадського партнерства. Проте, на нашу думку, Україна лише на початку цього шляху, а та нормативно-правова база, яка існує на цей час, не завжди сприяє їх утвердженню.

Вважаємо, що на часі чергова модернізація моделі вищої освіти України та прийняття нових нормативно-правових актів, що мають передбачити сукупність засобів, методів та важелів впливу як держави, так і громадянського суспільства на формування, реалізацію та досягнення пріоритетних цілей публічного управління у сфері вищої освіти України.

6. На наше переконання суттєвих змін потребують усі напрямки публічної політики у сфері вищої освіти України. Національна система вищої освіти має функціонувати, враховуючи загальні міжнародні тенденції розвитку вищої освіти, враховувати їх переваги та мінімізувати вплив недоліків, у тому числі й процесів глобалізації та інтернаціоналізації. Проте водночас потрібно зберегти кращі історичні традиції та автентичність національної освіти та враховувати сучасні тенденції демократичного розвитку держави, актуальні запити громадянського суспільства та потреби бізнесу та промисловості. На

жаль маємо усі підстави стверджувати, що система вищої освіти України багато у чому лише наздоганяє загальносвітові тенденції розвитку та функціонування вищої освіти та нерідко застосовує той досвід, який інші країни вже або вдосконалили, або відмовилися від нього.

Публічна політика у сфері вищої освіти потребує системних змін та глибокої модернізації. Варто зазначити, що якщо тут не відбудеться суттєва модернізація та не будуть взяті за основу інші принципи функціонування вищої освіти, Україна буде поступатися у цій сфері не тільки країнам розвиненої демократії, а й багатьом державам, з якими Україна ще не так давно знаходилися в межах єдиної соціалістичної системи.

На нашу думку, модернізації та вдосконалення потребують питання нормативного, інституційного та фінансового забезпечення вищої освіти; вироблення новітньої освітньої політики з урахуванням загальнодержавного та регіонального ринку праці, тенденцій соціально-економічного розвитку країни, запитів промислового виробництва, приватного бізнесу та інтересів громадянського суспільства. До того ж сприятиме підвищенню ролі вищої освіти в Україні та її конкурентоздатності у світі її переорієнтування на науково-дослідну та інноваційну діяльність.

7. Вважаємо, що для подальшого впровадження управління вищою освітою в Україні на принципах державно-громадського управління та державно-громадського партнерства потрібно суттєво оновити інституційну компоненту управлінської моделі, оскільки на сьогодні немає чіткого поєднання у ній державного та громадського та чітко не визначене місце інститутів громадянського суспільства. До того ж помітною є відсутність організаційно-правового визначення такого поєднання, технологій та механізмів реалізації публічного управління на всіх рівнях – від центральних органів державної влади до закладу вищої освіти.

Це негативно впливає на практичну реалізацію громадської участі в управлінні. З одного боку, держава заохочує участь громадськості в управлінні, з іншого, на нашу думку, помітно, що саме суспільство має досить спотворене

розуміння своєї участі у цих процесах. Навіть запровадження у закладах освіти нових форм участі громадянського суспільства в управлінні через наглядові ради, фактично не несе суттєвих змін у систему управління закладом, оскільки для цього відсутня нормативно-правова база.

На нашу думку, зміни в інституційній моделі управління вищою освітою мають стосуватися усіх рівнів управління – від Кабінету Міністрів України до ЗВО. Потрібно чітко передбачити на кожному із цих рівнів реальні функції та можливості інститутів громадянського суспільства та прописати форми їх роботи.

8. Вважаємо, що у процесі реформування системи управління вищою освітою в Україні для вдосконалення ролі інститутів громадянського суспільства потрібно здійснити ряд реформ. Основна увага насамперед має бути сфокусована на таких напрямках: створення реальних механізмів участі при виробленні публічної політики у сфері вищої освіти представників громадянського суспільства; розширення механізмів залучення інститутів громадянського суспільства до процесів регулювання та забезпечення якості вищої освіти; забезпечення контролю та моніторингу громадськими формуваннями питань фінансування вищої освіти та їх реальна участь у розподілі як загальнодержавних, так і місцевих видатків на освіту; розвиток координації та співпраці між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства з питань публічного управління у сфері вищої освіти; участь інститутів громадянського суспільства у формуванні ринку кваліфікованої робочої сили; представництво інститутів громадянського суспільства у процесах гарантування доступу та дотримання принципу справедливості вищої освіти.

Вважаємо, що зазначенні напрямки залучення інститутів громадянського суспільства сприятимуть системним реформам управління та регулювання у сфері вищої освіти України.

9. На нашу думку, національне законодавство на сьогодні не передбачило чітких механізмів та форм взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства в управлінській структурі вищої освіти України.

Вважаємо, що виписані лише загальні форми їх взаємодії в системі публічного управління у державі з урахуванням демократичного вектора розвитку держави, зростання значення громадянського суспільства та впровадження державно-громадського партнерства. З огляду на це нами запропоновано модель форм взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні та акцентовано увагу на основних, на нашу думку, напрямках їх модернізації згідно із загальними завданнями реформування системи управління вищої освіти.

На думку автора, така взаємодія має ґрунтуватися насамперед на взаємовпливі та співробітництві.

Отже, гадаємо, що інститути громадянського суспільства мають стати повноправними суб'єктами системи управління вищою освітою, а їх функції та роль не мають обмежуватися лише моніторингом чи контролінгом, а й передбачати й конкретні напрями їх участі у процесах функціонування національної системи вищої освіти. Громадські та громадські організації мають стати замовниками освітніх послуг у сфері вищої освіти відповідно до завдань та пріоритетів, які стоять перед суспільством та державою.

На нашу думку, дбаючи про демократичний розвиток держави та подальшу демократизацію суспільних відносин, держава має сприяти розвитку громадянського суспільства. Вважаємо, що у вертикальній та горизонтальній структурі системи управління вищою освітою в Україні потрібно чітко передбачити нові та вдосконалити вже прописані форми взаємодії громадських організацій з органами державної влади та органами місцевого самоврядування. До того ж, на нашу думку, державна влада має стимулювати громадянські формування до участі всіх сферах суспільних відносин з метою побудови демократичного суспільства та невідворотності утвердження режиму демократії як політичного режиму, де єдиним джерелом влади є народ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. About HEPI. *HEPI*. URL: <https://www.hepi.ac.uk/about-us>.
2. About NUS. *National Union of Students*. URL: <https://www.nus.org.uk/about>.
3. About us. *Research Libraries UK (RLUK)*. URL: <https://www.rluk.ac.uk/about-us>.
4. Advance HE (formerly Equality Challenge Unit – ECU). *ACT*. URL: <https://act-on-gender.eu/advance-he-formerly-equality-challenge-unit-ecu>.
5. Alexandra Hegji. The Higher Education Act (HEA): *A Primer*. *Congressional Research Service*. 2016. February 8. 45 p.
6. Andre Wolter. From State Control to Competition: German Higher Education Transformed. *The Canadian Journal of Higher Education*. Volume. XXXIV, No. 3, 2004. PP. 73-104.
7. Augstskolu likums (Law on Higher Education Institutions). *Izglītības un zinātnes ministrija*. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=37967>.
8. Azhazha M., Zhukova O., Peliova J. & Shkrabiuk V. й. *Scientific Notes of the Pedagogical Department*, 2021. 48. P. 101-108.
9. Bente Sørensen. The role of civil society in ensuring education for all. *Education Out Loud*. URL: <https://educationoutloud.org/role-civil-society-ensuring-education-all>.
10. Bert van der Zwaan. *Higher Education in 2040 A Global Approach*. Amsterdam: AUP, 2017. 255 pages.
11. Boutros Boutros-Ghali. *An Agenda for Democratization*. New York United Nations, 1996. 57 p.
12. Clark B. R. *The higher education system: Academic organization in cross-national perspective*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1983. 330 pages.
13. CRC Special Report. Michigan Constitutional Issues. *A publication of the Citizens Research Council of Michigan*. 2010. August. № 360-11. P. 1-7.

14. Debbie Hanson, Lara Perez-Felkner, David Thayer. Overview of Higher Education (USA). *Bloomsbury Education and Childhood Studies*. URL: <http://dx.doi.org/10.5040/9781350996489.0012>.
15. Dominic Orr, Michael Jaeger. Governance in German Higher Education: Competition Versus Negotiation Of Performance. *International Perspectives on the Governance of Higher. Education Alternative Frameworks for Coordination*. Edited By Jeroen Huisman. New York: Routledge, 2009. PP. 33-51.
16. Dr. Miguel Cardona, Secretary of Education – Biography. U.S. Department of Education. URL: <https://www2.ed.gov/news/staff/bios/cardona.html?src=hp>.
17. Džatková Veronika. The Role of Civil Society in Public Governance. *Rocznik Administracji Publicznej*. 2016. № 2. p. 373 – 383. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/229262739.pdf>.
18. Eliane Thaines Bodah, Brian William Bodah. Management in higher education: an overview of public universities practices in the United State. *Revista Espaço Pedagógico*. 2017. v. 24, n. 2, 14 dez. P. 250-264.
19. European Governance. A White Paper. *Commission of the European Communities*. COM (2001) 428 final. Brussels. Commission of the European Communities. URL: http://ec.europa.eu/governance/contrib_efc_en.pdf.
20. Ewan Ferlie, Christine Musselin and Gianluca Andresani. The Steering of Higher Education Systems: A Public Management Perspective. CORE. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/35311093.pdf>.
21. Greasley K., Watson P. J., Patel S. The formation of public-public partnerships: A case study examination of collaboration on a «back to work» initiative. *International Journal of Public Sector Management*. 2008. № 21 (3). S. 305–313.
22. Hayda V. Features of public administration education in Poland. *Науковий вісник: Державне управління*. 2018. № 1. С.14–24.
23. Higher Education Looking Forward: An Agenda for Future Research Synthesis report of the European Science Foundation’s Forward Look on Higher

Education in Europe Beyond 2010: Resolving Conflicting Social and Economic Expectations'. European Science Foundation. URL: http://archives.esf.org/fileadmin/Public_documents/Publications/HELFF_01.pdf.

24. Hrabovenko N. Mechanisms of implementation of the state-public model of education management in the activities of local government bodies. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*. 2021. vol. 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1971>.

25. Introducing UUK. *Universities UK*. URL: <https://www.universitiesuk.ac.uk/about-us/introducing-uuk>.

26. Iwona Wieczorek, Jarosław Szymanek. Dictionary of public administration. Lodz: NIST Publishing House, 2018. 264 p.

27. Izglītības un zinātnes ministrijas reglaments. *Izglītības un zinātnes ministrija*. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=79100>.

28. Jürgen Enders, Harry de Boer, Jon File, Ben Jongbloed and Don Westerheijden. Reform of Higher Education in Europe. *Reform of Higher Education in Europe*. AW Rotterdam: Sense Publishers, 2011. P. 1-10.

29. Jürgen Enders. Higher Education, Internationalisation, and the Nation-State: Recent Developments and Challenges to Governance Theory. *Higher Education*. 2004. P. 361-382.

30. Kononenko, V., Yaremenko, O., Zinko, Y., Lapshin, S., & Ostapenko, O. Formation of civil society in Ukraine in the post-soviet period. *Amazonia Investiga*. 2023. 12(65). PP. 131-140.

31. Kwiek M. The nation-state, globalisation and the modern institution of the university. *Theoria*. 96 (December), P. 74-98.

32. Maassen Peter A. M., Frans A. van Vught. Strategic Planning. The Encyclopedia of Higher Education, edited by Burton R. Clark, and Guy Neave, Oxford: Pergamon Press, 1992. PP. 1483-1494.

33. Michigan constitutional of 1963. *Grand Valley State University*. URL: <https://www.gvsu.edu/policies/policy.htm?policyId=4A005F9F-04C0-E859-20B2D04FCC8C107E>.

34. Ömer Avci, Emily Ring, Lynette Mitchell. Stakeholders in U.S. higher education: an analysis through two theories of stakeholders. *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*. 2015. Volume: X FALL. P. 45-54.
35. Oya Tamtekin Aydin. Current developments and trends in higher education. *Journal of Business, Economics & Finance*. 2014. Vol. 3(4). P. 471-489.
36. Peters B. Guy. *The Future of Governing: Four Emerging Models*. Lawrence, KS: University Press of Kansas, 1996. 184 pages.
37. Pētījums par augstākās izglītības pārvaldību sadarbībā ar Pasaules Banku. *Izglītības un zinātnes ministrija*. URL: <https://www.izm.gov.lv/lv/petijums-par-augstakas-izglitibas-parvaldibu-sadarbiba-ar-pasaules-banku>.
38. Popper K. *The Open Society and Its Enemies*. Princeton: Princeton University Press, 2013. 808 p.
39. Rajesh Tandon. Civil engagement in Higher Education and its role in human and social development. *Higher Education in the World 3: Higher Education: New Challenges and Emerging Roles for Human and Social Development (GUNI Series on the Social Commitment of Universities)* 3rd Edition. Houndmills: UK: Palgrave Macmillan, 2008. 272 p.
40. Rojas F. Social movements in the university. *Organizing Higher Education*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press. 2012. PP. 256–276.
41. Starptautiskās tendences un laba prakse augstākās izglītības iekšējā finansēšanā un pārvaldībā. *ESF projekts Nr. 8.3.6.1/16/I/001 «Dalība starptautiskos izglītības pētījumos»*. 2016. 97 p. URL: <https://www.izm.gov.lv/lv/media/4501/download?attachment>.
42. U S T AWA z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. ISAP. *Internetowy System Aktów Prawnych*. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001668/U/D20181668Lj.pdf>.
43. U S T AWA z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym. ISAP. *Internetowy System Aktów Prawnych*. URL:

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20051641365/U/D20051365Lj.pdf>.

44. Ulrich Teichler. Steering in a Modern Higher Education System: The Need for Better Balances between Conflicting Needs and Expectations. *Peking University Education Review*. 2018. №. 2. P. 42-62.

45. USTAWA z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym. ISAP. *Internetowy System Aktów Prawnych*. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19900650385>.

46. Viliame Wilikilagi. What is Network Governance and its Implications for Public Policy Formulation? (October 23, 2009). *SSRN*. URL: <https://ssrn.com/abstract=1494757>.

47. Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách (Закон № 111/1998 «Про вищі начальні заклади», Чехія). *Zákony pro lidi*. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1998-111#cast17>.

48. Ажажа М. А. Напрями державного управління модернізацією освіти в контексті євроінтеграції України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 8. С. 94-99.

49. Ажажа М., Нестеренко Т. & Пеліова, Я. Менеджмент університетів в умовах воєнного відновлення України. *Modeling the development of the economic systems*. 2024. Issue 1. P. 111–118.

50. Ажажа М., Остенда А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2022. № 2: С. 11-27.

51. Ажажа Марина, Нестеренко Тетяна, Пеліова Яна. Управління релокованими університетами в умовах підвищеної невизначеності. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2023. № 2. С. 27-40.

52. Аналітична записка «Порівняльний аналіз моделей державно-громадського управління середньою освітою в США та Україні». *Department For State. Center for educational initiatives. Європейський діалог*. URL:

<http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2021/01/Porivnyalniy-analiz-modeley-derzhavno-gromadskogo-upravlinnya-serednoyu-osvitoyu-v-SSHA-ta-Ukrayini.pdf>.

53. Балабанов К. В. Національні стратегії інтернаціоналізації вищої освіти. *Вісник мариупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2017. Вип. 20. С. 172-179.

54. Бахрушин В. Закон «Про вищу освіту»: проблеми імплементації. *Освітня політика. Портал громадських експертів*. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/443-zakon-pro-vishchu-osvitu-problemi-implementatsiji>.

55. Безена І. М., Сиченко В. В., Рибкіна С. О. Механізми демократизації публічного управління і кар'єрний ріст посадовців органів влади: регіональний аспект. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 2 (25). С. 50-57.

56. Безена І. М. Механізми державно-громадського управління розвитком освітньої інфраструктури. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. № 3. Том 31 (70). С. 53-59.

57. Бойчук М. А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії: Монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. 211 с.

58. Бондар В., Ленда Р. Залучення інститутів громадянського суспільства до платформи як соціально-комунікативної форми впровадження публічної політики в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2021. № 1. С. 88-97.

59. Бутник О. О. Удосконалення публічної політики інтернаціоналізації вищої світи та науки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 20. С. 153-157.

60. Вавренюк С. А. Державне управління реформуванням вищої освіти в Україні: Монографія / С. А. Вавренюк. Харків: НУЦЗУ, 2020. 285 с.

61. Вавренюк С. А. Організаційно-правовий механізм державного управління вищою освітою України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 17. С. 54-58.

62. Васиньова Н. Управління налагодженням взаємодії закладів вищої освіти та територіальних громад у сучасних умовах. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2022. Вип. 14. С. 56-63.
63. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
64. Вербицька А. В., Петрик О. Л. Удосконалення механізмів державного управління для розкриття потенціалу інтегрованої моделі конкурентоспроможності вищої освіти в Україні. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2018. № 2. С. 34-39.
65. Власова І. В. Фінансова автономія університетів: досвід Польщі. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 16. С. 109–112.
66. Воробйова С., Ажажа М. Заходи мінімізації негативного впливу штучного інтелекту на якість освоєння знань та навичок здобувачами освіти. *Grail of Science*. 2023. Вип. 29. С. 300-302.
67. Всеукраїнська нарада «Освіта України: цілі та пріоритетні напрями». *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/news/vseukrainska-narada-osvita-ukraini-tsili-ta-prioritetni-napryami>.
68. Гавриченко Д. Г. Теоретичні підходи реформування механізмів публічного управління у сфері охорони здоров'я. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2022, №1. С. 68-85.
69. Гаєвська Л. О. Розвиток державно-громадського управління загальною середньою освітою в Україні (друга половина XIX початок XX ст.): автореф. дис. д-ра наук з держ. упр. Київ, 2010. 36 с.
70. Ганущин С. Н. Гуманізація та демократизація публічного управління. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Том 31 (70). № 6. С. 105-109.
71. Гаращук О. В., Куценко В. І. Освітня парадигма як засіб модифікування системи знань: досвід Чехії. *Регіональні студії*. 2021. № 21. С. 77-82.

72. Гостєва О. М. Європейський досвід взаємодії органів державної влади та громадських організацій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017, № 9. URL: <http://www.du.nauka.com.ua/?op=1&z=1124>.

73. Грабовський В. А. Модель державно-громадського управління районною системою загальної середньої освіти з моніторинговим супроводом. *Вісник НАДУ*. 2004. № 4. С. 355–363.

74. Грень Л. М., Вавренюк С. А., Алієва П. І. Сучасна освіта України: державно-управлінський аспект: монографія. Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2021. 238 с.

75. Гречка Я. Р. Особливості державно-громадського управління освітою в Польщі: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Київ: Академія муніципального управління, 2009. 18 с.

76. Гринькевич О. С., Левицька О. О. Інституційне середовище забезпечення якості системи вищої освіти: міжнародний і національний аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Випуск 15. Ч 1. С. 84-90.

77. Грицяк Л. Д., Калініна Л. М. Державно-громадське управління розвитком освіти на державному, регіональному та інституціональному рівнях. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 3 (12). С. 59–66.

78. Гришина Ю. М., Пижова М. О. Управління закладом вищої освіти: пошук ефективної моделі. *Науковий журнал «Економіка і регіон»*. 2022. №. 2 (85). С. 6–14.

79. Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства: монографія / Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; за наук. ред. В. П. Бєха. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 680 с.

80. Громадянська освіта: теорія і методика навчання / Т. Асламова, Т. Бакка, В. Бортніков, Т. Гінєтова, Л. Дух, О. Желіба, В. Кононенко та ін. Київ: Видавництво ЕТНА-1, 2008. 174 с.

81. Громадянське суспільство України: політика сприяння та залучення, виклики та трансформації: аналіт. доп. / [Яблонський В. М., Бекешкіна І. Е., Гелетій М. М. та ін.]; за заг. ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко, В. М. Яблонського. Київ: НІСД, 2019. 112 с.

82. Грузд М. В. Участь інститутів громадянського суспільства у становленні держави соціального добробуту. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35). Т. 1. С. 174-180.

83. Дегтярьова І. О. Децентралізація та демократизація управління вищою освітою у Чеській Республіці. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 2. С. 184-192.

84. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»): затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>.

85. Державне управління: словник-довідник / за заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. Київ: Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.

86. Державно-громадське управління освітою (за матеріалами звіту про науково-дослідну роботу «Державно-громадське управління освітою: соціально-філософський аналіз»): монографія / Міністерство освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; за науковою ред. В. П. Бежа; редкол.: В. П. Бех (голова), Н. В. Крохмаль (заст. голови), М. В. Михайліченко (заст. голови), [та ін.]. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. 256 с.

87. Державно-громадянське партнерство у сфері соціального розвитку: навчальний посібник / Н. М. Драгомирецька, Н. В. Піроженко, І. В. Матвеєнко. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2017. 290 с.

88. Дніпров О. Принципи належного врядування в сучасній системі адміністративного права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 114-118.

89. Драгомирецька Н. М., Гордєєва А. В., Запорожець М. В., Ковальова Л. В., Ладунська-Амонс О. В., Лісова М. В., Мельник Р. В.,

Міськов С. В., Фітьо Я. Г. Теоретико-методологічні підходи щодо розвитку державно-громадського партнерства в Україні. *Публічне урядування*. 2017. № 5 (10). С. 98-130.

90. Дяченко С. Концепт механізму державного управління: сучасні підходи. *Державне будівництво*. 2021. № 1. URL: <https://periodicals.karazin.ua/db/article/view/21358/19937>.

91. Енциклопедичний словник з державного управління / За ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.

92. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.

93. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / наук.-ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова) [та ін.]; Національна академія державного управління при Президентові України. Київ: НАДУ, 2011. Т. 8: Публічне урядування / наук.-ред. кол.: В. С. Загорський (голова), С. О. Телешун (співголова) [та ін.]; Львівський регіональний інститут державного управління Національна академія державного управління при Президентові України. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. 630 с.

94. Європейське урядування. Біла книга. Брюссель: Комісія європейських співтовариств, 2001. 40 с. URL: <https://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2016/01/Bila-knyga-YEvropey-ske-vryaduvannya.pdf>.

95. Загальноєвропейський простір вищої освіти – досягнення цілей: Комюніке Конференції Міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти від 20 травня 2005 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_576#Text.

96. Зайченко О. І. Шляхи втілення державно-громадського управління в системі освіти. *Теорія та методика управління освітою*. 2010. № 4. С. 1-9. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_4/9.pdf.

97. Захорольська В. М. Управління освітою в Україні: сутність, основні поняття і характеристики. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. № 3. Том 33 (72). С. 69-75.
98. Зима І. Я. Світові та національні інститути розвитку вищої освіти України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 3. С. 134-137.
99. Іванова М. Державне управління системою вищої освіти та глобальні тенденції і проблеми епохи «суспільства знань». *Геополітика України: історія і сучасність*. 2016. Вип. 2 (17). С. 311–312.
100. Іванюк М. І. Інститути громадянського суспільства у Західному регіоні України періоду незалежності. Львів, 2013. 102 с.
101. Івашова Л. М., Антонова Л. В., Крушельницька Т.А. Комплексний механізм взаємодії громадянського суспільства з інститутами влади в контексті розвитку публічно-приватного партнерства. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2023. № 2 (37). С. 31-42.
102. Іщук С. І. Сучасні концептуальні засади визначення поняття «громадянське суспільство» як політико-правової категорії. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2020. № 2(22). С. 1-14. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2020/n2/20isippk.pdf>.
103. Калашнікова С. А. Управління державним сектором вищої освіти в США. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління. Київ: б. в., 1999. 19 с.
104. Калініна Л. Проблеми та реалії державно-громадського управління освітою на сучасному етапі розвитку демократичного суспільства. *Прозоре управління*. 2012. № 3. С. 2–10.
105. Калініна Л. М., Лісова Н. І. Державно-громадська взаємодія на партнерських засадах. *Problems and achievements of modern science: coll. of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with materials of the International scientific-practical conf., Cork, May 6, 2019*. Cork: NGO «European Scientific Platform», 2019. С. 84-88.

106. Касьянов Г. Освітня система України 1990 – 2014. Аналітичний огляд / Благодійний фонд «Інститут розвитку освіти». Київ: ТАКСОН, 2015. 59 с.
107. Кирич Н., Ямпольська Н. Публічна влада, як джерело стабілізації суспільно-політичних процесів у державі. *ICViTS-2022, 23-24 листопада 2022 р.* Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2022. С. 94-96.
108. Клименко О. «Фабрики думок»: вплив неурядових організацій на політику демократичних держав. *Політичний менеджмент.* 2007. № 2. С. 90-99.
109. Коваль Г., Попіль Ю. Державне управління якістю вищої освіти України в умовах модернізації: проблеми та шляхи удосконалення. *Актуальні проблеми державного управління.* 2021. № 84. Том 3. С. 206–209.
110. Козарь Т. П. Муніципальна система управління якістю освіти у сфері розподілу повноважень. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління.* 2017. № 2. Том. 28. С. 43-48.
111. Комарницький М. С. Державно-громадська система управління освітою. *Аспекти самоврядування.* 2000. № 3. С. 34–35.
112. Комарова О. А. Пріоритетні напрями державної освітньої політики. *Проблеми економіки.* 2015. № 1. С. 107-113.
113. Кондрашева О. В. Питання управління державою вищими навчальними закладами України в умовах реалізації Болонського процесу. *Актуальні проблеми сучасних лінгвістичних досліджень та застосування інноваційних технологій викладання мов у вищій школі нефілологічного профілю.* Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 25 жовтня 2018 року, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро: ДДУВС, 2018. С. 101-105.
114. Кононенко В. В., Лапшин С. А. Громадянське суспільство та держава: співвідношення в публічному управлінні. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2020. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1713>.

115. Кононенко В. В., Лапшин С. А., Пилипенко Т. І. Державно-громадське управління освітою в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 1. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1548>.
116. Кононенко В. В. Інститути громадянського суспільства у процесах формування, реалізації публічної політики та публічного управління. *Національні інтереси України*. 2025. № 1 (6). С. 444-460.
117. Кононенко В., Годлевська В. Державна політика у сфері розбудови громадянського суспільства в Україні за доби незалежності (1990 – 2020 рр.). *Наукові перспективи*. 2022. № 1 (19). С. 125-134.
118. Кононенко В., Усар І. Інтернаціоналізація як напрямок державної політики у сфері вищої освіти у країнах Європейського Союзу. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 4 (10). С. 121-130.
119. Кононенко В., Юськов Д. Концептуальні ідеї щодо реформування управлінської системи вищої освіти в країнах розвиненої демократії (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 2. 2023. С. 157-169. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-2\(8\)-157-169](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-2(8)-157-169).
120. Конституція Сполучених Штатів Америки: посібник для усіх / Девід П. Каррі. Київ: Веселка, 1993. 192 с.
121. Концепція Державної програми розвитку освіти на 2006-2010 роки: Розпорядження від 12 липня 2006 р. № 396-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-2006-%D1%80#Text>.
122. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні: схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80/conv#Text>.
123. Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства: схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. № 1035-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-%D1%80#Text>.

124. Коротич О. Б. Методологічні засади державного управління регіональним розвитком. *Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр.* Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2005. Вип. 3 (12). 316 с.
125. Кравченко С. М. Здобуття вищої освіти в країнах Європи: євроінтеграційні прагнення, академічна мобільність, особливості освітніх систем. *Електронна бібліотека НАПН України*. URL: <http://surl.li/gdnem>.
126. Краєвська О. Освітня політика Європейського Союзу: становлення та механізми реалізації. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2011. Випуск 28. С. 53–65.
127. Кристесіашвілі О. М. Демократизація публічного врядування: напрямки сучасних теоретичних дискусій. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. 2023. Вип. 38. С. 95-98.
128. Куюмджиєва А. Міжнародна практика заходів, спрямованих на зміцнення довіри між державою та організаціями громадянського суспільства. Київ: Координатор проектів ОБСЄ в Україні, 2010. 134 с.
129. Лазор О. Д., Лазор О. Я., Юник І. Г. Державна кадрова політика в системі публічної служби: теоретико-методологічна основа. *Право та державне управління : збірник наукових праць*. 2023. № 2, С. 196-206.
130. Лазор О.Я., Лапшин С.А., Рабенчук О.П. Інформаційно-комунікаційне забезпечення управління закладами вищої освіти. *Суспільство та національні інтереси: журнал*. 2024. № 4 (4) С. 1161-1175.
131. Лазор О.Я., Рабенчук О.П. Громадські формування в системі управління вищою освітою України: огляд законодавства України. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 7 (35). С. 152-162.
132. Лисяк Л. В., Петрова Я. І., Цюп'як П. Р. Фінансове забезпечення вищої освіти в Україні: стан та напрями удосконалення. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8446>.
133. Лізаковська С. В. Взаємодія органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства в країнах центрально-східної Європи. *Державне*

управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1662>. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.9.24.

134. Лісова Н. І. Державно-громадське управління розвитком загальної середньої освіти в малих містах України: [монографія]. Черкаси: Видавець Пономаренко Р.В., 2018. 360 с.

135. Луговий В. І. Управління освітою. Навчальний посібник для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності «Державне управління». Київ: Видавництво УАДУ, 1997. 302 с.

136. Максакова Р. М. Публічна влада: поняття, ознаки, форми. *Держава і регіони. Науково-виробничий журнал. Серія «Право»*. 2015. № 1. С. 3-8.

137. Мальчиков Ф. В., Толстанов О. К. Роль інститутів громадянського суспільства в публічному адмініструванні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 15. С. 93-99.

138. Мартинець Л. А. Управлінська діяльність керівника навчального закладу: навчальний посібник. Вінниця, 2018. 196 с.

139. Матвеева О. Роль публічно-приватного партнерства та громадянського суспільства в процесах формування та реалізації публічної політики в Україні. *Researchgate*. URL: https://www.researchgate.net/publication/364946310_Rol_publicno-privatnogo_partnerstva_ta_gromadanskogo_suspilstva_v_procesah_formuvanna_ta_realizacii_publicnoi_politiki_v_Ukraini.

140. Михайловська О., Філіпова Н. Теоретичний контур публічно-управлінської взаємодії. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 1 (61). С. 31-36.

141. Міщук Є. В., Лісевич О. В. Окремі аспекти дослідження визначення сутності понять «публічна влада» та «публічне управління». *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 3. С. 117-120.

142. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України / за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В. Ковбасюка. Київ : НАДУ, 2013. 120 с.

143. Мороз С. А. Механізми публічного управління у сфері забезпечення якості вищої освіти в Україні: автореф. Дис. ... докт. наук з держ. управл.: 25.00.02. Миколаїв, 2023. 48 с.

144. Назаренко М.О., Лапшин С.А., Лазор О.Я. Особливості державно-громадського управління як ефективного механізму модернізації сфери вищої освіти України. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 5(5) 2024. С. 482-494.

145. Назаренко М. О., Лапшин С. А. Вплив інститутів громадянського суспільства на модернізацію системи управління вищою освітою. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 5 (23). С. 330-339.

146. Національна доктрина розвитку освіти: затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>.

147. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2016. 448 с.

148. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр.: схвалена Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013. *Офіційний вісник Президента України*. 2013. № 17. С. 31.

149. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки: затверджена Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>.

150. Овчарук Е. Особливості сучасних механізмів взаємодії публічної влади, бізнесу та громадянського суспільства. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023 № 3 (63). С. 89-95.

151. Одінцева Г.С., Мельтюхова Н.М. Теорія і історія державного управління: опорний конспект лекцій і метод. вказівки до проведення практичних занять. Харків: УАДУ (ХФ), 2001. 136 с.

152. Онаць О., Чижевський Б. Організаційно-правові умови державно-громадського управління закладами освіти на засадах партнерської взаємодії: законодавче забезпечення. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2022. № 2 (29). С. 55-66.
153. Оробець Л. Новий закон перетворить вузи на кріпаків Міносвіти. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/education/566683-orobets-noviy-zakon-peretvorit-vuzi-na-kripakiv-minosviti.html>.
154. Павліха Н., Тоцька О. Стратегічні наслідки модернізації системи управління вищою освітою в Україні. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2019. № 4. С. 33-41.
155. Павлов Н. С. Концепція «належного врядування»: сучасне розуміння та стан її реалізації в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. Вип. 4. Ч. 3. С. 3-7.
156. Панченко Г. О. Державно-громадське партнерство: галузеві особливості впровадження. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 11(25). С. 754-765.
157. Пашков В. Сутність та основні моделі децентралізації управління вищою освітою у зарубіжних країнах та в Україні. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2014. № 1 (19). С. 81-91.
158. Петрович В. В., Байбакова О. О., Лапшин С.А. Вплив освітніх програм на підтримку та розвиток національної та культурної ідентичності. *Вісник науки і освіти*. 2024. № 4 (22). С. 1287-1299.
159. Півнева Л. М. Напрямки реформування вищої освіти України як чинник демократизації. *Проблеми сучасної освіти*. 2020. № 11. С. 42-48.
160. План дій «Україна – Європейський Союз»: схвалений Кабінетом Міністрів України 12 лютого 2005 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693#Text.
161. Помінова І. І., Зарецька Л. М. Роль інститутів громадянського суспільства в розвитку вищої освіти. *Бізнесінформ*. 2019. № 4. С. 8-13.

162. Поступна О.В. Зміст комплексного механізму публічного управління регіональними освітніми системами в Україні. *Наукові перспективи: журнал*. (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Медицина»). Київ, 2021. № 2 (8). С. 212-223.

163. Поступна О.В. Механізми державного управління вищою освітою України. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 1. С. 107-111.

164. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

165. Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshim110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19>.

166. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text>.

167. Про затвердження Положення про Міністерство оборони України: Постанова Кабінету Міністрів України від від 26 листопада 2014 р. № 671. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text>.

168. Про Кабінет Міністрів України: Закон України 27 лютого 2014 р. № 794-VII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.

169. Про лобіювання: Закон України від 23 лютого 2024 р. № 3606-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3606-20#Text>.

170. Про об'єднання громадян: Закон України від 16 червня 1992 р. № 2460-XII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2460-12#Text>. (втратив чинність).

171. Про організацію освітнього процесу в закладах освіти під час епідемічної небезпеки: Лист Міністерства освіти і науки України від 22 січня

2022 р. *Міністерство освіти і науки України*. URL: https://covid19.gov.ua/images/photo_2022-01-26_12-35-40.jpg.

172. Про освіту: Закон України від 23 травня 1991 р. № 1060-XII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text> (втратив чинність у 2017 р.).

173. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

174. Про Основні напрями реформування вищої освіти в Україні: затверджені Указом Президента України від 12 вересня 1995 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/832/95#Text>.

175. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

176. Про рекомендації стосовно окремих питань завершення 2021/2022 навчального року у закладах вищої, фахової передвищої освіти: Лист Міністерства освіти і науки України від 21 квітня 2022 р. № 1/4334-22. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-rekomendaciyi-stosovno-okremih-pitan-zavershennya-20212022-navchalnogo-roku-u-zakladah-vishoyi-fahovoyi-peredvishoyi-osviti>.

177. Про створення Єдиної державної електронної бази з питань освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011 р. № 752. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2011-%D0%BF#Text>.

178. Про утворення ситуаційного центру Міністерства освіти і науки України: Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 лютого 2022 р. № 229. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-utvorennya-situacijnogo-centru-mon>.

179. Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям»: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 4 лютого

2005 р. Верховна Рада Україна. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001120-05#Text>.

180. Публічне управління: термінол. слов. / уклад.: В. С. Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петроє та ін.; за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ: НАДУ, 2018. 224 с.

181. Радчук Т. М. Класифікація механізмів публічного управління інноваційним розвитком економіки. *Актуальні питання у сфері державного управління*. 2020. Вип. 19. С. 124-127.

182. Редіна П. В. Контроль у сфері вищої освіти в Україні: окремі питання організації та правового забезпечення. *Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 112-118.

183. Рєвнівцева О. В. Система вищої освіти України: фінансові аспекти сучасних проблем розвитку. *Демографія та соціальна економіка*, 2010, № 2(14). С. 36-45.

184. Романовський О. О. Державна підтримка вищої освіти в економічно розвинутих країнах світу: стипендії і гранти. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2015/13.pdf.

185. Рудницька Р. М., Сидорчук О. Г., Стельмах О. М. Механізми державного управління: сутність і зміст / за наук. ред. М. Д. Лесечка, А. О. Чемериса. Львів: ЛІДУ НАДУ, 2005. 28 с.

186. Русин М. О. Система органів управління вищою освітою: адміністративно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. Вип. 45. Том. 2. С. 39-43.

187. Русинюк М. М. Особливості впливу громадських об'єднань публічної політики. *Право та державне управління*. 2019. № 4. С. 201-207.

188. Сабурова Г. Б. Основні напрями розвитку системи публічного управління в Україні. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2018. Випуск 3. С. 23-27.

189. Сало А. В. Концептуальні засади розвитку вищої освіти в Україні. *Бізнесінформ*. 2015. № 10. С. 91–96.

190. Сидоренко Н. С. Нові підходи до сутності та змісту публічного управління. *Право та державне управління*. 2022. № 2. С. 229-234.

191. Сич Т. В. Роль уряду щодо впровадження третьої місії в українських університетах в умовах євроінтеграції. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. Спецвипуск, присвячений євроінтеграційній тематиці. С. 123-128. URL: <http://www.customs-admin.umsf.in.ua/archive/2022/spec/20.pdf>.

192. Сиченко В.В., Шевченко О.О, Рибкіна С.О. Проблеми системи вищої освіти в Україні та шляхи їх вирішення в післявоєнний період. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. Том 33 (72). № 6. С. 149-155.

193. Сиченко В. В., Соколова Е. Т., Рибкіна С. О. Сучасні тенденції розвитку організаційних структур у системі управління закладами вищої освіти. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 4 (27). С. 68-72.

194. Сиченко В. В., Рибкіна С. О., Соколова Е. Т. Управління упровадженням дуальної освіти у системі вищої освіти України. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2023. № 21. С. 789-809.

195. Сиченко В. В., Рибкіна С. О., Соколова Е. Т. Упровадження підходів проєктного менеджменту в процесі реформування системи управління вищої освіти. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022, № 2 (33). С. 34-39.

196. Сиченко В., Березинський В., Вільхова Т., Кравченко Л. Освіта в умовах пандемії: можливості та загрози дистанційного навчання. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2022. № 15. С. 172-185.

197. Слюсаренко В. Є. Формування інституту тристороннього партнерства держави – бізнесу – «третього сектора» та його вплив на міграційні процеси на сучасному етапі. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 3. С. 153-160.

198. Сокаль В. А. Проблеми модернізації вищої освіти України. Збірник наукових праць I всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні

питання модернізації національної економіки України в умовах інтеграції до європейського економічного простору: реформування державного сектору, бізнесу та освіти». Полтава, 2014. С. 85–89.

199. Старикова Г. В. Сучасний стан демократизації публічного управління на регіональному рівні. *Наукові перспективи*. 2022. № 8 (26). С. 81-97.

200. Степаненко О.К., Назаренко М.О., Воловик І.А. Інноваційні підходи в управлінні вищою освітою для забезпечення її конкурентоспроможності. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. 8 (26). С. 462-475.

201. Стойка О. Я. Вища освіта США та України: відмінні та спільні риси. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2017. Вип. 1 (40). С. 280-283.

202. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>.

203. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>.

204. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

205. Стукан Т. М. Публічна влада: характеристика, ознаки та форми прояву. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2021. № 4 (31). С. 37-41.

206. Супрун В. В., Лопата М. П. Державно-громадське управління в професійній (професійно-технічній) освіті як пріоритет державної освітньої

політики. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Управління та адміністрування»*. 2018. Випуск 7(36). С.101-130.

207. Сурма Н. Державно-громадське управління освітою в регіоні. *Рідна школа*. 2002. № 11. С. 31-32.

208. Сучасний словник української мови: 60 000 слів / Укл. Н. Кусайкіна, Ю. Цибульник; за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків: ВД «Школа», 2011. 784 с.

209. Таран Є. І. Співвідношення понять «державне управління», «публічне адміністрування» та «публічне управління» у трансформаційних процесах України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. № 2. Том 31 (70). С. 33-37.

210. Ткачова Н. М. Напрями публічної політики щодо розвитку сфери інтернаціоналізації освіти. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 10 (16). С. 295-305.

211. Глумачний словник української мови. *Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні*. URL: <https://www.inmo.org.ua/sum.html>.

212. Томкіна О. О. Принцип партнерства у відносинах між інститутами громадянського суспільства і держави: конституційно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 62-65.

213. Тоцька О. Л. Управління розвитком вищої освіти України в Європейському освітньому просторі: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 532 с.

214. Трима К. Міжнародний дискурс щодо співпраці закладів вищої освіти та громадських організацій у сфері вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. Вип. 2 (8). С. 102-107.

215. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифікована Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

216. Управління закладом освіти: Підручник для здобувачів другого рівня вищої освіти педагогічних університетів / С.Г. Немченко, В.В. Крижко, О.С. Боднар, В.В. Радул, О.М. Старокожко, Ю.І. Кондратенко. 2-е вид. перероб. і допов. Бердянськ: БДПУ, 2022. 506 с.

217. Федорчук О. Недержавні аналітичні центри України як сегмент політичної науки. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2017. Випуск 10. С. 155-159.

218. Філіппова В. Д. «Фабрика думок» як складова формування державної політики в галузі педагогічної освіти України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2013 № 2. URL: https://el-zbirn-du.at.ua/2013_2/2.pdf.

219. Фонд Демократичні ініціативи Ілька Кучеріва. Аналітична, адвокаційна і просвітницька організація. *Фонд Демократичні ініціативи Ілька Кучеріва*. URL: <https://dif.org.ua/about>.

220. Фукуяма Френсіс. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії. Київ: Наш формат, 2019. 608 с.

221. Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства: Роз'яснення Міністерства Юстиції України від 24 січня 2011 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0016323-11#Text>.

222. Хомишин І. Ю. Сучасна модель управління освітою: адміністративно-правовий аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2017. № 30. Том 1. С. 101–103.

223. Хохленко О. М. Концептуальні засади розвитку вищої освіти в Україні. *Dictum factum*. 2018. № 1. С. 80–82.

224. Худоба О. В., Заяць Д. Д. Особливості реалізації державної освітньої політики в умовах запровадження карантинних заходів. *Державне*

управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 9. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/9_2020/5.pdf.

225. Чальцева О. М. Роль громадянського суспільства у проектуванні публічної політики в Україні. *Вісник ДонНУ імені Василя Стуса. Сер.: Політичні науки*. 2020. № 5. С. 102-107.

226. Черненко О. Порівняльний аналіз моделей систем управління якістю вищої системи. *Український педагогічний журнал*. 2024. № 2. С. 79-89.

227. Чирва Г. М. Механізми державного управління розвитком вищої освіти: орієнтація на якість освітніх послуг. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 3 (22). С. 146-156.

228. Чубінська Н. Б. Характерні риси публічного управління у сфері освіти. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2021. № 4. Том 32 (71). С. 23-26.

229. Шамрай В. Освітня політика та цінності демократії. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: педагогічні науки*. 2023. № 21. Том 177. С. 56-63.

230. Шоробура І. М. Особливості впровадження державно-громадського управління органами влади у сфері освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021 р., № 75, Т. 3. С. 27-32.

231. Юськов Д. С. Вдосконалення ролі інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою в Україні. *Збірник матеріалів «круглого столу» «Глобальні тенденції та національні особливості публічного управління та адміністрування», 22 грудня 2023 р.* Вінниця: ТОВ «Друк», 2024. С. 124-130.

232. Юськов Д. С. Європейські моделі співпраці громадськості та закладу вищої освіти як чинник реформи вищої освіти в Україні. *Євроінтеграційні процеси в Україні: історичні, культурні, політико-правові та психологічні аспекти*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 12–13 квітня 2023 р. Київ. – Львів – Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 90-93 с.

233. Юськов Д. С. Інститути громадянського суспільства як замовники освітніх послуг (в контексті реалізацій права на освіту). *Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри*. Збірник матеріалів III-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції до 75-річчя Загальної декларації прав людини (м. Вінниця, 07 грудня 2023 року). Вінниця, 2024. 298 с. С. 124-130.

234. Юськов Д. С. Основні напрями вдосконалення публічної політики та системи управління у сфері вищої освіти України. *Наукові перспективи*. 2024. № 2 (44). С. 618-629.

235. Юськов Д. С. Особливості польської моделі управління вищою освітою. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку*: матеріали XXI Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. І.В. Жукової, Є.О. Романенка. Дебрецен (Угорщина): ГО «ВАДНД», 07 червня 2022 р. С. 46-51.

236. Юськов Д. С. Проблема модернізації системи управління вищою освітою в Україні у дослідженнях вітчизняних вчених. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. № 8. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2023>.

237. Юськов Д. С. Роль інститутів громадянського суспільства у демократизації системи управління вищою освітою України. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2023. Вип. 5 (71). С. 142-147.

238. Юськов Д. С. Управління вищою освітою в Україні в умовах безпекових викликів. *Збірник матеріалів «круглого столу» «Політичні, правові та організаційні проблеми діяльності органів публічної влади та публічних службовців у воєнний та повоєнний періоди»*. 23 червня 2022 р. Київ-Вінниця: ТОВ «Друк», 2022. С. 151-156.

239. Юськов Д. С. Участь інститутів громадянського суспільства в реалізації права на освіту. *Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри*. Збірник матеріалів II-ї Всеукраїнської науково-

практичної конференції (м. Вінниця, 09 грудня 2022 року). Вінниця, 2023. С.263-267.

240. Юськов Д. С. Форми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні та основні напрями їх оптимізації. *Věda a perspektivy*. 2024. № 4. Р. 71-79.

241. Юськов Дмитро. Становлення системи державно-громадського управління вищою освітою за національним законодавством. *Публічне управління і право: історія, теорія, практика* / За заг. ред. проф. В. В. Кононенка. 2022. Вип. 2. С. 68-74.

242. Юськов Дмитро. Участь інститутів громадянського суспільства в управлінні системою вищої освіти в США. *Публічне управління і право: історія, теорія, практика* / За заг. ред. проф. В. В. Кононенка. 2021. Вип. 1. С. 92-96.

243. Якимчук О. І. Історичне значення та суперечності реалізації Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»). *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. 2018. Випуск 8 (9-10). С. 80-91.

244. Яременко О.І., Лазор О. Я., Лазор О. Д. Ефективність публічного управління та адміністрування системою вищої освіти та науки в Україні у контексті глобального конкурентного середовища та часопросторового виміру. *Вісник факультету історії, права і публічного управління*. 2020. № ХVІІІ. С. 87-94.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Основні результати дослідження відображено в публікаціях:

1. Кононенко В., Юськов Д. Концептуальні ідеї щодо реформування управлінської системи вищої освіти в країнах розвиненої демократії (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 2. С. 157-169. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-2\(8\)-157-169](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-2(8)-157-169).

2. Юськов Д. С. Проблема модернізації системи управління вищою освітою в Україні у дослідженнях вітчизняних вчених. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. № 8. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.8.14>.

3. Юськов Д. С. Роль інститутів громадянського суспільства у демократизації системи управління вищою освітою України. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2023. Вип. 5 (71). С. 142-147. DOI: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-5\(71\)-19](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-5(71)-19).

4. Юськов Д. С. Основні напрями вдосконалення публічної політики та системи управління у сфері вищої освіти України. *Наукові перспективи*. 2024. № 2 (44). С. 618-629. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2\(44\)-618-629](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2(44)-618-629).

5. Юськов Д. С. Форми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні та основні напрями їх оптимізації. *Věda a perspektivy*. 2024. № 4 (35). Р. 112-124. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-4\(35\)-112-124](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-4(35)-112-124).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Юськов Дмитро. Участь інститутів громадянського суспільства в управлінні системою вищої освіти в США. *Публічне управління і право: історія, теорія, практика* / За заг. ред. проф. В. В. Кононенка. 2021. Вип. 1. С. 92-96.

7. Юськов Д. С. Особливості польської моделі управління вищою освітою. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку: матеріали XXI Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. І.В. Жукової, Є.О. Романенка. Дебрецен (Угорщина): ГО «ВАДНД», 07 червня 2022 р. С. 46-51.*

8. Юськов Д. С. Управління вищою освітою в Україні в умовах безпекових викликів. *Збірник матеріалів «круглого столу» «Політичні, правові та організаційні проблеми діяльності органів публічної влади та публічних службовців у воєнний та повоєнний періоди»». 23 червня 2022 р. Київ-Вінниця: ТОВ «Друк», 2022. С. 151-156.*

9. Юськов Д. С. Участь інститутів громадянського суспільства в реалізації права на освіту. *Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри. Збірник матеріалів II-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 09 грудня 2022 року). Вінниця, 2023. С. 263-267.*

10. Юськов Дмитро. Становлення системи державно-громадського управління вищою освітою за національним законодавством. *Публічне управління і право: історія, теорія, практика / За заг. ред. проф. В. В. Кононенка. 2022. Вип. 2. С. 68-74.*

11. Юськов Д. С. Європейські моделі співпраці громадськості та закладу вищої освіти як чинник реформи вищої освіти в Україні. *Євроінтеграційні процеси в Україні: історичні, культурні, політико-правові та психологічні аспекти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 12–13 квітня 2023 р. Київ. – Львів – Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 90-93 с. DOI<https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-21>.*

12. Юськов Д. С. Інститути громадянського суспільства як замовники освітніх послуг (в контексті реалізації права на освіту). *Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри. Збірник матеріалів III-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції до 75-річчя Загальної*

декларації прав людини (м. Вінниця, 07 грудня 2023 року). Вінниця, 2024.
С. 124-130.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

13. Юськов Д. С. Вдосконалення ролі інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою в Україні. *Збірник матеріалів «круглого столу» «Глобальні тенденції та національні особливості публічного управління та адміністрування», 22 грудня 2023 р.* Вінниця: ТОВ «Друк», 2024.
С. 124-130.

Додаток Б

Довідки впровадження результатів дослідження

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001, Україна, тел. (0432) 616-620, факс (0432) 612-812, E-mail: info@vspu.edu.ua код ЄДРПОУ 02125094

28.05.2024р. № 06/20

на № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Юськова Дмитра Сергійовича на тему «Механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування

Система управління вищою освітою в Україні протягом останніх десятиліть перебуває на стадії трансформації та модернізації. З одного боку враховуються кращі практики функціонування вищої освіти розвинених демократичних країн, з іншого – помітне намагання зберегти найкращі надбання та традиції національної системи освіти. Незважаючи на широке залучення громадськості до процесів функціонування вищої освіти, загалом роль інститутів громадянського суспільства у цих процесах не до кінця визначена.

У дисертаційній роботі Юськова Дмитра Сергійовича «Механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні» містяться конкретні напрацювання автора щодо розширення ролі інститутів громадянського суспільства в управлінні вищою освітою в Україні та розширення автономії закладу вищої освіти.

Окремі результати дисертаційної роботи автора вже використані у роботі Вінницьким державним педагогічним університетом імені Михайла Коцюбинського. Зокрема, у вибірковій навчальній дисципліні циклу загальної підготовки «Правові засади освітньої діяльності», що забезпечується факультетом права, публічного управління та адміністрування для здобувачів вищої освіти СВО магістр університету, використані напрацювання автора щодо напрямів вдосконалення інституційної моделі державно-громадянського управління вищою освітою в Україні та розширення форм взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні. Актуальними також є думки дослідника щодо практичного розширення автономії вищих навчальних закладів, їх фінансової незалежності, забезпечення академічної свободи науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти. Також використано теоретичні положення щодо покращення комунікації адміністрації університету з інститутами громадянського суспільства, що вже знайшли практичне відображення у роботі деканату факультету права, публічного управління та адміністрування. Окремо слід акцентувати увагу на конкретних напрацюваннях автора щодо моделі управління вищою освітою у параграфі 3.4.

Все вище зазначене дає можливість стверджувати, що дослідження Юськова Дмитра Сергійовича «Механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні», матеріали якого знайшли відображення у роботі ВДПУ ім. М. Коцюбинського, є актуальним, має практичну цінність, а теоретичні положення роботи направлені на вдосконалення механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні.

Проректор з наукової роботи

Свєтен ГРОМОВ (0432) 61-80-72

Алла КОЛОМІЄЦЬ

УКРАЇНА
ЯМПІЛЬСЬКА МІСЬКА РАДА
ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ
ВІДДІЛ ОСВІТИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
24500, м. Ямпіль, вул. Свободи, 132, тел. 2-12-95, 2-21-91
E-mail : vomsyamp@gmail.com

№ 01-22-200 28.05.2024 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Юськова Дмитра Сергійовича на тему «Механізми взаємодії інститутів
громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління
вищою освітою в Україні»

В умовах сьогодення представники громадянського суспільства беруть участь у виробленні та реалізації публічної політики як на центральному, так і на регіональному рівнях. Представлене дисертаційне дослідження, чи не вперше на національному рівні підняло проблему врахування місцевих інтересів у функціонуванні системи вищої освіти в Україні.

Цією довідкою ми засвідчуємо, що у роботі Юськова Дмитра Сергійовича «Механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні» містяться напрацювання автора щодо врахування інтересів місцевих громад, місцевого ринку праці у підготовці здобувачів вищої освіти, залучення інститутів громадянського суспільства до управління вищою освітою в Україні.

Відділом освіти, молоді та спорту Ямпільської міської ради взято до використання окремі положення дисертаційного дослідження, що стосуються механізмів вдосконалення інституційної моделі державно-громадського управління вищою освітою в Україні; демократизації системи вищої освіти в Україні; форм взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні та основних напрямів їх оптимізації. Цінною, на нашу думку, є напрацювання автора щодо вдосконалення форм взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні, де пропонується враховувати інтереси регіонів та місцевих громад.

Все вище зазначене дає можливість стверджувати, що дослідження Юськова Дмитра Сергійовича, «Механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні», матеріали якого знайшли відображення у роботі відділу освіти, молоді та спорту Ямпільської міської ради, є актуальним та має практичну цінність, а його результати можуть бути використанні як на національному, так і на місцевому рівнях.

Начальник відділу освіти,
молоді та спорту
Ямпільської міської ради

Наталія ПАНТЕЛЕЙЧУК

ПРОГРЕСИЛЬНІ

ЄДРПОУ: 45123150, ГО «Прогресильні»
вул. Б. Хмельницького, 51-Б, м. Київ, Україна, 01054

тел. +38 (098) 264-94-02
progresylni@gmail.com
progresylni.org

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Дмитра Сергійовича Юськова на тему «**Механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні**» на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»

Дисертаційне дослідження здобувача вищої освіти за СВО доктор філософії Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського Юськова Дмитра Сергійовича «Механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні» написане на актуальну тему, оскільки в Україні в сьогоденні умовах реалізуються реформи управлінської моделі в системі вищої освіти. Яскравими прикладами цього, зокрема, стали запровадження державно-громадського управління, демократизація освіти та залучення інститутів громадянського суспільства до вироблення та реалізації публічної політики у цій сфері.

Цією довідкою ГО «Прогресильні» засвідчує, що у роботі Юськова Д.С. є вагомі напрацювання автора щодо розширення ролі інститутів громадянського суспільства в управлінні вищою освітою в Україні, що є співзвучним із цілями та завданнями громадської організації – упровадження інноваційних підходів у сфері освіти.

Вважаємо, що актуальними та корисними є напрацювання автора щодо механізмів вдосконалення інституційної моделі державно-громадського управління вищою освітою в Україні; розширення ролі та функцій інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою в Україні; форм взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні тощо. Особливий інтерес викликає запропонована автором модель форм взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні.

Все вище зазначене дає можливість стверджувати, що дослідження Юськова Дмитра Сергійовича «Механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні», матеріали якого знайшли відображення у роботі громадської організації «Прогресивні», зокрема під час підготовки та організації офлайн заходів, організації курсів підвищення кваліфікації тощо, є актуальним та має практичну цінність. У ній автором доповнено та узагальнено сучасні підходи щодо реформування системи управління вищою освітою в Україні, а також і запропоновано власне бачення реформування інституційної моделі управління вищою освітою в Україні, де чільне місце мають зайняти інститути громадянського суспільства.

**Засновник, голова координаційної
ради ГО «Прогресивні»**

Богдан ФЕРЕНС

Громадська організація
«Фонд «Відкрита політика»
вул. Князів Острозких, 29Б, кв. 16
м. Київ, Україна, 01010
Тел/Факс: +38 044 279 00 96
e-mail: openpolicy.org.ua@gmail.com
website: openpolicy.org.ua

NGO
«Open Policy Foundation»
29b, ap. 16, Knyaziv Ostrozkih str.,
Kyiv, Ukraine, 01010
Tel/Fax: +38 044 279 00 96
e-mail: openpolicy.org.ua@gmail.com
website: openpolicy.org.ua

Вих. № 11 від 1.06.2024р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Юськова Дмитра Сергійовича на тему «Механізми взаємодії інститутів
громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління
вищою освітою в Україні»

Демократизація суспільних процесів неодмінно передбачає залучення представників громадянського суспільства до процесів публічного управління на всіх рівнях. Інститути громадянського суспільства стають не тільки представниками суспільних інтересів, а й активними учасниками вироблення та реалізації публічної політики.

Цією довідкою ми засвідчуємо, що у роботі Юськова Дмитра Сергійовича «Механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні» містяться конкретні напрацювання автора щодо розширення ролі інститутів громадянського суспільства в управлінні вищою освітою в Україні.

Зокрема, надзвичайно актуальними та вже використаними нами у своїй роботі є результати розділів 3.1. Механізми удосконалення інституційної моделі державно-громадського управління вищою освітою в Україні; 3.3. Розширення ролі та функцій інститутів громадянського суспільства в системі управління вищою освітою в Україні; 3.4. Форми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні та основні напрями їх оптимізації. Автором зроблено не тільки теоретичні напрацювання щодо вдосконалення системи управління вищою освітою в Україні, а й запропоновані конкретні шляхи її модернізації. Так, ми опрацювали та взяли на озброєння запропоновані напрями удосконалення інституційної моделі державно-громадського управління вищою освітою в Україні, яка особливо ефективною може бути в умовах безпекових викликів, оскільки орієнтована на автономію вищих навчальних закладів, фінансову незалежність та спроможність, академічну свободу учасників освітнього процесу. Цінною, на нашу думку, є авторська модель форм взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні, що запропонована у розділі 3.4.

Все вище зазначене дає можливість стверджувати, що дослідження Юськова Дмитра Сергійовича, «Механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління

вищою освітою в Україні», матеріали якого знайшли відображення у роботі громадської організації «Фонд «Відкрита політика», є актуальним та має практичну цінність. Введені у науковий досвід напрями вдосконалення механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні доповнюють загальні наукові напрацювання останніх років щодо вдосконалення вищої освіти в Україні.

Виконавча директорка
ГО «Фонд «Відкрита політика»

Ірина ЖДАНОВА, канд. іст. наук

УКРАЇНА
ВІННИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ВІННИЦЬКА АКАДЕМІЯ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ»
вул. Грушевського, 13, м. Вінниця, Вінницька область, 21050
тел. (0432) 55-65-60, e-mail: bil@mail.vinnica.ua, web: https://academia.vinnica.ua/
Код ЄДРПОУ 02139682

вих. від 05.06.2024

№ 01/21-214

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Юськова Дмитра Сергійовича на тему «Механізми взаємодії інститутів
громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою
освітою в Україні» на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування

З початку 1990-х рр. система вищої освіти України проходить складний процес реформування з метою наближення її до кращих стандартів розвинених демократичних країн. Одним із стандартів функціонування освіти у країнах розвиненої демократії є демократизація системи управління, що ґрунтується на кращих міжнародних практиках публічного управління та адміністрування та передбачає участь у цих процесах інститутів громадянського суспільства.

У дисертаційній роботі Юськова Дмитра Сергійовича «Механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні» пропонуються конкретні напрями вдосконалення державної політики щодо розширення ролі інститутів громадянського суспільства в управлінні вищою освітою в Україні.

Результати дисертаційної роботи є досить актуальними, оскільки автором заплановано реальні напрямки залучення інститутів громадянського суспільства в управлінні вищою освітою в Україні. Зокрема, це й взято до уваги у роботі Комунального закладу вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти». Крім того, важливим елементом є пропозиції автора щодо забезпечення введення моделі вищої освіти, за якої інститути громадянського суспільства реально впливають на діяльність закладів вищої освіти в Україні.

Також позитивними є напрацювання автора щодо напрямів залучення інститутів громадянського суспільства до управління в системі вищої освіти України. Серед них: залучення інститутів громадянського суспільства до формування публічної політики у сфері вищої освіти; участь інститутів громадянського суспільства у процесах регулювання та забезпечення якості вищої освіти; контроль представників громадянського суспільства питань фінансування вищої освіти та їх участь у розподілі видатків державного та місцевих бюджетів на освіту; розвиток координації та співпраці між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства з питань публічного управління у сфері вищої освіти; залучення інститутів громадянського суспільства до формування ринку кваліфікованої робочої сили тощо.

Все вище зазначене дає можливість стверджувати, що дослідження Юськова Дмитра Сергійовича «Механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в системі управління вищою освітою в Україні», матеріали якого знайшли відображення у роботі Комунального закладу вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти», є актуальним та має практичну цінність.

**Перший проректор з науково-педагогічної роботи,
кандидат географічних наук, доцент**

Ольга РЯБОКОНЬ

